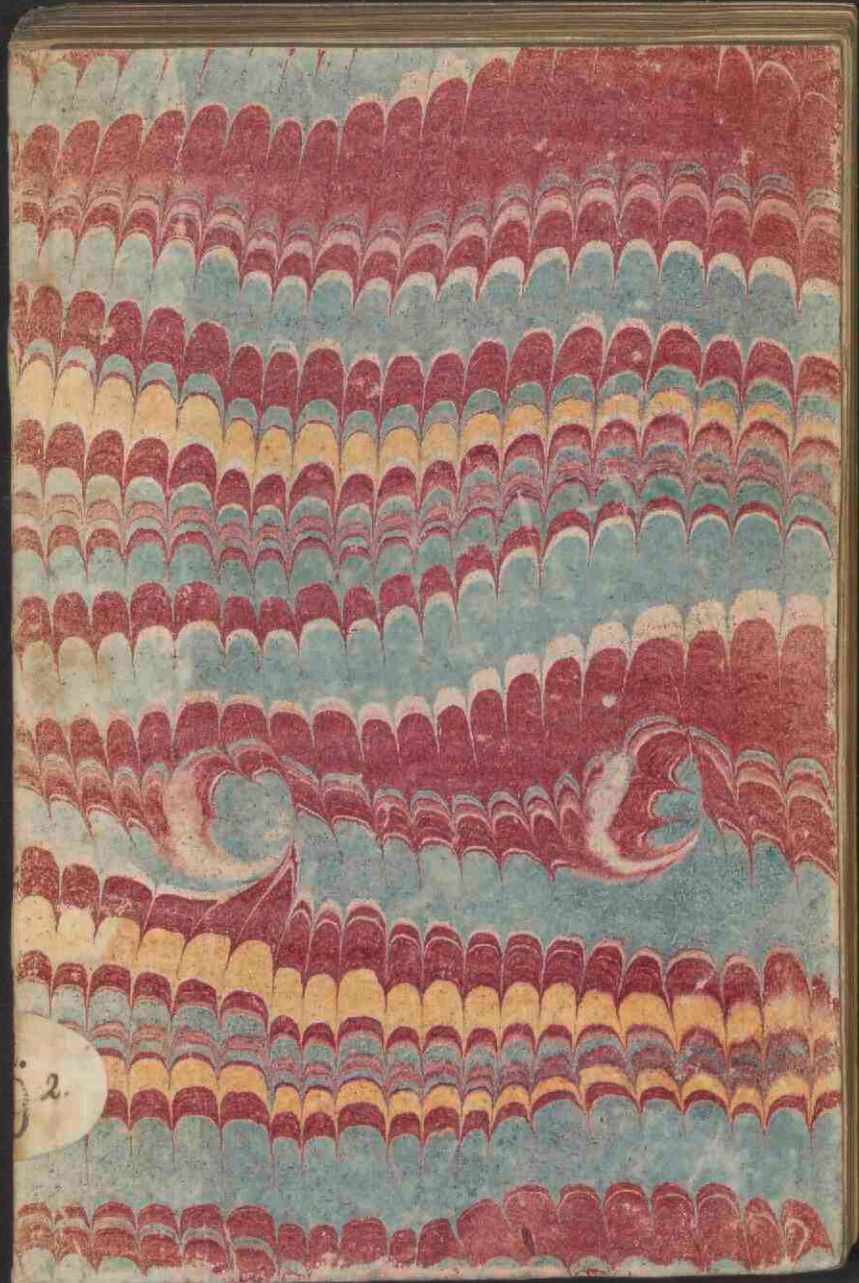

**D. Ulrici Fabricij Confluentini Iurecons. & Archiepisc.
Principisq[ue] Electoris Treuerici c[on]siliarij, Processus
iudiciarius utilissimus iamprimum euulgatus**

<https://hdl.handle.net/1874/433514>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

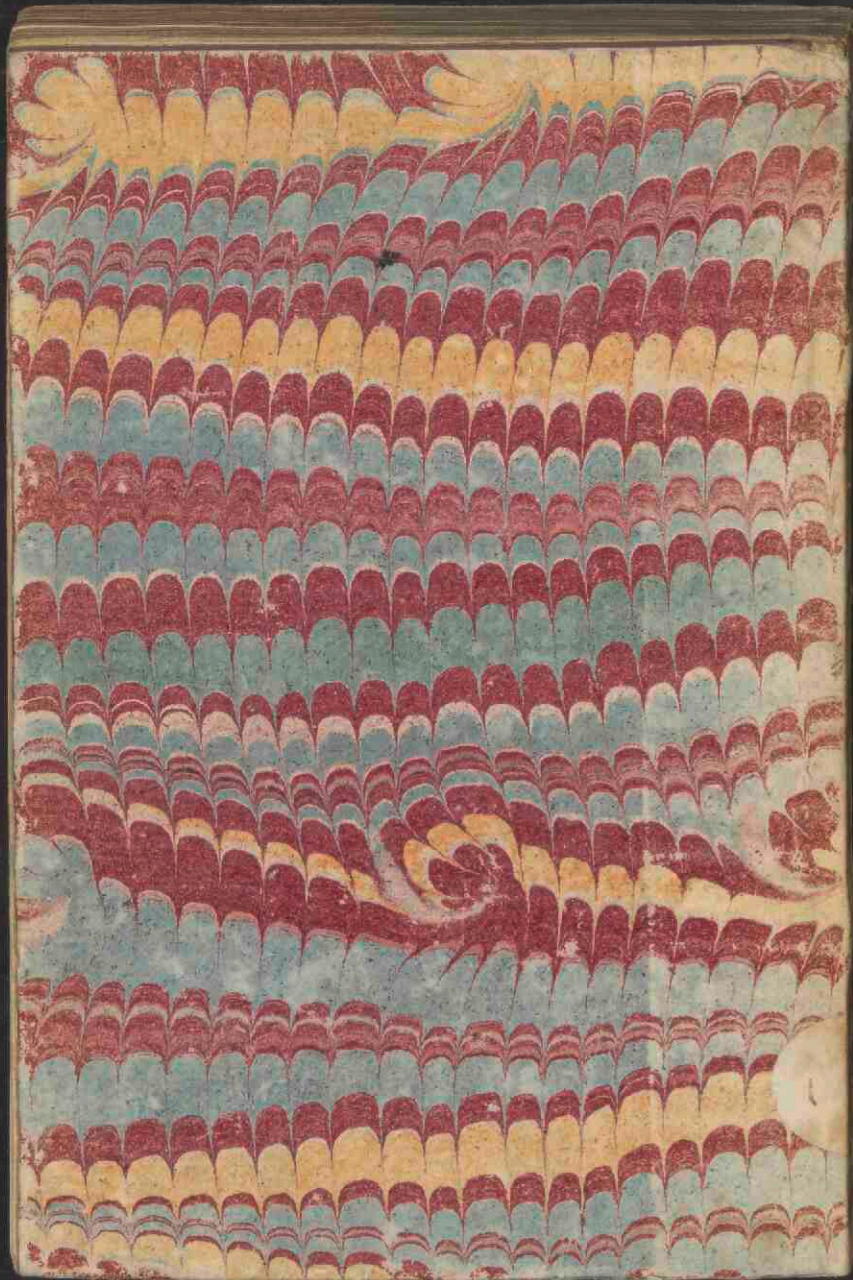
L. oct

25

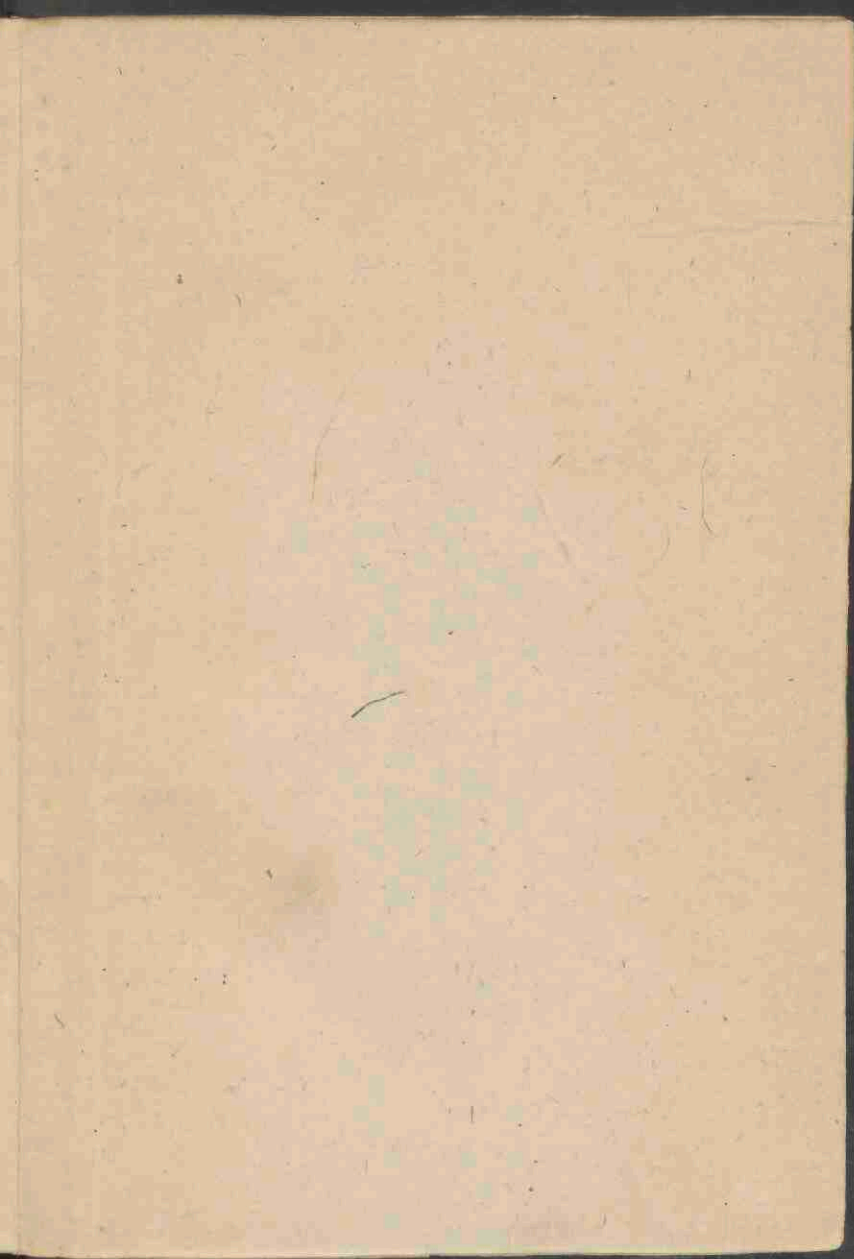

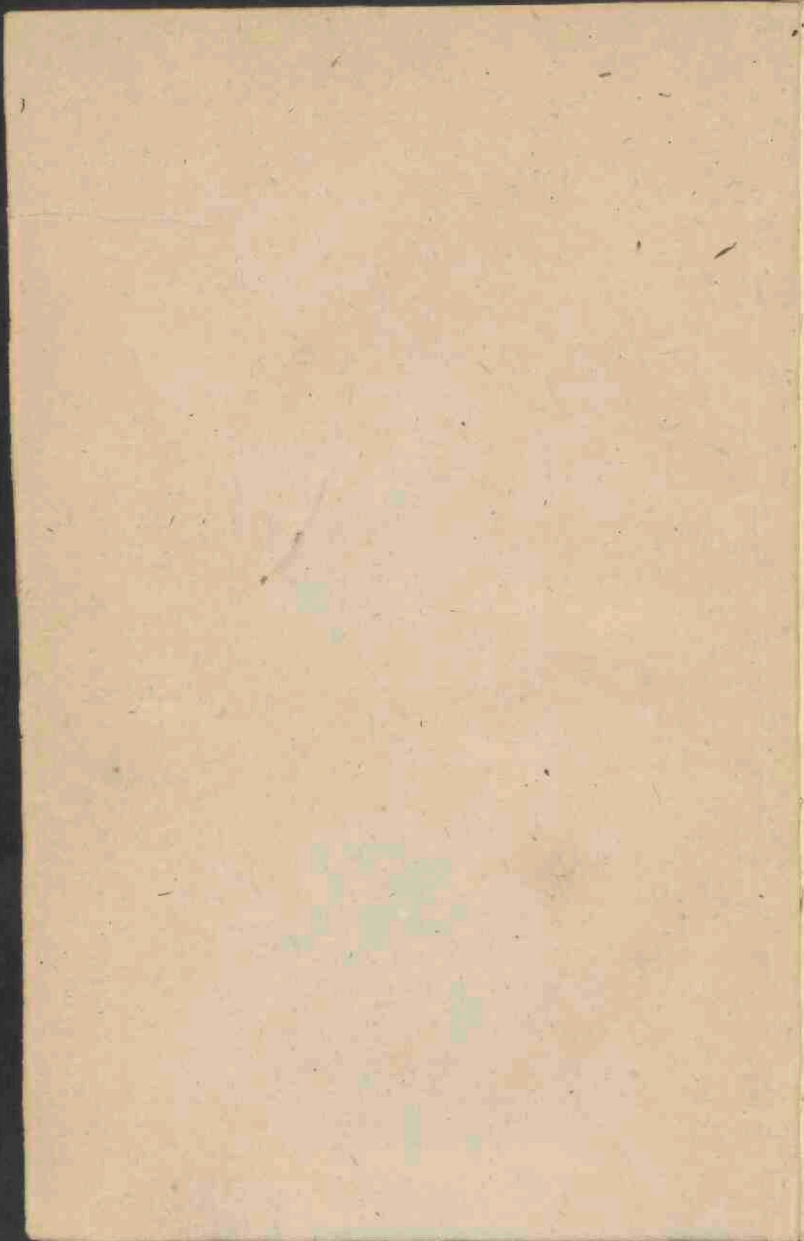

L. oct.

259².

L. 81259 2/
D. VLRICI FABRI
CII CONFLVENTINI

Iureconf. & Archiepisc. Principisq̄ Ele
ctoris Treuerici cōsiliarij, Processus
iudiciarius utilissimus, iam pri
mum euulgatus.

Cum præfatione D. IVSTINI GOB
LERI Goarini iureconf. in qua & de
eiusdem Fabricij uita & moribus
nonnulla.

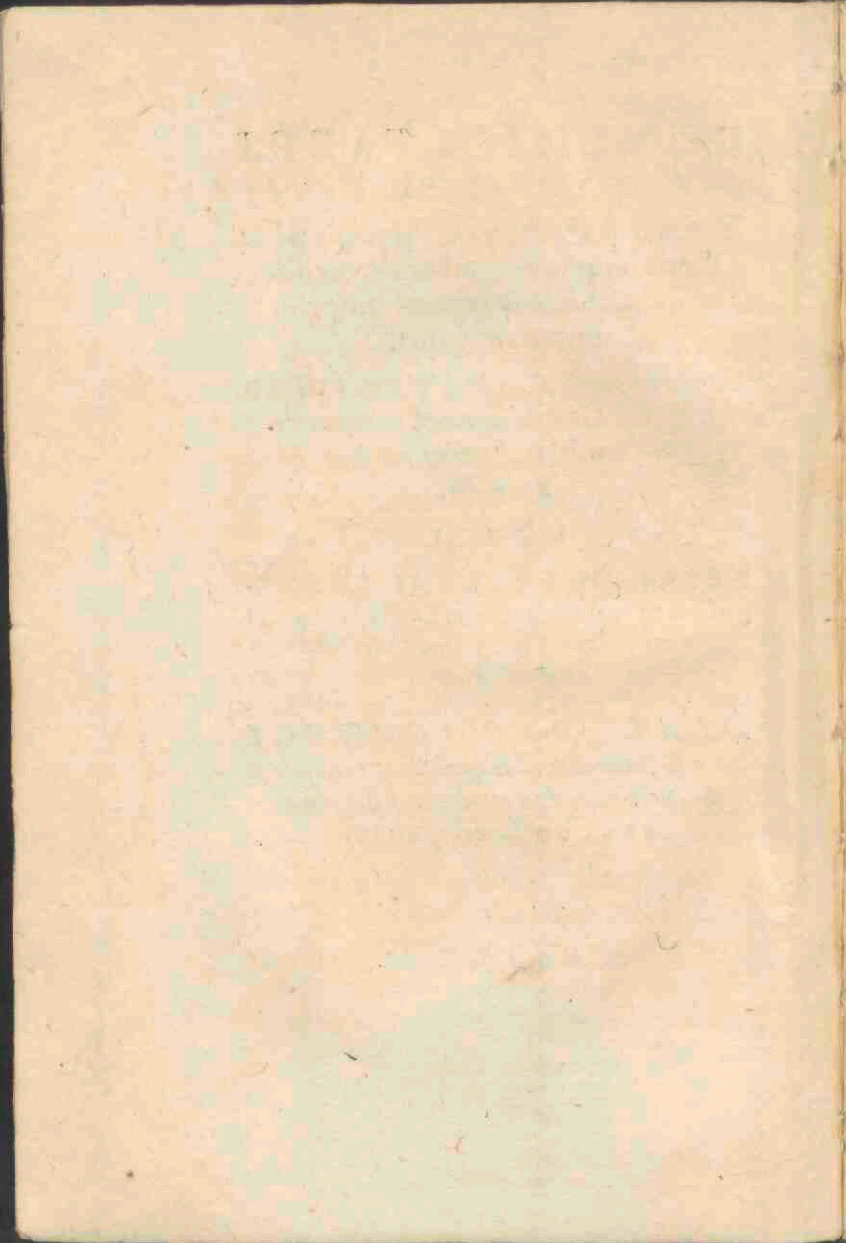
I T E M,

PETRI MOSELLANI PROTE
gensis uita, continens studiosi hominis imagi
nem, per eundem D. Iustinum Gob
lerum conscripta.

DIALOGVS ISAGOGI
cus in Institutiones Iustiniani Imp. certam lega
lis studij methodum exponens, IOANNE
APELLO Iureconf. autore.

B A S I L E A E.

OPTIMO ET IN-
TEGERRIMO VIRO IVDI-

*ciarij ordinis ciui Confluentino, Iohanni
Selio, compatri suo,*

IUSTINVS GOBLERVS
Goarimus S D.

Legans cum primis Graecorum uerbum est, *ὄρεσι φίλος ποιεῖν, ἢ παλαιὰ μὴ ἀπολαύειν*, Nouos parans amicos, ueterum ne obliuiscere. Equidem cum statuisssem aliquid hoc tempore ad te scribere, suauiissime compater, quod nostri memoriam tibi refricaret, non uidebar mihi facere ineptè, si eum, quem plerique à nobis iam expetunt sibi communicari iudicarium processum Doctissimi uiri Virici Fabricij, quondam compatri tui, & antecessoris nostri, unà cum epistola hac ad te transmitterem. Cui enim hoc collectaneum rectius nuncuparo, quàm tibi, qui & singulari studio ui-

EPISTOLA

rum profecutus es semper, & eruditio-
nem eius summè admiratus: ita qui-
dem ut sanctissima etiam necessitudine
tibi adiungendum, & dulcissimum
patris nomen cum eo communican-
dum putares, suscepto filio tuo Vlrico è
sacro baptismatis fonte. In quam amici-
tiæ societatem, necessitudinemq; & nos
postea uocasti, eamq; pro tua pietate si-
mul ac humanitate ueluti hæreditariam
esse ac perpetuam inter nos uoluisti,
quum me ducta in matrimonium Fa-
bricij relicta coniuge, ad filiæ tuæ Mar-
garetæ baptismum adhiberes testè, seu
patrinū. Quam ego coniunctionē pro-
fectò & plurimi semper feci, & utrique
nostrū, hoc est, tibi germano, & mihi
accito patri, ideo adhuc iucundam ac
dulcem esse iudico, quod ambo etiam-
num liberi illi tui superstites huius neces-
situdinis nos admoneāt. De Fabricio
autem cum meminisse multa & iucun-
da tibi, & cæteris amicis nostris non in-
grata possem, tamē quia adhuc illius me-
moriam apud Confluentinos communes
amicos nostros recens est, & iam breui-
tate

N V N C V P A T O R I A.

tate temporis excludor, saltem paucissima ex multis hoc in loco perstringam, & ceu *σύνολον* quandam, ut Græci uocant, illius uitæ instituam, hac ueluti falsa mola pijs uiri manibus parentare ita atq; litare uolentes, cū thura (iuxta pro uerbium) nō habemus. Nec de ortu, aut de prima ætate & adolescentiæ studijs attinet plura dicere, quum & honestis parentibus editus, & melioribus literis imbutus, in doctissimum uirū pariter, & clarissimis principibus gratum familiaremq; euaserit. Nam postquam ex ephēbis excessit, paternamq; domū egressus est, ad capiendum uberiorem ingenij cultū remotiora gymnasia primum in Germania, deinde in Italia & Gallijs inuisit, ita ut ad liberalissimam utriusq; linguæ cognitionem iuris quoque scientiam, in qua etiam lauream, nomen, decusq; promeritus est, coniungeret, & in amplissimi magnanimitq; principis Richardi Archipræsulis Electoris Treuerici Mœcenatis nostri aulam iuuenis receptus, per honoris gradus & ordines eò ascendit, ut & ad secretiora

EPISTOLA

consilia admitteretur, & longinquiores
 grauioresq; legationes præ cæteris om-
 nibus aulicis obiret. Ablegatur aliquo-
 ties in Italiam, adeoq; ad ipsam urbem
 Romam, mittitur in Galliam, profici-
 scitur in Hispaniam ad Diuum Caro-
 lum Imperatorem nostrum, periculosis
 temporibus, cum omnia ferè intestinis
 dissidijs ac bellis feruerent: eaq; negocia
 quantūlibet graua sibi mandata ita mo-
 deratur, gubernat, & exequitur, ut et pa-
 tria utilitatem tranquillitatemq;, & sibi
 laudem decusq; inde reportaret. Ceu e-
 nim Achates ille Aeneæ, sic durissimis
 ac difficillimis in rebus Richardo Vri-
 cus, tempore illo cum Treuirorum ciui-
 tas & Respubl. infestis armis impetere-
 tur, adfuit, imminentemq; cladem &
 ruinam à focis & aris unà depellere
 consilio manuq; adiuuit. Nec inter tot
 tantasq; curas & negociosissimas ocu-
 pationes, unquam tamen, nisi quando
 ualetudo prohibebat, studia intermisit:
 sed siue domi ageret, siue foris peregri-
 naretur, scribebat, meditabatur, compo-
 nebat aliquid literis literatisq; auribus
 dignum.

N V N C V P A T O R I A.

dignum. Vidi equidem quæ è Græcis uertebat non inſcite, ludebat quandoq; carmine, uerſusq; ſcribebat ex tēpore, quos ad chelim reſonabat, uoce manuq; iuxta paratus, in omnibus his mo deſtia ſingulari & grauitate retenta. Elegantes & plurimas ſæpe exarabat epiſtolas, ita ut ad Plinij Secundi grauitatē ac dictionē quàm proxime uideretur accedere. In peregrinationibus quidem et itinere quantūuis longo ac difficili, libellis exiguitatis præcipuæ & qui minus adderent ſarcinulæ ponderis, tanquam fidis, ut ait Flaccus, ſodalibus, amœniſſimisq; comitib. ſemet inſtruebat & oblectabat. Doctos uiros ubiq; locorū tanquā ſacra numina adibat, eorūq; amici tiā modeſtiſſime ambiebat, religioſiſſime colebat, & officioſa mittendarū literarū conſuetudine fouebat & conſerua bat. Cū Eraſmo Roterodamo unico no ſtri ſæculi decore, cū Hermanno Nouæ Aquilæ comite, cū Beato Rhenano, cū Ulri cho Huteno, cū Bonifacio Amor bachio, cū Iacobo Sobio, cū Petro Mo ſellano cōterraneo tuo, cuius uitā quoq;

EPISTOLA

deinceps subiunximus, alijsq̄ plurimis doctissimis & celeberrimis literarum ac studiorum cultoribus, quemadmodum ex ipsorum ad illum epistolis colligere est, notitiam & amicitiam constitutam habebat. De exteris iam sileo: neq̄ enim hoc tempore aliquem institui scribere. Prætereo Aldum Manucium, Franciscum Asulanum, Petrum Bembum, Jacobum Sadoletum in Italia. Rursus in Gallijs Ant. à Prato Regium Cancellarium, Guilhelmum Budæum Lutiæ Parrhisiorum, aliosq̄ insignes præclarosq̄ uiros, quos notos sibi sua uirtute ac humanitate reddiderat. Aldo etiã & Asulano celeberrimis Venetiarum, adeoq̄ totius Italię typographis, ueteres quosdã codices, nec paucos quidẽ, nec mediocriter doctos, quorũ diligens erat ac sedulus per diœcesim Treuerẽsem ex autoritate & diplomate Richardi Archipræfulis inuestigator, subministrauerat, aliosq̄ alijs excudẽdos dederat. Tũ & in ultima illa ad Cæsarem in Hispanias profectioe, in qua occubuit, quosdam secũ extulisse, aut alioqui sublato esse

esse uerisimile est, quos iam frustra è suo chirographo desideramus: ut sunt inter cætera duo libri Tertuliani de Spectaculis, centum Declamationes Fabij Quintiliani, & nonnulli alij, qui illius occasu naufragiũ & ipsi passi sunt. ex quo ceu reliquiae reseruati erant, quos iam antea typographis cõmunicauimus, Macrobius, Othones duo, Athanasius, Cyrillus, Græce scripti codices. Neq; enim tale quĩquam quod aliunde ille ad publicũ usum acquisiuerat, nobis, etsi iure possideremus, priuatim unquam reseruandum duximus, sed in commune omnibus studiosis liberaliter uisum est impartiri.

Vtinam Seli compater, quẽ alacri ille ac iustissimo studio è puluere ac situ eruerat, è blattis & tineis redemerat, omnia ad nos nostrãq; manũ peruenissent. De qua re cum & antea publico scripto questus sum, & sera nunc ea querela est, nolo in præsentiarũ esse prolixior. Sed ad uitam moresq; illius reuertar, quos tu semper duxisti innocentes, tantoq; ingenio dignos, & ut plurimum amandos, imitãdosq;. Nã & ualde modestus erat,

EPISTOLA

& minime multiloquus, ita quidem ut si
 de sua ac taciturnitate supra eruditio-
 nem, quæ in ipso erat eximia, Richardo
 principi & Archipræsuli prudentis-
 simo, esset quàm commendatissimus,
 intimusq;. Qui & manu sua sæpe ad
 Vlricum scribebat de serijs multa, &
 de rebus grauissimis cum nemine li-
 bentius frequentius que communica-
 bat. Scis quanta in eo grauitas, quan-
 ta constantia & fides, quanta in legi-
 bus interpretandis acrimonia, in aduo-
 candis causis æquitas & integritas, ut
 non magis iuris quàm iustitiæ consul-
 tus inter ciues ac populares suos habe-
 retur, quiq; non minus controuersias
 tolleret, quàm litium actiones consti-
 tueret. Et has quidem uirtutes omnes
 suis etiam scriptis disertissimis olim ip-
 se illustriores manifestiores que reddi-
 disse, ac mundo declarasse, si ad iu-
 stam ætatis metam (uixdum enim septi-
 mū supra tricesimum annum attigerat)
 peruenire fati clementia licuisset. Ad
 quod nimirum ut sæculo quoque suo
 monu.

N V N C V P A T O R I A .

monumentis suis quandoq; innotesce-
ret, doctrinam omnifariam, multis que
laboribus acquisitam prudentiam, sup-
pellectilem item librorum selectiorum
parare, & otium post tot legationes &
perfuncta munera expetere iam uideba-
tur. Sed quorsum singula hæc conse-
crari laboro; id quod me et initio episto-
læ minime recepi facturum, & tu mi
compatere melius me penitus que il-
lum tibi, ut uicinum uicino, amicum
amico, denique ut compatrem com-
patri exploratum & cognitum habe-
bas, uidelicet quibus ille moribus, qua
eruditione, doctrinâ que præditus fue-
rit, quanta item autoritate & gratia a-
pud Richardum à Greiffenclaw eo
tempore Archipræsulem, & princi-
pem Electorem, Ioannem item à Met-
zenhausen, ceteros que tunc prima-
tes Treuericos, & præsertim eum qui
nunc summas illius gentis modera-
tur habenas, Reuerendissimum domi-
num Ioannem Ludouicum ab Hagen,
principem nostrum gratiosissimum:
quicq;

EPISTOLA

quicq̃ post hunc iam proximas tenet, no-
 bilem Dom. Franciscum à Krichingen
 metropolitanæ ecclesiæ Treuirësis præ-
 positum, fautorem nostrum præcipuū
 & maximum, propter suam eruditionē
 & integritatem emicuerat, quanta ciuili-
 tate ac humanitate præditus fuerat. Et si
 quid in eo erat uitij, quòd certe minimū
 erat, hoc erat quòd Suffenis illis, Vetro-
 nijs, & fumi uenditoribus, hoc est fucis
 aulicis, qui nusquam nō sunt, quicq̃ nul-
 la aliqua uera scientia informati, nullis
 probati studijs, & moribus præditi, om-
 nia tamen sibi assumere ac uendicare ni-
 hil ueriti, amarulētior quodammodo at-
 que infestior esse uidebatur. Nec tam a-
 uersabatur aliud, quàm simulationē be-
 neuolentiæ, quamq̃ lupeculas illas lux-
 pina pelle indutas. Natura enim candi-
 dior multo atq̃ integrior erat, quàm ut
 cuiquam dolos malos fraudes ue strue-
 ret. ideoq̃ quos tales animaduvertebat,
 uel incessabat, obiurgabatq̃ palàm, uel
 omnino si quā poterat, deuitabat. Ob
 quos mores studiaq̃ equidē illi à quo tē-
 pore noscebam, faui plurimum, ac licet
 facul-

N V N C V P A T O R I A .

facultatum qualiumcunque illius & bibliothecę hæres atq; successor nõ essem, tamen uirtutes tantas in homine tanto prædicare par erat, atq; consentaneum. Fuisset tandem & se dignũ pro talibus meritis honorẽ & locũ quidẽ splendidiorẽ apud exteros se uocãtes nactus, si nõ in patria & apud Richardũ manere decreuisset. Deniq; legatus in Hispaniam, uti meminimus, in ipso itinere & expeditione sui muneris, cũ iam peracta scena defunctoq; negotio in reditu esset, ac Genuam peruenisset, dysenteria correptus, ac torminibus intestinorũ, sub ardentis sirio uehementer afflictius excessit è uita. Quondam maiores nostri ijs qui periculosis temporibus legationes suscepissent, obq; Remp. mortẽ obiissent, monumenta extruebant, quo & ceteri homines legationis munus audacius capesserent, & pro breui uita diuturnã memoriã redderent. Hęc quis negat deberi quoq; à Treuiris, pro quorum salute tantam legationem suscepserat, Fabricio nostro, cui ut legatio ipsa mortis causa fuit, sic memoria eius laboris atq; offi.

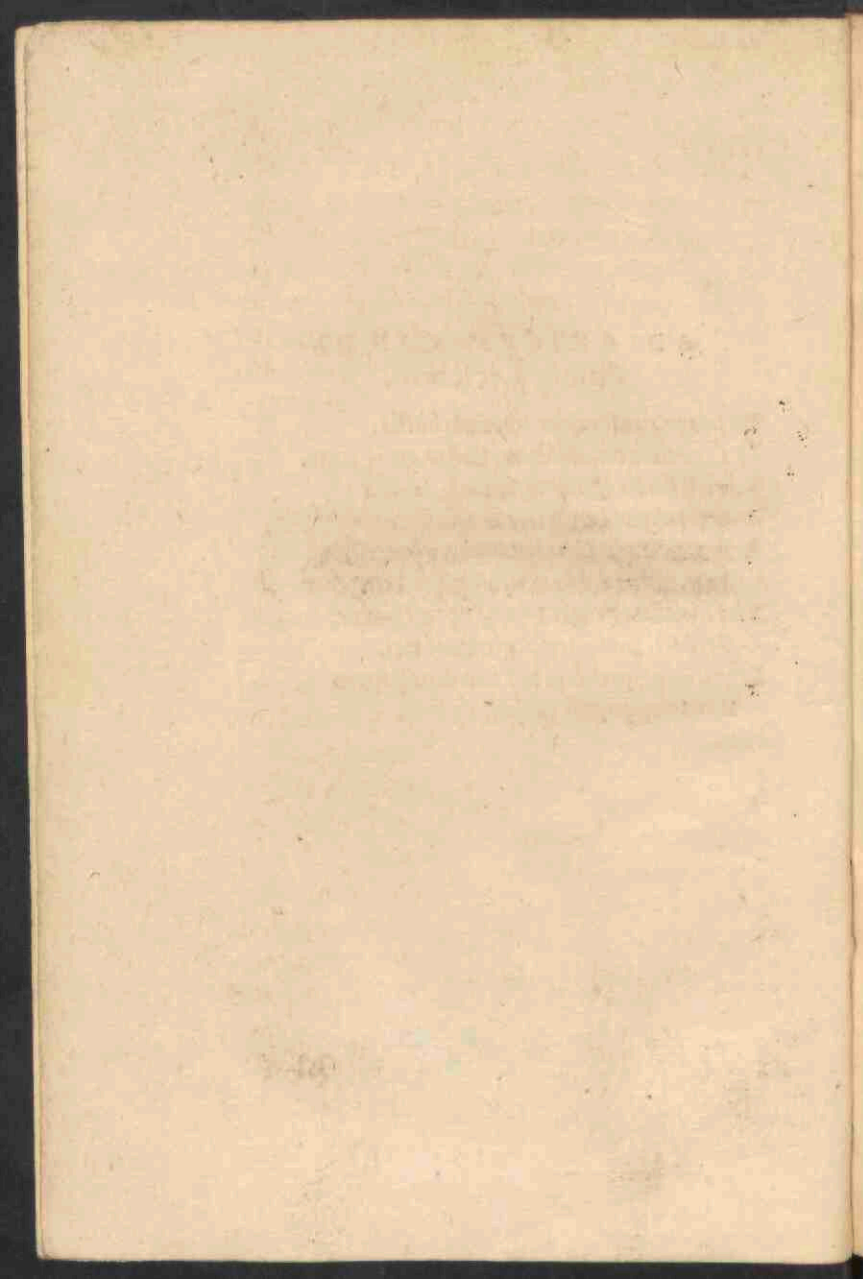
EPISTOLA

officij perpetua ac immortalis, uitaque (ut eleganter Cicero de Sulpitio inquit) mortui in memoria uisuum posita collocataque esse debuit. Et cum illi nullam aliam gratiam referre iam possimus, hanc qualemcunque grati animi pijs manibus illius parentandis decorandisque significationem nostram abs te mi compater non grauate recipi, idemque alios Fabricij nostri studiosos libenter facturos esse minime dubitamus. Erit autem hic libellus, ab illo quodam in priuatum usum conscriptus, et tibi iam nominatim a me nuncupatus, ceu coniunctionis illius ac necessitudinis transactae, grataeque, qua nos tibi deuinxisti, utriusque cum nostro tum Fabricij nomine acceptus atque commedatus: tum quia & ipse in forensibus causis negociisque sedulo uersaris, ac iudicis quodammodo partes agis: tum quoque, ut habeas quod te nostri amoris simul ac illius uirtutum, uel inter administrationem tui muneris commonefacere possit. Bene uale compater charissime, cum tuis omnibus. Datum Munda, in ducatu Brunswicensi. 30.

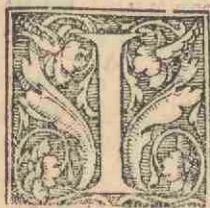
Augusti. 1541.

AD AMICVM CANDL
dumq; Lectorem.

En tria præfenti capies tibi dona libello,
Quæ mentem oblectent, Lector amice tuam.
Fabricij studia & mores, uitamq; tabella
Ducta breui cernes lineamenta uiri.
Ac quem ille ipse dedit uena meliore processum
Iuris, & hic dubio non sine gratus erit.
Vita Mosellani properanter scripta sequetur,
Per docti meritò tempus in omne uiri.
Ergo leui comprehensa tibi iam dona papyro
Hæc tria suscipito, consultoq; boni.

D. VLRICHI FA-
BRICII CONFLVENTINI
Iureconsulti Processus iudiciarius elegans iuxta
ac uilis, per D. IUSTINVM GO-
BLERVM *Goarinum Iureconsultum*
nunc primum editus.

IUDICIUM est ac-
tus trium personarū,
iudicis, rei, & acto-
ris, secundum Hostien-
sem in Summa de iu-
dic. Et licet in iudicio
inquisitionis & notarij nō sint explicite
tres personæ, utpote actor: tamen potest
dici, quòd in inquisitione infamia habea-
tur loco actoris, et in notarijs notorium,
&c. Itaq; uniuersaliter in quolibet iudi-
cio sunt tres personæ, uel fictæ uel repræ-
sentatiuæ. Sunt etiam aliquando aliæ
personæ interueniētes in iudicio, ut pro-
curator, cōiuncta personā, & sic de alijs.
Item notarij, per quos acta conscribun-
tur, quia alijs eisdem & relationi iudicis
a non

non staretur. in c. quoniam contra fals.
 de probat. Ordo substantialis iuris in
 quibus consistat, uide Bart. in l. prolatā.
 c. de senten. & interlo. om. iud. Et in iu-
 dicio aliqua fiunt quæ sunt de substan-
 tia processus, siue ordinis iudiciarij, ut li-
 belli oblatio. de quo in c. 1. in fin. eo tit.
 per Spec. et in de. saepe. de uerbor. sig. in
 gloss. super uerb. necessario. Itē litis cōte-
 statio. de litis cō. c. unico. & ut lit. nō cōt.
 quasi per tot. Item conclusio, de qua in
 præallegata de. saepe. & gloss. Item sen-
 tentia diffinitiuā, & quod feratur in scri-
 ptis. de sent. & re iud. c. ult. lib. 6. & hu-
 iusmodi termini siue actus non possunt
 neq; debent prætermitti, confundi, uel
 præposterari, ut 2. q. 7. §. 7. diffinitiuā
 de accu. qualiter etiam de consensu par-
 tium prætermitti non possunt, ut in c. de
 causis. in gloss. de offic. deleg. gloss. 2.
 Aliqua uero sunt, quæ non sunt de sub-
 stantia, ut reliqui termini & actus: quo-
 rum aliqui fiunt ad iudicij seu litis ordi-
 nationem, ut sunt citationes, satisfatio-
 nes, &c. Reliqui fiunt ad causæ instruc-
 tionem

PROCESSVS IVDIC. 3

ctionem, quicq; tales factum respiciunt: sicut confessiones, attestaciones, probationes, &c. de quibus per Innoc. & Hostien. c. 1. de testib. In his autem non est ordo iudiciarius limitatus.

CAVSÆ IN QVIBVS

ordo iuris non seruatur.

SVnt aliqua causa, in quibus ex privilegio iuris ordo iudiciarius per omnia non seruatur, uel etiã nullo modo debet obseruari, nec per omnes partes iudicij in eis ambulari, ut sunt causae beneficiales, matrimoniales, usurarum.

Attamen si seruatur partibus consentientibus non peccatur, ut in cle. dispensationam. de iud. Reliquae sunt, in quibus etiam ordo iudiciarius non seruatur ex privilegio hominis: ut quando princeps mandat procedi summarie, simpliciter, & de plano, sine strepitu & figura iudicij. Etiam quandoq; ex natura causae predictus ordo non seruatur, ut in notorijs. imò in illis ordinem seruare, esset ordinem confundere, ut de iur. c. ad nostram, c. uestra, de cohab. cle. et eo, c. fin.

Etiā in iudicio extraordinario, uidelicet inquisitionis, quod exequitur officio iudicis, non seruatur dicens ordo, ut lit. non cont. quoniam frequenter. §. sunt & alij. In causis restitutionis proceditur iuris ordine seruato, de quo de offic. iud. c. 2. & finiri debet infra quadriennium, in cle. unica, de restitu. in integ.

DE PRAEPARATO-
rijs iudicij.

Actor agere uolens debet habere probationes & iura sua parata, quia reo instante tenetur litem prosequi, & propterea ei induciā deliberatoriā nō conceduntur: singulisq; alijs debet esse munitus, quia litis eventus dubius est. Nihilominus in causa iniuriarum iudex primitus laborabit pro concordia partium, quia in ea causa potissimum procedit compositio. Etiā in ciuilibus causis tendet iudex ad concordiam. de mut. petit. c. 1. & maxime actore uicente, ut uult Specul. in suis additionib. Itē in causa criminali iudex ante omnia inuestiget, qua intentione actor moueatur, cuiusq;

iuscip sit opinionis, ac de similibus circumstantijs. Etiã possunt dici preparatoria iudicij omnia quæ procedunt ante litis cõtestationem, cum dicat Specul. in principio part. 2. quod ordo iudiciarius proprie dicatur in his consistere, quæ fiunt inter litis cõtestationem & sententiam, cũ litis cõtestatio dicatur exordium litis, ac ante eam quis non uideatur agere, sed agere uelle. Sunt tamen aliqua præparatoria, quæ post litis cõtestationem fiunt, de quibus in Specul. de dilationib. §. 1. uersic. præparatoria.

DE DIVISIONE PROCESSVS
iudiciarij, & quæ ante litis cõtestationem fieri debeant.

Processus iudiciarius in tres partes diuiditur. prima incipit à prima cõtatione, & durat ad litis cõtest. secunda ab eadem, & durat ad sententiã. tertia uero à sententiã, durans ad eius effectiualem executionem. In prima parte sunt proponenda & agitanda, quæ respiciunt personas iudicis & actoris, an iudex iurisdictionẽ habeat, recusabilis sit,

aut aliàs eius forum declinandum . de
inde, actor ne sit persona congrua standi
in iudicio . Dereo ad iudicium uocato,
etiã si diabolus sit, nõ defensio naturalis
neganda, cum sit iuris & æquitatis natu
ralis. d. ex. c. cum inter . Etiam iudicium
redditur in inuitũ. ff. de uerb. obl. inter
stipulationem. Agitandum etiam e
rit ante litis cont. an procurator forte cõ
stitutus sit admittendus, aut habilis & ido
neus stãdi in iudicio. de quo de probat.
post cessionem . Item an mandatum ha
beat sufficiens. de procur. c. 1. Item de
loco iudiciũ, an sit tutus & idoneus reo.
de appella. ex parte 1. Item de forma li
belli. de iudi. Examinata ita, quod re
gulariter non tractantur ante litis conte
stat. quæ facti sunt & negocij principa
lis, ut solent irregulariter, iuxta c. 1. de li
tis con. lib. 6. In secunda parte tracta
ctatur negocium principale. In tertiã
uerò finis eidem imponitur, per senten
tiam. ff. de re iud. l. 1. & condemnatum
producit ad effectum. de offic. deleg. con
querenti. Actor regulariter debet adi
reiu-

PROCESSVS IVDIC. 7

re iudicem rei .l. adire. c. de iuris. om. iud.
 Fallit tamen in certis casibus, de quib. in
 c. ult. de for. comp. Etiam in casib. &
 ubi de consuetudine clerici trahunt lai-
 cum, ad iudicium ecclesiasticū. de quib.
 Specul. de competen. iud. §. 1. in princi-
 pio. Reus potest iurisdictionem non
 sui iudicis in se tacite prorogare. de foro.
 compe. dilecti. utputa contrahentes, uel
 soluere promittentes aliquid in certo lo-
 co. de quo etiam eodem titulo, significa-
 sti. Et hoc uerum de ordinario iudice: se-
 cus de delegato, ut de offic. deleg. & pro-
 conf. Ad hoc tamen ut quis possit (ut
 præfertur) iurisdictionē prorogare, plu-
 ra requiruntur, quæ uide in d. c. signifi-
 casti. Et utrū quis iudicium iudicis pro-
 rogati pœnitere possit, uide c. 1. de iud. et
 quæ ibi notari solent.

DE IUDICIBVS, ET DE IV-
 dicum distinctione.

Licet iudicium aliij sint delegati, aliij
 ordinarij, aliij auditores, aliij assel-
 fores, reliqui arbitri & arbitratores, ta-
 men sunt solum duo eorū genera, quia

omnis iudex aut est delegatus, aut ordi-
 narius, quidam tamen est mixtus, ut au-
 ditor palatii, quia ordinarius in cogno-
 scendo, & delegatus in pronunciando,
 ut not. in cle. auditor. de rescrip. Reliqui
 uero, ut puta assessores, arbitri, etc. non
 sunt proprie iudices, sed ministri iudicis
 & causae, cum priuata persona tales elige-
 re possit. Sed per pactum priuatorum non
 datur iurisdictio iudici, sed auditori, alias
 eam non habenti. de for. compe. si dili-
 genti. Item arbitria redacta sunt ad instar
 iudiciorum l. 1. ff. de arb. Item arbitrium
 uoluntarium est, iudicium uero redditur
 in inuitum. Conseruator & executor
 etiam delegati sunt. de officio delegat. c.
 1. & ult. lib. 6. Ordinarius uero suo, et
 non alterius aut principis seu consuetu-
 dinis beneficio, uniuersaliter iurisdictio-
 nem exercet. l. more. ff. de iurisdic. om.
 iud. Papa est ordinarius singulorum. q.
 q. iij. cuncta per mundum. Episcopus
 similiter in dioccesi sua, & omnes tempo-
 rales in ipsorum territorijs, ubi domici-
 lium habent. l. haeres absens. ff. de iudic.

De iure

De iure tamen & iurisdictione huiusmodi, præsertim temporalium, in c. super eo. de paroch. & c. 1. de reli. do. Item inferiores possunt habere iurisdictionem etiam ordinariam, ex privilegio l. consuetudinis. de off. ord. cum ecclesiarum. & de for. compe. cum contingit.

DE INITIO PROCESSVS, CITATIONE, & quomodo fienda.

Citatio est fundamentum & principium ordinis iudiciarii, de quo in gloss. c. etiam. de constit. l. Instit. de petit. hæred. §. ult. & dicit, quod omnium actionum instituendarum principium à parte edicti constituitur, quæ est in ius uocandi. Pro citatione petenda et obtinenda accedendus est iudex loco honesto, & hora congrua. de offic. deleg. consuluit. & in de. quamuis. de appella. Per citationem perpetuatur iurisdictione, not. in c. si à substit. de offic. deleg. lib. 6. Item sicut aliquando in curijs ordinariarum est pluralitas iudicum per modum accusationis, in illo locum habet præuentio. c. ut debitus. de appella. Tenor rescripti in cita-

tionē est inferendus. not. cap. 2. de dila. et c. ueniens. de accus. in fin. gloss. Itē iudex potest & debet per rescriptum comminari. c. cum ex literis. de in integ. restit. Iudex citationis si aliās posset subdelegare, potest sola uoluntate, licet non sit impeditus, &c. de offic. deleg. pastoralis. In citatione statuendus est terminus peremptorius. Ideo dicitur peremptorius, quod disceptationes perimit. l. perimere. ff. de iudicijs. & ultra nō patitur aduersarium tergiuersari. de quo per Ioan. Andre. in addit. Specul. de citation. §. uiso.

CAU TELAE CITATIONIS.

Regulariter terminus non esset peremptorius, nisi trina edicta præcederent, ita quod tunc tertium solum peremptorium existeret, ut not. 5. q. 2. In sententia tamen unicum edictum dicitur peremptorium, si uiarum fuerint discrimina, & maxime si res celeritatem desiderat. c. ex literis. de restit. in integ. Ita quod ab unico edicto tanquam peremptorio, non possit appellari, secundū Innoc. c. 1. de dilat. Debet tamen tale edictū conti-

continere competentia temporum inter ualla .34.q.5. de illicit. Ipsum interuallū etiam est arbitrariū iuxta distantiam uiae negocijꝑ personarum, & temporis qualitatē. c. cum ex literis. de in inte. restit. Item licet in citatione nō determinetur, compareat tali die proximum sequenti, tamen subintelligatur dies proximū sequens. l. cum qui. ff. de uerbo. oblig. & not. in c. exposuit. de dilat. Prætextu citationis citatus ad duo tenetur, scilicet ad comparandum, & comparandum certo die. ita quod licet tacitus esset error in citatione, aut dies circumduceretur, utputa quia dies sextus, quo quis comparere tenetur. super quo uide Innoc. c. ult. de ferijs. ¶ Etiā quia citatio primò ualuit, ideo casus superueniens non tollit mandatum, sed solum suspendit. Ita quod sequenti die tenetur comparere, secundum Hostiensē iure præalleg. Secus, si error esset expressus: quia tunc negaret citationem tenere. tamen tutū est adiungere in citatione, si dies iuridica sit, & nō feriata. & hoc frequenter fit. Triplex actus citationis

tionis. Primus est, præceptum de citando. Secundus, executio præcepti. & hi duo possunt fieri die feriato, quia non requirunt rei cognitionem. Tertius est inchoatiuus processus, qui cū habeat causæ cognitionem, non potest fieri die feriato. in Specul. titul. de citatio. §. 1. uer. item citatio. Ioan. Calder. tenet contrarium, quod citatio non possit decerni die feriato, quia est de processu causæ principaliter & per se, ut de probat. c. uerum. & per ipsum tanquam actum iudicalem perpetuatur iurisdicção. de offic. deleg. licet ergo, &c. Si cōperitur hora in citatione illa citatus comparere tenetur: si non, expectandus per totum diem. de offic. deleg. consuluit, & de gratia potest expectari usq; ad sequentem. Ordinarius non tenetur exprimere locum, in quo citatus comparare debet, quia certū & notorium consistorium habet, sed delegatus tenetur. de rescriptis. olim. & c. fin.

Delegatus ex generali potestate non potest quē citare personaliter, nisi in casibus, de quib. in c. 1. de iur. lib. 6. Per generalem

neralem citationem uidelicet, quod quis compareat obijciendis responsurus, nō inducitur litis pendentia. in cle. 2. ut lit. Quia ad litis pendentiam, & quod nihil possit innovari, requiritur quod per citationem constet specificè, super quo reus debeat conueniri, ac quòd aliàs ipsa citatio sit instruens, & perueniat ad notitiam citādi. in cle. 1. ut litis pen. Et quare causa exprimat̃, uide latius Ioan. Andre. in additionib. Specul. eo. tit. §. 1. uer. item quod in ea nulla causa. Item si reus est contumax, potest procedi ad examinationem causæ, eo solum uocato per audientiam contradictarum: aut in ualuis, maxime si iudicium est in loco remoto, de quo & Ioan. Andr. in add. Specul. prædi. tit. de cita. §. uiso. super uer. dominus autem meus.

DE MODO EXEQUEN-
di citationem.

S Inon potest haberi præsentia, debet super hoc fieri protestatio, quod citandus non possit personaliter apprehēdi. de eo qui mit. in possess. c. ult. si quis dimif-

dimiserit partem, ille est citandus: & potest citari, praesertim principali absente, de procura. dilationis. de eo qui mit. in poss. c. ult. Si principalis nec procurator fuerint, fiet citatio in domo, etc. auisatis saltem amicis, de quo c. causam. de do. & cont. & c. ult. Et in parochia, illiusque ecclesia, in qua, etc. si forma dat, quia illius fratres sunt attendendi. l. diligenter. ff. mandati. & c. cum dilecta. de rescript. Quando locum habeat citatio ad domum, uide Innoc. & alios doct. in c. fin. de eo qui mit. in poss. Quando citandus praesens tuto adiri non potest, citandus est per edictum. de quo de iud. c. i. in de. An autem credat nuncio, seu notario referenti se citasse, uide Specul. tit. de cita. §. sequit. uer. sed nunquid creditur. Et licet credatur super actu citationis, non tamen super actu commissionis, nisi in actis constet. Ergo notarius diligenter conscribat. de quo Ioan. Andre. in additionib. Nam Rosfredus tractando de eodem edicto, si quis uocatus in ius, &c. An potius credendum sit nuncio, referenti se u-

num

num citasse, an illi ut prætenditur citato, dicenti se non citatum. Statur iuramento alterius ad arbitrium iudicis, personarum & negocij qualitate p̄satis. de quo Ioan. Andr. in additionib. Specul. Sed propter graue periculum, attamen & propter præmissum dubium, hodie fit relatio principalis citationis per literas, iuxta formam citationis. Capitulum capitulanter congregatum est citandum, si tamen ad id noluerit congregari, sufficit idem citari in ecclesia. c. 1. de elect. & in gloss. Non singulariter singuli, sed universaliter & tanquam repræsentantes totum capitulum, quia causa capituli nō est causa singulorū. 12. q. 2. qui manumittitur. Citatio temeraria non arctat quē quā. de elec. c. bene. & in cle. pastoralis. de re iud. notorium quippe. Etiam plures sunt casus, in quibus citatus uenire non tenetur, de quo gloss. not. in c. ueniens. de accusa. Et de hoc est regula generalis in c. 2. de dilatio. ut puta si citatus spoliatus. citetur ad respondendum spoliatori in causa civili. uel si similis error expri-

exprimat in citatione. uel si ipso iure deficit iurisdicctio citantis, tunc etiam non tenetur comparere: secus, si opus sit exceptione, quia tunc comparare tenetur. de quo per Ioan. Andre. in additionib. Specul. de citatione. §. 1. &c.

DE CONTUMACIA.

Contumax dicitur, qui peremptorie citatus non uenit: uel uenit, & non obedit, seu illuminatus recedit. Distinguitur autem sic contumacia: Contumacia est, erga iudicem uel praelatum commissa inobedientia. & dicitur commissa, quia non semper obediendum est, de quo de tem. or. c. ad aures. in gloss. 2. Diuersi sunt modi contumaciae, de quib. in c. 2. de dol. & cont. in gloss. & in c. quoniam frequenter. ut lit. non. Citatus debet iter tempestiue animo ueniendi arripere, alias non excusatur: licet postea iusto impedimento in eodem uel alibi impediatur, secundum Abba. de elect. cum in ueteri. & Ioannem Andr. in prael. legat. gloss.

C O N.

CONTUMACIAE SPECIES,
modusq; procedendi contra contumacem.

Contumacia est multiplex: uera, euidens, seu notoria, ut quando citatus respondet se non uenturum. de quo, & an talis responsio extraiudicialis sufficiat, & faciat uerum contumacem, uide Ioan. Andr. in additionib. Specul. de citat. §. 1. Secunda est uera praesumpta, ut quia citatus non comparet: ita dicitur uera, quia apprehensus personaliter, sed tamen praesumpta eo respectu, quia in non ueniendo forte potest excusari propter aliquod impedimentum. Tertia est facti, quia non est personaliter citatus, sed solum per edictum, de quo in de. uni. de dol. & cont. in glos. mag. Et secundum qualitatem contumaciae condemnatur quis in expensis, quas refundat antequam absoluat. de senten. excom. uenerabilib. §. secus. libr. 6. Si actor est contumax, procedatur contra eum, ut in c. actor. de dol. & cont. libr. 6. & inde non admittatur ad aliquam citationem, nisi caueat de caetero comparere, ut infra continetur. Et

b. nihi-

nihilominus reo instāte & actore absente potest procedi ad diffinitiuam sententiam lite non contestata, de quo in c. causam. de dol. & cont. Et qualiter tunc procedendum, quales termini seruandī, & citationes fiendæ, uide Innoc. & alios in c. 1. ut lit. non contest. Si reus est contumax, potest excommunicari, uel fieri missio in possessionē, si talis naturæ sit causa: sed non potest ulterius procedi, lite non contestata, nisi causa esset priuilegiata à iure, uel ab homine, ut dictum est supra, & in cle. dispendiosam. de iud. Si quis contumax sit, petendum est ut talis à iudice pronuncietur, seu reputetur. l. impetrandum §. & si quid. ff. de re iud.

Non est uis an acta conscribantur in personam iudicis, uel notarij. de fid. instr. c. 1. &c. Compensatio contumaciæ fieri potest. c. actoris. de dol. & cont. lib. 6.

Utrum reus comparens post terminū, & nihilominus si ante comparuisset, nō fuisset processum, sit contumax censendus, uel nō, est glos. not. in c. ult. de dol. & cont. Iudex habet arbitrium uel excom-

communicandi reum contumacem, uel actorem mittendi in possessionē, ut ius non cont. c. turæ. tamen honestior est missio, quia potius recurrendum est ad res quam personas. eo. titul. c. quoniam. §. uult. in fi. & in notabili. Actore misso in possessionem causa rei conseruandæ, nō dicitur uerus possessor, imò commutabilis, quia si reus infra annum cōparet, cautionem præstet de stando iuri, & expensas refundat, recuperat possessionem. & hoc in actione reali, quādo agitur super fundo, de quo ut lit. non contest. c. quoniam frequenter. §. in alijs. Licet actor forte propter potentiam uel dolum corporis possessionem nequeat adipisci, adhuc tamen possidet ad effectum præscriptionis annalis, ut in c. contingit. de dol. & cont. Si uero reus infra annum (ut supra) non comparet, decernendum est secundum decretū pro actore. ac per huiusmodi secundum decretum, illiusq; anni decursum, actor erit uerus possessor, ut iure præallegat. & postea non auditur reus, nisi super proprietate rei, ut nota-

tur in eisdem iuribus. Si actio est personalis, ut quia proceditur super mutuo, uel ex certa condictione: Actor etiam si reus est contumax, potest mitti in possessionem rerum mobilium contumacis, si talia habeat. Aliquādo in possessionem immobilium, pro modo et mensura debiti, declarati in libello actoris (Bald. in c. quoniā frequēter. ut lit. nō cont. §. quod si super. in gloss. circa fin. quod per solū iuramētū calumniā sit probatio quantū ad primū decretum interponēdum etiā in reali iudicio.) quod quidē debito iuramēto uerificari debet. & an hoc sufficiat, uel probatio requirā, tractat Spec. tit. de cōt. §. sequit. uer. itē quod dicatur. & de off. iud. §. uult. Ad quantū tēpus reus audiat super proprietate, uide d. c. quoniā. ut lit. nō cōt. §. uult. Etiā contumaci imponi potest mulcta, de quo Host. in summa de sent. & re iud. Etiā excommunicari potest, ut ibidē, praesertim ubi monitio praecessit, quia semper monitio praecedere debet excommunicationem, de quo in c. sacro, de sent. excom.

Diuersæ pœnæ infliguntur contumacibus, iuxta exigentiam facti et temporum, ut infr. Et quia sententia & præceptum iniusta ligant, nisi ab eis appelletur, igitur appellari debet infra tempus. de quo in c. præterea. de appell. Nulla tamen sententia non ligat, neq; ab ea opus est appellare. Monitio semper habere debet competētia interualla, de quo in c. constitutionem. de sentent. excomm. lib. 6. Episcopis deferendū est ita quod primitus à diuinis debent suspendi, secundo interdici, tertio crescente contumacia excommunicari, de quo in c. 2. de off. deleg. lib. 6. Sententia excommunicationis ferri debet in scriptis, aliàs nulla, de sentent. excomm. lib. 6. c. 1. propterea Specul. tit. de sent. prolat. §. nunc autem. & uidetur, non quod non sit necessarium. Consulit quod in instrumentis dicatur, in his scriptis. &c. Si excōmunicatus perseverat in excommunicatione, aggrauādus est, ut lit. nō con. quo-

niam, in fin. Etiam si sustinet pertinaciter aggrauationem, reaggrauandus est. & nihilominus ne quis ei cōmunicet uerbo, facto, uel opere, exceptis personis à iure priuilegiatis, de quo xi. q. 3. c. quoniā multos. & in c. si uero. de sentent. excommunic. Nota, quod licet quis contra generalem inhibitionem participans reaggruato non incurrat maiorem sent. excommunicationis, sed minorem tantum, tamen si sibi specialiter inhihet, incurrit maiorem, iuxta not. c. constitutionem. de senten. excom. lib. 6. Deinde si quis reaggruacionem non curauerit, debet poni interdictum monitionis secundum aliquos, dicentes tam odiosam uindictam monitionem præcedere debere, præcedente, de quo 12. q. 2. indigne. Si uero per interdictum contumax compesci non potest, inuocandū est brachium seculare. de quo c. ut clericorum. de uit. & honest. cler. Quia si inobedientiū excessus nō compescunt, alijs uia paratur. 35. q. 9. loci. Etia abscondēda sunt uulnera, quæ fomentorum non sentiunt discipuli

plinam. §. di. plurimos. Etiam ut poena unius sit metus alterius, &c. alijs in exemplum. l. capitaneum. §. infan. ff. de poen. Et ubi maior est poena, ibi maior debet esse uindicta. de haered. excommunicamus. §. uendentes. De alijs poenis infligendis, atq; ordine, nota in c. cū non ab homine. de iud. Cum alius sit modus infligēdi poenam pro cōtumelia, alius pro crimine, ut in gloss. eiusdem c.

DE ABSOLVTIONE, ET
excusationibus citatorum.

S i citatus aut contumax excommunicatus comparet, & uelit stare iuri, absoluentur recepta cautione de stando & parendo. c. qua fronte. de appellat. Et an ad hoc pars uocanda sit nec ne, diuersae sunt opinioniones. Aliqui dicūt, quod nō. de quo de iud. c. 1. & in Specul. de cont. §. fin. uer. 1. Sed reliqui dicunt partem uocandam, maxime si quis excommunicatus fuerit pro manifesta culpa. de quo in glossa antep. c. ex literis. de off. deleg.

Si citatus per annū in sordet excommunicatus in excommunicatione, habetur

suspectus de hæresi, de quo de purg. ca. c. 1. de pe. graue. 12. q. 3. rursus. Si citatus impeditur impedimento temporali, & causa est ardua, in qua non tenetur constituere procuratorem, debet mittere excusatorem. Si tamen citatus talis per se in iudicio stare potest, de quo in c. querelam. de procur. Si uero causa est modica, aut impedimentum perpetuum, aut à quo in breui nō poterit conualere, mittet procuratorem. ut ibi. Si uero citatus, & procurator eius detentus in itinere nō compareat, habet actionem contra detentorem super damnis & expensis, si est in soluendo: si uero non, restituitur. l. sed & si. ff. ex qua caus. ma. in int.

DE ORDINATIONE IVDICII,
et formali processu, atq; cautelis
habendis.

Reus licet superbus humiliter, melancholicus hilariter se iudici præsentabit, ne ipsum exasperet. & comparere potest cum protestatione, quod per cōparitionē, &c. nō intendat in iurisdictionem

nem consentire, nisi & in quantum de iure teneatur. Spec. de com. pa. uidef hęc quoq. Attendatur, quod in simili protestatione semper addatur clausula prædicta, Nisi & in quantum, &c. quia aliàs tanquam nolens comparere, pro contumace excommunicari poterit. de iud. c. 1. de uerb. sig. ex parte 1. Procuratores mandatum pro uel contra habentes, tenentur producere, et non occultare. de appellat. saepe. in princ. & illius copia est parti discernenda petenti pro animo deliberandi, actori uero animo impugnandi, &c. de quibus & alijs cautelis, Specul. in tractatu delibel. concep. & in titu. de appellat. in 6. Quæ etiam opponi possunt cōtrario respectu, cuius copia reo est discernenda, si non habuerit. de off. deleg. cum in iur. Specul. titu. de rescrip. Per petitionē copie libelli, quis nō cōsentit in iurisdictionem. ut not. in c. inter. de re iud.

DE CONSTITVTIONE

& mandato procuratorum.

PROcuratorium potest probari per litteras constituentis, suo sigillo signatas.

b s tas.

tas. de cēf. ex insinuatione. et in clement.
 1. de procuratoribus. Et tale mandatum
 debet dirigi iudici, uel aduersario. Spe
 cul. in titul. de procurat. §. nonne autem.
 uers. 2.

Plures procuratores simul
 constitui possunt. cum clausula tamen,
 et quemlibet eorum in solidum, ita quod
 non sit melior, &c. de procur. qui ad
 agen. libr. 6. In constitutione securum
 est exprimere in specie, ad quæ quis con
 stituatur. In beneficialibus tamen tolera
 tur constitutio facta generaliter ad agen
 dum, & defendendum, uel excipiendū,
 cum excipere sit defendere. in c. impera
 torum, de iura. calum. Ante omnia ta
 men requiritur, ut constituatur ad iuran
 dum de calumnia. de iur. cal. c. ul. libr. 6.

Sub clausula generali in procuratorio
 non comprehenduntur illa quæ speciale
 mandatum requirunt. de procur. qui ad
 agendum. libr. 6. Item dicendum est in
 procuratorio confuse, quicquid per di
 ctos procuratores actum fuerit, &c. quia
 si diceretur, quicquid legitime, etc. nō ua
 leret mandatum. nēpe quod dolose pro
 curator

curator fecerit, ualet, & nocet domino. ut in l. si procurator. ff. de dolo, et not. ut lit. cont. c. 1.

Acceptans procuratorium sine protestatione, in quo se scit constitutum cum clausula de satisfatione, tenetur causam defendere. c. 1. de procur.

Principalis comparens sine protestatione, uidetur procuratorem reuocare, c. pe. de proc. lib. 6. Coniuncta persona, uel cōsors litis, comparere possunt, & defendere sine mandato. de rescrip. c. nonnulla. not. in fin. Et aliquando sine cautione, ut tutor, curator.

DE LIBELLORVM

qualitatibus.

Actor tenetur offerre libellum, de libel. obl. c. 1. Imò etiam si à reo nõ petatur, ut ibi. & hoc ne iudicium reddatur illusoriũ. Sine oblatione libelli in scriptis non fit litis contestatio, etiam si uerbo intentio actoris sit proposita, & per reum negata. not. in c. dudum. de elec. in gloss. incipien. sed pone. neq; ferri potest diffinitiuã. Sed bene præceptum, ut reus confitens soluat. Per libelli oblationem

nem lites minui possunt, quod fieri debet. de dol. & cont. furem. &c. Libellus offertur propter tres: Actorem, ut ius suum declaret: Reum, an cedere uel contēdere uelit: Iudicē, ut sciat qualē formare debeat sentētiā, cū secundū illius petitionis siue cōclusionis formā sententiā sit ferenda. de sy. licet sy. Libellus debet continere nomen actoris rei & iudicis, atq; causam explicantem factum, & inferentem conclusionem, unde dictus est syllogismus iuristarum. Licet in libello rigore iuris plura deberent contineri, sufficit tamē de cōclusionē approbata, quod appareat in libello quis petat, à quo, & quid, qualiter, coram quo. uers.

Quis, quid, corā quo, quo iure petatur, et à quo, Recte compositus quisq; libellus habet.

Libellus autem debet proximi dictaclare obtinere, & sine obscuritate. Et cauendum est de nimia generalitate. Item nō ponat in libello, ibi, uel quo. de emp. & uend. c. fin. Item non ponatur conditionalis, si, quia incerta. Item caueatur à uerbo duplici impregnante. Item ab omni

omni uerbo amphibologico, dubio & ob-
scuro. Item quod libellus sit breuis, quia
breuis scriptura intentionē actoris con-
tinens, contra aduersarium necessariò in-
ferens & concludens, ut not. l. ampliorē.
Cod. de appellat. §. 1. Caueatur, ne uta-
tur uerborum ambagibus, sed solum ea
scribantur, quæ compendiosa narratio-
ne causas explanant. & notabiliter dici-
tur libellus diminutiue, de quo Specul.
de libell. comp. §. 1. in principio. In
quibus causis libellus sit offerendus, ui-
de c. 1. de libelli obla. & generaliter est
offerendus in omni causa ciuili, siue ea sit
realis personalis, siue mixta.

DE ACTIONIBVS, ET IL-
larum distinctionibus.

OMnium actionum duo sunt mē-
bra. aut enim sunt reales, aut per-
sonales, ut Inst. de actionib. §. ult. ac ut
lit. non cont. c. quoniam. §. in alijs. Ali-
qui tamen duobus membris prædictis
addunt tertium bimēbre, scilicet aliæ in
rem, ut famil. hercisc. aliæ in personam,
aliæ mixtę, ut Inst. de actio. §. quædam.
Sed

Sed dicendum est quod tantū duo, quia alia comprehenduntur sub illis, uidelicet, si in rem sub actione reali, &c. Si etiā mixtae sunt, & dantur ad res, secum trahunt naturam realium. In quantum uero ad personales praestaciones, ut actiones finium regundorū, siue usufructuū, sequuntur naturam personalium. Reales actiones sunt, quae rem comitantur. & sunt duplices, alia corporales, alia incorporales. Corporales adhuc triplices sunt: immobiles, ut fundus: mobiles, ut liber: tertiae, se mouentes, tamen sub nomine mobilium comprehēsa, ut equus, piscis. Pro actione reali competit rei uendicatio, ut quādo aliquis possidet seu occupat rem meam, nō ex obligatione, nec cōtractu, neq; delicto, seu quasi, &c. Pro corporali competit actio etiā realis, quia incorporalia non possidentur, sed quasi, sicut iurisdictio, de quo uide examinata. de uerbor. sig. Abbate. Personales actiones comitantur personam, et eandē ducūt obligatam quatuor modis, uel ex contractu, seu quasi, à delicto, seu quasi.

ut in

ut in Instit. de oblig. cū rubricis suis seq. Obligaciones ex contractu sunt mutui, uenditionis, locationis, &c. Quasi cōtractus, obligaciones negotiorum fiēdorū, sicut tutela, etc. Actiones ex delictio, sunt furta, rapinæ, &c. Quasi delicti, sunt gra uamina iudicum male iudicantium, &c. ut sit, contractus uel delictum est mater obligationis, obligatio uero mater actio nis, & est ius propter quod fit actio. In- stit. de actio. in princ. In specie magis lo- quendo, actionū aliæ uniuersales, aliæ generales, aliæ particuliares seu singula- res. Vniuersalis est, quando unū ius de- ducitur in iudiciū, cui subijciūtur par- ticularia supposita: sicut actio hæredita- tis amplectitur totum ius defuncti, l. hæ- reditatis. ff. de uerbor. sig. & secundum Innoc. c. conquerente. de off. ord. Gene- ralis actio est, quando pro plurib. suppo- sitis agitur, ut est actio tutelæ, nego. gest. & cæt. Particularis siue singularis sunt, quando actio deducitur pro re & perso- na priuatis. c. 2. de libel. obl. & Spec. de actio, & petit. §. 2. Secundum naturā er- go &

go & qualitatem huiusmodi actionum debet formari libellus, & aliter fit specificatio in una quam in alia. Qualis autem in qualibet exigatur specificatio, patebit in sequentibus.

DE LIBELLORVM OBLATIONIBUS, illorumq; formis & declarationibus, & primo in actione reali.

IN actione reali libelli forma, Corā uobis, & cæt. proponit conquerendo in iure contra N. & quamcunq; aliam personam, pro eo in iudicio legitime interuenientem. et dicit, quod fundus aliquis in tali loco situs: describendo illius confines, uel si sunt plures peciæ fundi potest dici, quæ & quarum fines inferius describuntur, & sic in ordine debent specificari, ad memoratum N. pertinuerunt, & pertinent de iure. Nihilominus præfatus aduersarius, fundum prædictū per quinque annos detinuit & occupauit, prout de præsentī detinet occupatq; fructus, & c. ex eodem prouenientes percipiēdo, & licet N. detentor ut dictū fundū prælibato N. atq; fructus perceptos resti-

restitueret, de illisq̄ satisfacere fuerit. sæpe & sæpius requisitus, idem tamen face-
re distulit, &c. in animæ suæ periculum,
&c. Quare petit declarari fundum ad N.
spectasse, &c. sibiq̄ eundem adiudicari,
nec non detentiones, recusationes, &c.
aduersarij fuisse & esse temerarias, &c. et
super illis silentium sibi imponi, &c. nec
non detentorem N. ut fundum, &c. di-
mittat, illumq̄, nec non fructus perce-
ptos, &c. restituat. ac in expēs. condem-
nandum, uisq̄ iuris & remedijs oppor-
tunis compellendum fore, &c. Nota
circa huiusmodi actionem realē, licet do-
ctores sint diuersi, quod rei uendicatio,
de qua agitur, resultet ex dominio actio-
ris & possessione rei, de quo & an super
omni genere detento competat rei uen-
dicatio, uide Ioan. Andr. in addit. Spec.
de testib. accusandum. §. 1. et not. per mo-
dernos Doctor. in c. examinata. de iudi.

Vtrum rei uendicatio sit formata ex
possessione rei, & reduci possit ad actū,
reumq̄ supponat obligatū, uide Specul.
de ac. & petit. §. 2. sed quam. Nota quod

in prænarrato & simili libello in actione reali res est exprimenda, quæ petitur, de libel. obl. c. 2. Et eius qualitas an terra sit arabilis, uel uenatica. Etiam si petitur materia infecta, utpote massa non purgata alicuius metalli, exprimaturs eius qualitas, scilicet an sit aurum uel argentum, et cui magis communicet, et illius pondus, &c. Si est materia figurata, exprimat nûmum, de quo Specul. de libel. con. §. iuxta. uer. 1. Si fundus habet nomen, exprimi debet, & duo fundi proximi, quibus affinit. Etiam si commode fieri posset, subiiciatur oculis iudicis. Item dicitur in dicto libello pertinuerit, & pertineat de præsentis &c. quia illud præsens requiritur, de quo de causa possess. cum ecclesia. in gloss. 3. de restit. spolia. cû ad sedē. in glossa. Itē potest addi in dicto libello, quod pertinuerit iure dominij aut quasi, ut in c. abbate sane. de re iud. lib. 6. Tamen aliqui dicunt, quod huiusmodi ius seu causa petendi non sit exprimenda, quia uerbum pertinere latissimā habet significationē, ut nil pertinere, ff. de uerb. sig.

fig. & facit ad hoc quod talis libellus ua-
 let. c. inter dilectos. de fid. instru. An
 autem tutū sit exprimere causam, seu ius
 petendū. not. de libel. ob. c. 2. de ord. cog.
 c. fin. per lo. Andr. Et secundū aliquos
 tutum est exprimere causam, quia si illa
 expressa succumbit, potest eandem ex a-
 lia causa repetere. nec obstat exceptio rei
 iudicatae, quia licet sit facta condemna-
 tio dominij, non tamen generaliter sum-
 pti. Reliqui uero tutum existimant, cau-
 sam nō exprimere, iuxta d. c. abbate, etc.
 nec suffragari uidetur expressio, quia ex-
 pressa rem motam limitat. de caus. poss.
 c. fin. Cum difficile sit in actione rea-
 li probare aliquando titulum, seu ius, ut
 in l. cum res. C. de probat. Igitur est con-
 siliū inherere possessioni quam diu quis
 potest, ut in l. his qui. ff. de rei uend. Exē-
 plum est notorium, scilicet quod proba-
 tio difficulter fit, ut puta de fundo debito
 ratione emptionis, quia ibi oportet qua-
 tuor concurrere. Primo quod cōtractus
 praecessit. Secundo, quod uenditori pre-
 cū numeretur. Tertio, quod traditio rei

sequatur. Quarto, quod uenditor fuerit dominus. In libellis frequenter ponitur circa finem, quod reus detinet, licet non de necessitate: quia reus si possidet, est condemnandus. Similiter si nō, quia liti se obtulit. de quo lo. Andr. in addit. Specul. de caus. poss. §. 1. Adiudicari, ut frequenter in petitionib. ponitur, idē est quod ad se spectare. de quo lo. mo. in c. abbate. de sentent. & re iud. Verbum restituit, conuenit petitioni in petitorio & possessorio, ut not. de dol. & cōt. capit. 2. De protestatione in fine petitionis, scilicet ad probationem necessariam restrictio, uide de iud. exhibita. De clausula saluo iure addendi, &c. uide c. inter dilectos. de fid. instr. in princ. Pauca approbatur, narratur in libello si aliās pertiens sit. Longa uero non uitiat, dummodo aliās libellus aptus manet. de iud. examinata. Necessaria et utilia sunt libellanda, quę probata probant intentionē.

Libellans generalia petat, & non arctet, ut in processu plures uias, imō diuerticula plura habeat ad fulciendam suam
intentionem.

PROCESSVS IVDIC. 37
intentionem. de quibus Specul. de libel.
compo. §. uult. & §. sequitur.

LIBELLVS IN ACTIO-
ne personali super debito.

In actione personali libelli forma. Co-
rā uobis, &c. licet predictus N. præfa-
to N. in N. florenis, &c. monetæ curren-
tis, & cōmuniter datiuæ ex causa mutui
teneat, & obligatus existat. & licet, &c.
sæpe, &c. ut solueret &c. fuerit requisitus
&c. ut sicq; petatur opponens &c. tamen
huiusmodi flor. reddere & soluere iā di-
ctus N. supradicto N. creditori suo cōtra
dicit. Quare petit, &c. præfatum N. de
bitorem in dictis N. flor. præfato N. ex
causa præexpressa tenere etc. ipsumq; in
huiusmodi flor. summa eidem N. credi-
tori, nec non in expēsis in hac causa, &c.
condemnandum fore. ac condemnatum
&c. ad soluendum &c. uis iuris &c. In
actione personali semper exprimitur cau-
sa in libello, & est necesse. ut in c. uult. de
libel. obl. Licet in libello ponitur in fine
clausula generalis, scilicet saluo iure ad-
dendi, &c. non tamen potest corrigi seu

emēdari libellus post lītis contestationē,
nisi forte quia plus petijt, & uult petere
minus, aliās nunquam nisi ante lītis cō-
quia postea necesse insistentum est libel-
lo oblato, ne iudiciū reddatur deluso-
rium, & reus fatiget, &c. ut not. de libel.
obl. c. 2. Nota, aliquādo est cōcursus pe-
titorij & possessorij, & tunc in uno libel-
lo simul possunt petitorium & possessor-
riū deduci, de quo in c. pastoral. de caus.
prop. & poss. & c. cum dilect. eod. titul.

Tres sunt species possessorij: una adi-
piscendi, alia retinendi, tertia recuperan-
di. Recuperandi etiā duplex, scilicet sim-
pliciter sine interdīcto, & cū interdīcto
unde ui. de quo c. pastor. præd. in glos. 3.

LIBELLVS CONTRA

spoliatorem rerum immobilium.

COrā uobis, &c. & dicit, quod licet
tempore spoliationis infra scripto,
& per plura tempora ante Titius fuit in
possessione, seu quasi &c. domus & cat.
cuius fines &c. prælibatus tamen Seius
dictū N. poss. huiusmodi anno &c. spo-
liauit, ipsumq; à possessione eadem uio-
lenter

lenter expulit & eiecit. eandemq; domū
 ab eodem spoliationis tempore cōtinuē
 citra detinuit, prout de præsenti detinet
 spoliatam & occupatam, &c. Quare pe-
 tit, &c. possessionem sibi restitui &c. No-
 ta tamen quod aliquando spoliū com-
 mittit per aliū, & tūc illud narra, quodq;
 detentor illud mandauit, spoliūq; ratū
 & gratum habuit, etc. Item aliquando in
 uitium spoliatoris secundus succedit, &
 tunc etiam idem deducito, quodq; etiam
 sciuit ipsum spoliatorem Seiū posses-
 sione spoliasse. Aliquando etiā additur in
 libello, quod spoliator requisitus fuerit
 ad restituendam possessionem, & quod
 restituere distulit, &c. & sic peti debet re-
 cusationes fuisse temerarias, &c. In præ-
 narrato etiam libello debet deduci, quod
 spoliator fructus leuat, ut sic etiam eorū
 restitutio petatur unā cum damnis, &c.
 Potest etiā exprimi, quod fructus ad u-
 nam summam singulis ascendunt, sicq;
 partem in illa condemnari, salua iudicia-
 li æstimatione. In simili spolio competit
 spoliato interdictum unde ui. de restit.

spol. cum ad sedem . & c. grauis , con-
 tra spoliatores , etiam contra spoliū ra-
 tum habentem , eiusdem c. Etiam contra
 succedentem scienter in uitium spoliato-
 ris . de restit. spol. c. saepe . In simili causa
 spoliū duo sunt probanda , scilicet posses-
 sio & spoliū . de off. deleg. consultatio-
 nibus . Tamen si spoliū factum est
 per mandatū , requiritur probatio man-
 dati . Similiter si quis ratū habuerit , quia
 tunc etiam requiritur probatio ratihabi-
 tionis . Etiam contra scienter succeden-
 tem in uitium , & c. requiritur probatio sci-
 entiae : quia secundū Hostiens. qui scien-
 tiam allegat , eam probare tenetur , in d.
 dec. sepe . Et quia hoc est difficile pro tan-
 to , uide auxilium & cautelam canonis 3.
 q. 1 . reintegranda . & not. d. c. cum ad se-
 dem . & c. saepe . De petitione fructuū
 leuatorum , etc. uide c. grauis . eod. titul. et
 ibi etiam de petit. damnorum & interes-
 se nota . Aliqui uolunt uerbis gerundi-
 uis in libello non esse utendum , scilicet
 his uerbis , leuando , percipiendo , & c. di-
 centes gerundia nihil ponere , sed solum
 possi.

posita determinare. Sed alij dicunt hoc non esse uerum, & ita practicatur, quia secundum ipsos gerundia possunt, et resoluantur in uerbum. not. ff. & C. de edendo. super Rubricis.

LIBELLVS IN PETITIO-

rio in causa beneficiali pro iure patronatus.

Coram, &c. & dicit, quod licet Titius ad ecclesiam parochialem per mortem quondam N. ultimi eiusdem rectoris uacantem, per nobilem uirum N. eius ecclesie uerum & indubitatum patronum, in illius scilicet iuris presentandi personam idoneam, ad eandem quoties uacat possessione, seu quasi existentem, pro talibus, et ut talem reputatum tantum, &c. R. B. domino N. infra tempus debitum presentatus, ac alias habilis & idoneus ad dictam ecclesiam habendam extitit, prout extitit de presenti. sicque eidem N. presentato per prefatum N. ordinarium de dicta ecclesia, & nulli alteri prouideri debuisset, & tenetur de iure. Ac de & super illo per quempiam, presentatum N. aduersarium de facto, cum de iure

re non posset ulla impedimenta quo minus dicta praesentatio suū sortiretur effectum, inferri nō debuisset. Nihilominus &c. petatur admitti praesentatio, & praesentatū inuestiri de ecclesia, ac in corporalem possessionē induci, ac impedimenta aduersarij fore temeraria, et desuper si bi silentium imponi. De materia istius libelli in c. consulta. de iur. patro. quia aliquando quis est uerus patronus, et in ueritate. Aliquando bona fide tantum: & tunc uidetur solum dicendum, quod fuit & est in possessione iuris, &c. de quo de restit. in integ.

LIBELLVS DVORVM
contententium super iure patronatus.

COrā, &c. Et dicit quod licet ius patronatus N. ecclesiae ad N. spectat & pertinet de iure, ipseque fuerit in possess. &c. ac pro tali, &c. reputatus, &c. nihilominus praelibatus N. de anno, &c. quendam N. ad dictam ecclesiam R. P. D. N. praesentauit, dictum N. dicta possessione illiusque iure temere spoliando. Quare petatur, ius patronatus spectasse & spectare

Etare ad spoliatum. Ac spoliationes fuisse & esse temerarias, ac spoliatum in pristinum statum & ad suam possessionem restituendum fore declarari inter alia. Similis causa non est beneficialis, seu sicut talis priuilegiata, quia directe non agit super titulo beneficii et similem libellum, in eadem causa intentatur possessorium & petitorium simul.

LIBELLVS MATRIMONIALIS.

Coram, &c. Licet inter A. & B. matrimonium legitime per uerba de praesenti, scilicet haec uerba, Ego recipio te in uxorem meam per A. et ego recipio te in uirum meum per B. prolata, de eorundem consensu fuerit, & sit contractum sub arratione mutua etiam subsecuta, nihilominus B. praedicti. matrimonium huiusmodi in facie ecclesiae solennizare, & praedicta A. tanquam marito suo adhaerere, & cum eo uxoriali affectione conuersari recusat in animae suae periculum, &c. petatur igitur declarari matrimonium fuisse contractum &c. ac praedictam A. dicto B. in uxorem adiudi-

adiudicandum, ac eandem A. ad solenni-
 sandum dictum matrimonium &c. ac di-
 cto A. cohabitaret, eum que uxoriali affe-
 ctione pertractet, uis iuris, &cæt. com-
 pellendum, &c. De hac materia, & qui-
 bus uerbis contrahatur matrimonium,
 uide c. ex literis, & c. si inter. de spon.

LIBELLVS DIVORTII

propter consanguinitatem.

Coram, &cæt. Licet A. & B. inui-
 cem sibi attineant, & sint in tertio
 consanguinitatis gradu coniuncti, ut sic
 mutuo matrimonialiter copulari dicto
 defectu seu impedimento obstante non
 possint, saltem de iure: nihilominus ij-
 dem A. & B. forte impedimentum huius-
 modi ignorantes, absque etiam ulla dispen-
 satione canonica per uerba de presenti
 contraxerunt, licet de facto carnali copu-
 la subsecuta. Et cum de iure in huiusmodi
 defectu ut praefertur contracto matrimo-
 nio rite remanere nequierat, petit etc. ma-
 trimonium fore nullum, ac uiribus non sub-
 sistere, ipsique sicuti de facto contraxerunt
 diuortandi, &c. a cohabitatione & mu-
 tua

tua seruitute, &c. uinculumq; etiam matrimonij dissoluendum fore, ac alterutri licentiam impartendam, ad alia uota conuolandi.

LIBELLVS DIVORTII

propter adulterium.

Coram, &c. Licet inter A. & B. matrimonium contractum carnali copula subsecuta, etc. sicq; idē A. illecebras adulterinas, sub. inter alias separatiuas seu diuortij pœnas committere & perpetrare minime deberet, nihilominus iam dictus A. salutis suæ immemor, iam pridem de anno, &c. cum quadam N. muliere coniugata, &c. in camera N. legem & thorum coniugij uiolando adulteriū perpetravit, eandem carnaliter & turpiter cognoscendo. Quare petatur etiā diuortium, quoad thorum & mutuā seruitutem. De hac materia uide c. plerūq; de donat. inter uir. & mul. ac c. tuæ: de procur. de diuort. c. significasti. melius 2. q. 3. c. libellorum. Item isto modo agendo, cum non agitur super fœdere matrimonij, sed super crimine, est ordo iudiciarius

ciarius seruandus. c. 1. ut lit. non contest.
 Item not. quod diuersis modis renuncia-
 tur actioni adulteriij. & primo, si ambo
 commiserunt adulterium, quia fidē fran-
 genti fides licite frangetur eidē. Vel for-
 te maritus tradit mulierem adulterandā,
 uel forte post adulteriū est mutua recon-
 ciliatio facta, uel forte mulier fuit uiolen-
 ter oppressa, seu inducta, &c.

QVAE FIERI DEBENT

post libelli oblationem.

Post libelli oblationem danda est co-
 pia etiam absq; petitione rei, & sine
 illius expēsis, quia reus petere potest in-
 ducias deliberatorias, quas iudex nega-
 re non potest. de quo et quadruplicibus
 inducijs citatorijs, deliberatorijs, prae-
 paratorijs, & iudiciarijs, not. 3. q. 2. fume in
 gloss. & de alijs uiginti speciebus indu-
 ciarum, per Specul. de dilationibus. §. 1.

Inducia deliberatoria sunt uiginti dies
 à iure concessi. 3. q. 3. conferatur. Iudex
 tamen potest eas abbreviare, uel prolon-
 gare. ut not. de procurat. dilectus. de ap-
 pel. cum sit. Inducia deliberatoria secun-
 dum

dū aliquos sunt de substantia processus, ita quod ut supra negari nō possint. not. c. 1. de dil. Vtrū deliberatoriæ plusquàm semel sint concedendæ, uide c. pastoralis. de exceptio. Obtentis copia & inducijs, reus consulere debet aduocatos de & super circumstantijs actionis & causæ. Ita quod si actione reali conuenitur, & rem petitam non possidet, compareat coram iudice in termino id allegando, & dimittitur & absoluitur à petitione actoris. ff. de rei uendic. in rem. de appell. ex parte, &c. Vel si possidet, sed nomine alieno, habet auxilium paratum, ut lit. non cōt. c. quoniā frequēter. §. quod si. ita quod nominando dominum exoneretur, ut ibi. Sed si nomine proprio possidet, excipitur ut infra.

EXCEPTIONES CON-
tra libellum.

EXceptiones duplices sunt, dilatoriæ & perēptoriæ. Alij adhuc duas subiungunt, scilicet anomalas et mixtas. not. de exceptionibus. Exceptionem in gloss. Itē Specul. plene in §. 1. 2. & 3. Adhuc

huc subdividuntur dilatoriae, quia aliqua sunt perpetuae, aliae temporales, aliae personales, aliae reales. Dilatoriae dicuntur proprie ex eo, quia causam differunt. Inst. eod. tit. §. appellatur. de quarum omnium specificatione infra. Adhuc dilatarum alia iudicij, alia rei, de qua agitur, utpote solutionis. Dilatoria iudicij multiplex est. aliqua competit ratione iudicis, alia ratione actoris, alia ratione rei. Excipientes, ut quia forte laicus quis ius habet reuocandi domum. de for. comp. c. uult. Alia ratione rescripti, alia ratione loci, alia ratione temporis, alia ratione libelli, alia ratione fori. de quo in Specul. tit. de except. §. 1. Huiusmodi dilatorie proponendae sunt ante litis contest. non postea. c. pastoralis. de except. nisi in certis casibus. de off. deleg. insinuante. Quae illarum exceptionum primo opponenda sit, & magis priuilegiata, uide c. matrimon. de re iud. & d. c. pastoral. Et licet magna sit diuersitas inter doctores, tamen exceptio per quam negatur iurisdic. tio iudicis, est praepone. da, & postea exceptio

ceptio recusationis iudicis. Ioan. Andr. in not. eod. tit. Vtilis est, sed non necessaria protestatio de exceptione recusationis proponenda suo tēpore, & potest fieri. Exceptiones, & illarum effectus possunt esse huiusmodi, scilicet si rescriptū est nullum ipso iure, ut surreptitiū, quia impetratum ab excōmunicato. de rescriptis. c. ipso iure. lib. 6. Vel surreptitium tacita ueritate, &c. impetratum, sicq; ope exceptionis annullandum. Vel quia etiā persona iudicis fuit tempore impetrationis excommunicata, cum in talem nō cadat iurisdictio. 3. q. 6. §. exceptio. Post tales exceptiones locum habet exceptio recusationis iudicis. in c. pastoralis. & c. inter præall. Tamen ambæ subalternatiue possunt præponi & distincte: ita quod recusatio primitus prosequatur, ut not. in d. c. pastor. De recusatione ordinarij, et corā quo probanda. de foro cōp. not. si quis cōtra clericū. De recusatione delegati, & corā quo probāda. habet de off. deleg. c. super questione, & eod. tit. Si contra unum, libr. 6. licet unū sit genus recu-

d fa

fationis, quia iudex suspectus. 3. q. 5. quia suspecti. Tamen suspicionis plures sunt species, scilicet decem & octo, enumeratae in c. legitima. de appell. lib. 6. Ordinarius suspectus allegatus potest causam alteri committere. de for. compe. si quis. Aliquando etiam delegatus. ut in c. iudex. de off. deleg. lib. 6. Licet in exceptionibus recusatorijs frequenter excipiens offerat probationes, & petat electionem arbitratorum. Initio non est necesse, secundum Innoc. c. cum simile. de appel. quia iudex id petere habet. Licet actor ex ueteri causa possit recusare non delegatum, nisi ex noua causa superueniente. de off. deleg. insinuanti tamen ordinarium ante conventionem rei potest. c. si quis. de for. compet.

FORMA EXCEPTIONIS
recusationis iudicis delegati.

EXcipiendo, etc. dicit personam uestram scilicet iudicis, illiusque praesentem iudicium declinando, quod aduersarius uester fuit & est uester consanguineus, uel familiaris, domesticus, &c. de alijs speciebus praetactis. Sicque praedicatur

catur fuit & est dictum creditum notorium,
 &c. Item quod propter premissa vos scilicet
 iudex, prefato N. principali tam de iure
 quam de facto non modicum suspecti existi-
 tis, palam & publice, &c. Item quod nullo
 periculo suadete coram suspecto iudice li-
 tigare de iure teneat. Si uero ut supra or-
 dinarius sit suspectus, tunc actor antequam
 conveniat reum compareat coram ipso ordina-
 rio sub huiusmodi exceptione et petitione.
 Licet R. P. quedam N. adversarium
 meum de & super, &c. coram vobis conveni-
 re & in iudicium trahere uelle, tamen cum
 idem N. adversarius fuerit & sit consanguineus,
 &c. Sicque iuris presumptione vos
 suspectum habeo pro tanto supposito, &c.
 ut causam ipsam alicui alteri, &c. nemini
 partium suspecto committere dignemini,
 &c. Contra personam actoris etiam competunt
 hae exceptiones, scilicet ex communicationis
 & minoritatis, &c. quas Specul. eodem
 numerat titulo, de actore. §. fin. & ibi etiam
 de exceptionibus contra forum uel locum.
 Et est effectus exceptionis contra actorem
 minorem, quod quia

minor est, & in pupillari aetate constitutus, quare in iudicio stare non possit de iure, neque habilis ad agendum existat. Effectus exceptionis contra libellum est ultra generalia, quia res petita forte male specificatur, & illius situs atque confines peius describuntur, adeo quod reus super illis deliberare nequit. Vel quia manifestam continet contrarietatem, siue ineptitudinem, &c. quia in actione reali res est exprimens per confines. In personali uero causa est deducenda. De primo c. uult. de secundo c. de libel. obl. Non est tutum in specie excipere contra libellum, quia forte actor instrueretur, de qua cautela uide Specul. de libel. concep. §. sequitur uidere. uer. item recepto. Effectus uero exceptionum declinatoriarum fori est talis, et reus excipiendo sic dicat. Quod cum causa coram uobis N. iudice proposita, & in libello praetenso, &c. deducta fuit, & civilis atque mere prophana. Idcirco N. reus laicus existit, ac actor fori eiusdem rei sequi tenetur de iure, merito huiusmodi causam ad suum iudicem competentem.

petentem, coram quo se iuri stare paratū offerremitti, uosq; dominum N. quod dictus N. reus eidem libello pretenso respondere non tenet interloqui, atq; partem agentem in expensis cōdemnari petit, &c. In euentum de grauamine & appellando protestatur. Exceptio dilatoria solutionis etiam proponenda est ante litis contestationem. & si uera est, induciae duplicabuntur impedimento etiam concesso, quia petijt plus tēpore. de plus petit. c. uni. Et licet probari non possit ante litis contest. potest tamen post probari secundum Innoc. c. pastoralis. de excep. eod. tit. Specul. §. uidentum. in princip.

Exceptio anomala dicitur, quali sine regula, ut est exceptio excōmunicationis, quādo sine regula in omni parte litis opponi potest. Sicq; etiam non sequit̄ normam aliarum exceptionum, quia etiam post sententiam potest opponi, ut de. u. nica. de excep. & c. pia. eod. tit. lib. 6. Dūmodo tamen nō differatur malitiose, ut scilicet actor continue fatigetur, & postea, &c. imò tunc excipiens condemna-

d 3 retur.

retur. c. exception. de excep. tamen regulariter nisi bis opponi debet, ut dicto c. pia. In istis per quas excommunicatio obicitur exceptionibus, debet exprimi nomen excommunicatoris, & causa excommunicationis, si dies nescitur. aliàs non est admittenda, & quod excommunicatus fuit denūciatus. et infra octo dies probari apertissimis documētis, ut in c. pia.

Generaliter etiam & absq; expressione premissorum potest opponi, dummodo immediatè probetur, utputa per literarū excommunicatoriarum productionem. & ita seruetur de stilo Romanæ curiæ. Et quia plerumq; ad protrahendum litem solent exceptiones huiusmodi opponi, ideo iudex potest recipere iuramentum, quod taliter non dentur. de quo iura calum. c. 2. libr. 6.

EXCEPTIONES PER
emptoriæ.

EXceptiones peremptoriæ regulariter ante litem cont. locum nō habēt. et sunt triplices, scilicet rei iudicatę, trāfactę, & finitę. tamen etiam habētes natu-

turam præiudicialium, & elidentēs totam mentionem actoris, opponi possunt ante litis cont. c. 1. de litis cō. libr. 6. Præiudicialis exceptio quæ dicatur, uide de ord. cog. tuam. & Instit. de actionib. §. præiudiciales. Aliquæ etiam sunt exceptiones peremptoriæ, quæ opponi possunt & probari per sententiam, & si ab illa non fuerit appellatum: sicut exceptio compensationis, de qua de ord. cog. c. uult. de fid. instr. cū Ioannes. & Specul. de appell. §. pen. uerb. sed nunquid in eam. Exceptionum peremptoriarum aliquæ sunt quæ non stant per se, sed in quantum concernunt principales actiones, & tales intentatæ fuerint, sicut exceptio pacti de non agendo, & tales opponi debent ante sententiam, quia uis earū tollitur per sententiam. Aliæ sunt per se, sicuti dictum est de compensationibus, de quibus Specul. eod. tit. §. dicto. uerb. ibi autem, & Hostiens. in summa eod. tit. §. & quando. uer. & casibus. Natura exceptionum peremptoriarū adhuc duplex est, quia aliquæ sunt quæ non peri-

munt simpliciter actionem, sed solū elidunt, ut sunt exceptiones pacti, de non petendo, &c. & iusiurandum, &c. Aliæ sunt quæ ipso iure tollunt & perimūt, sicut exceptiones solutionis, acceptilationis, etc. de quo Specul. de excep. in prin. Et propter hoc aliqui procuratores utuntur duplici uerbo in exceptionibus, scilicet excipiendo dico, & hoc dum obijciūt exceptionem ipso iure elidentem, &cæt. uel dum, ut supra ipso iure non tollunt, dicunt, Ad iuris mei defensionem propono seu dico, &c. Effectus exceptionis peremptoriæ, & primo de re iudicata est iste, scilicet quod quis excipiendo dicat, quod pridem & alia uice inter ipsum excipientem. &c. de & super N. coram R. P. Dn. N. tunc iudice & commissario rite introducta fuit. Item quod idem N. iudex seruatis seruandis tulit sententiam exprimēdo diem, per quam inter alia dictus N. excipiens fuit, &cæt. absolutus, prout in eadem sententia plenius, &cæt. Item quod dicta sententia nulla prouocationis suspensione in rem transiuit iudicatam.

dicatā. Item quod præfatus N. exceptus huiusmodi causam tanquam per rem iudicatam, ut præfertur, sopitam resuscitare de iure non potest, neq; super eadē audiiri debet, &c. Quare petatur excipientē ab impetitione N. absolui, exceptumq; declarari ulterius non audiendum, &c. Nota etiam, quod infra scripta concurrere debent ad hoc, quod exceptio rei iudicatae obstet. Et primo, quod idem sit corpus & quantitas. Secundo, quod idē sit modus petendi. Tertio, quod eadem sit conditio personarū. Quarto, quod reus possideat rem tempore actionis seu sententiæ. not. in c. pen. de except. & c. 1. de litis cont. lib. 6. Etiam expedit, quod res iudicata non sit nulla. Ad hoc etiā quod exceptio transactionis releuet, requirif quod tenuerit, & quod pure, & non per seductionem facta sit. quodq; ut supra unus & idem semper sit modus petendi, quodq; aliās transactio non fuerit dolosa, de quo c. 1. de excep. lib. 6. & Specul. eod. tit. §. dictio. uer.

Ad hæc.

d 5

REPLY.

REPLICATIONES, EARUMQUE EFFECTUS CONTRA PRÆNARRATAS
EXCEPTIONES.

Replicatio est allegatio actoris, per quam resoluitur exceptio rei. Instituitur de replic. in princ. Vel potest dici replicatio, quasi exceptionis exclusio. Replicatur sic contra excipientem de suspicionem iudicis, & dicentem actorem fore consanguineum, uel amicum iudicis, &c. Quod posito & non concessio N. replicantem fore consanguineum, ex tunc replicando dicit, quod etiam excipiens sit consanguineus iudicis, quodque sic par affectionis causa suspicionem tollat. Vel sic: Licet actor sit amicus iudicis, aut est contra, aut inter eos aliqua amicitia specialis, siue etiam inter iudicem & excipientem inimicitia, &c. replicando ut supra dicitur, quod talis amicitia siue inimicitia sit leuis & modica, sicque non sufficiens pro recusatione, &c. Hac replicatio tollitur ex c. accedens. ut lit. non cont. & ext. not. in c. postmodo. de appellat. in gloss. Replicari potest contra exceptiones declinatorias

torias fori, quod licet reus sit laicus et causa prophana, nihilominus locus domicilij N. rei est de iurisdictione iudicis. Vel potest allegari longaeua & praescripta consuetudo, quod cognitio similium causarum spectet ad ipsum N. iudicem. Vel replicari potest, quod licet iudex temporalis saepe fuerit requisitus pro administranda actori iustitia, tamen distulit, quare de iure causa ipsa per N. iudicem ecclesiasticum est cognoscenda, & potest cognosci. Et talis replicatio fundatur in c. licet. de for. comp. & c. si duobus. de appel. Replicari sic potest contra exceptionem excommunicationis: Quod licet actor fuerit per N. excommunicatus, tamen est ab eadem praetensa sententia per N. iudicem & commissarium anno N. absolutus. Vel replicari potest, quod excommunicatio fuerit & sit nulla ac irrita ipso iure, quia per non iudicem lata, aut quia forte continet intolerabilem errorem, uel quia a iudice ante promulgationem excommunicationis fuit ex causa legitima appellatum. Iste replicationes colliguntur ex c. innotuit. de

de elect. & de senten. excom. per tuos. de
 consuet. ad nostram, de iud. ac si clerici.
 Replicari potest contra exceptionē trās-
 actionis seu rei iudicatæ, &c. quia senten-
 tia per quam respondetur, res transacta
 fuit & est nulla, quia per non habentem
 iurisdictionem lata. Vel quod tūc actor
 petebat rem ex alia causa, uel forte quia
 alius modus agēdi est uariatus, uel quod
 transactio est dolosa, &c. Sed tales re-
 plicationes colliguntur ex notatis. c. 1.
 de excep. lib. 6. & in Specul. eod. tit. §. di-
 cto. uers. ad hæc quoq; notandum.

INTERVM DE EXCEPTIO-
 nibus quæ obijci possunt contra prænar-
 ratos libellos seu articulos de super-
 formandos.

PRimò contra libellum de iure pa-
 tronatus sic excipi potest, quod li-
 cet non constet præsentatorem fuisse &
 esse uerum patronum tempore præsen-
 tationis, fuit tamen & est in eiusdē præsen-
 tationis iuris seu quasi possessione atque
 uerus possessor bona fide, et ut talis repu-
 tatus.

tatus. Item quod ut sic dictus N. præsentator, & non N. opponens dictū ius possedit & possidet de presenti. Itē quod præmissis attentis, & secundum iuris dispositionem præsentatio N. scilicet possessoris, & per illum facta fuit & est præferenda. Vel potest excipi, quod quis à plurib. & maiori parte numero sit præsentatus, sicq; tanquam plures patronorum uoces habens præferendus, & ut in iure potior. Excipi potest contra libellū de & pro matrimonio, quod contrahentes sint coniuncti tertio uel quarto gradu consanguinitatis, uel quia sint in secundo uel tertio gradu cognationis spiritalis, quia forte A. leuauit B. puerum ex sacro fonte, & cæt. Et contra huiusmodi exceptionē replicari potest quod impedimentum prædictum sit sublatum per dispensationem canonicam. De exceptione contra adulterium, uide supra in suo loco, de libello desuper confecto. Contra libellum iniuriarum potest excipi, quod actio iniuriarum sit extincta de iure et sublata, præsertim ex eo-

nam

nam post diem in libello pretenso ex ad-
uerso descriptum, & quo iniuriæ preten-
duntur irrogatæ, cum dicto N. libellato
comedit, bibit, ipsumq; salutauit, &c.
ac quod ut sic actioni iniuriarum saltem
tacite renunciauit, &c.

DE RECONVENTIONE.

QVando uero aliqua exceptionū
prædictarum non competit reo,
potest actorem actione subsistente corā
iudice reconuenire, siue iudex sit ordina-
rius, siue delegatus. de mun. petit. c. 1. de
rescrip. c. dispendia. lib. 6. Offerat ergo
ut sic reus actori libellū reconventionalē
ante litis contest. de reconuentione post
litem cont. fienda, & ut sic fiat saltē post
litis contest. secundum communem opi-
nionem Doctorum. licet Innoc. uidea-
tur tenere, eam fieri posse etiam post litis
contest. absq; protestatione, dummodo
ante conclusionem fiat: quæ tamen con-
clusio reprobatur per not. in præallega-
to c. 1. de mut. petit. quod reconuētio, ut
dicit Ioan. de lig. est uerbum respecti-
uum, concernens conuentionem. & re-
specti-

ſpectiua ſunt ſimul tempore, ſicuti probat ordo rubricarum. Oblato libello reconuentionali, ſunt cauſæ iure conuentionis & reconuentionis illaqueatæ uiciffim, ſcilicet mutuis uicibus tractandę, & ſimul una ſententia terminandę. de ord. cog. c. 2. Si tamen ut præmittitur reus neglexerit tempore debito reconuenire actorē, poteſt in quacunq; parte litis impetrare reſcriptū ſuper reconuentione. ut in d. c. diſpendia. de reſcriptis. lib. 6. Sed tunc iudex non tenetur uiciffim procedere, ſed ſolum ut in alijs cauſis, & ad ſe non eſſent mutue cauſæ ſiue petitiones, ſecundum Ioan. Andr. in additionib; Specul. de reconuentione. §. uidendum.

Coram uero ordinario, quando cunq; et in qualibet parte litis poteſt fieri reconuentionio. Sed tamen ſi fit poſt litis conteſtationem ceſſat uiciffitudo proceſſus, & tunc que libet lis curret in arte & terminis ſuis, ut iuribus præallegat. Reconuentionio non ſemper fit, nec uno modo, uidelicet ſi actor conuenit reū poſſeſſorie, ſcilicet interdicto unde uis, quia tunc reus non poteſt

test actorem reconuenire, nisi de alio spolio. ut de ord. cog. c. uult. Etiam si actor per modum exceptionis ei obijciat spolium de ord. cog. c. 2. & c. frequens. de restit. spol. lib. 6. maxime auctore inuito. secus eo consentiente, quia tunc potest fieri reconuentio. de rest. spol. c. 1. Alios uero casus, in quibus non habet locum reconuentio, not. de arbitris. c. cum dilectus. in gloss. An super libello reconuentionali dandę sint inducię deliberatorię, uide de mut. reconuen. c. 1. ubi habetur, quod si sic reconuentus uoluerit, & cæt.

DE LITIS CONTESTATIONE.

Litis cōtestatio est iudicij seu litis fundamentum atq; exordium, de litis con. c. 2. Per affirmationem actorum, & negationem rei, seu petitionē in iure propositam, et responsionem rei factam fit litis cōtestatio. d. c. unico. de litis con. Requiritur, quod uerba affirmationis & negationis sint expressa, per quę fieri debeat litis contestatio, fiant & proferantur organo actoris & rei, quia litis cont,
non

non loquitur, neque exceptiones rei respōdent. ut l. unica. C. de litis cont. Hęc uerba, scilicet animo litem contestandi, quę frequenter adiunguntur in litis contestatione, non sunt necessaria, secundū Hostiens. & Ioan. Andr. De quo etiā Specul. de litis cont. §. 1. uers. sic igitur. Nam secundum eos, per affirmationem actoris & negationem rei fit sufficiens litis contestatio. Quid autem designent, et quare subiungantur talia uerba, not. Ro. conclus. 18. quę incipit, item si pars rea. Aliquando etiā potest fieri negatio libellatorum, non animo litem contestandi, sed animo iudicem instruendi, & tunc idē & de eo reus debet protestari. de for. comp. c. si clericus.

DE IURAMENTO CALVMNIAE.

Post litis contestationem iuramentum calumniae statim est praestandum. ut de iura. calum. c. causam. tamen si tunc non fuerit praestitū, potest in qua libet parte litis praestari. ut eo. tit. c. 1. Iuramentum huiusmodi principaliter propter duo praestatur, scilicet propter ca-
 e lumniam

lumniam uitandam, & ueritatem proponendam. Calumniā est, quando quis scienter agit, uel resistit iniuste. l. i. ff. ad Turpilian. §. calumniā. Procurator ex quo potest, per se & principaliter calumniæ iuramentum præstare debet, & tenetur non solū in animam sui principalis, sed etiam propriam iurare. de iur. calum. c. 2. lib. 6. Et sic dominus non incurrit periurium, si non fuerit in culpa, aut non dederit occasionem. c. ul. de iure iur. lib. 6. Iuramentum huiusmodi præstatur primò, ut ueritas eliciatur. Secundò, ut litigantium ueritas compescatur. Tertiò, ne iurans immemor salutis propriæ efficiat, quin imò ueritatem proponat: quæ & alia notantur de iura. cal. c. cæteris, in glos. 2. Item, quadruplicia sunt iuramenta. Primum est malitiæ, quod iudex quandoque uoluerit, parti potest deferre. Secundum calumniæ, quod, ut supra, præstandum est post litis contestationem. Tertium est ueritatis, quod in spiritualibus potissimum est præstandum.

dum. Quartum est decisorium, quod in supplementum probationis præstatur, uel reo secundum exigentiam rei defertur, ad suam innocentiam ostendendam. de quo c. uult. de iura. calum. & in Specul. eo. tit. §. restat. uer. sed pone. Pars recusans iurare de calumnia, punitur secundum formam supradicti c. uult. de iura. calum.

DE POSITIONIBVS;

et articulis.

Positio dicitur, quia super positionibus lis ponitur ueluti fundamento: quia eis confessatis uel negatis, lis procedit, uel non. de quo de confes. c. 1. lib. 6. in glos. & in Specul. de positionib. §. & aliq̄ nō. Et fiūt positiones ad faciliore litigantiū expeditionē, ut ibi. Articulus uero dicitur, quia arctat, et arte parat, ac artat reum ad respondendum. not. in c. presentiu. de testib. lib. 6. Et fiūt ad declarationē & probationē clare fiēdas, ut dicit textus in de. sepe. de uerb. sig. et etiā diuersis uocabulis appellant. de quo c. cū ecclesia. de causa posses. & proprie. c. 2. & d.

& d. c. præsentium, de testib. lib. 6. Et dicitur articulus diminutivè, quia aliquando particulare designat à suo genere extractū, et per debitas circumstantias decisum. de off. deleg. super quæstion. In actione igitur reali attēdat articulanter, & præmastice ea quæ sunt necessaria pro petitione & probatione rei siue fundi, sicut not. G. in Specul. de locato. §. nunc aliqua. uers. licet. & not. in c. 1. de confess. lib. 6. Effectus articulorum in actione reali est, quod articulans deducat & articulet fundum, illiusq; situm et cōfines. Itē quod spectet ad eum, et quo iure, & quod fuit in poss. et pro possessore reputatus. etc. et sic in alijs causis debet semper considerari natura propostæ actionis. Effectus uero articulandi in actione personali, potest esse talis, scilicet quod tali anno, etc. Titius mutuauit Seio centum. Item, quod Seius promisit restituere tali tēpore, etc. Item, quod idem Seius dictam sententiam soluere neglexit. etc. Similiter in actione depositi, potest sic summarie articulari, quod
Titius

Titius tali anno penes & apud Seium li-
 bros, etc. causa custodiae deposuit, &c.
 Item, quod Seius eodem anno dictum
 librum ex causa deponendi recepit, etc.
 Item, quod depositarius huiusmodi li-
 brum licet saepe interpellatus extitit, re-
 stituere contradicit, etc. Effectus articu-
 lorum super interdicto unde ui potest
 esse talis, scilicet quod a tempore, etc. &
 tempore spolij, etc. Titius fundum, qui
 specificari debet, possidet, etc. Itē, quod
 Seius anno, etc. & die, N. dictū Titium
 in praeacta possess. existentē, dicto fun-
 do, illiusq; possessione uiolenter spolia-
 uit, ab eisdem eiecit & expulit, etc. Mo-
 dus enim & forma uiolentiae sunt de sti-
 lo deducendi. Item quod idem Seius
 a dicto eiectionis & spoliationis tempo-
 re, ac continue citra detinuit atque deti-
 net de praesenti, dictum fundum spolia-
 tum, fructus etiam eiusdem imburse-
 do, & in suos damnabiles usus conuer-
 tendo. Item, quod fundum restituere re-
 cusauit, etc. Item aliquando deducitur
 ualor fructuum, qui percipiuntur singu-

lis annis, etc. Aliquando etiã mandatur
 quis spoliari. & tunc deduc, quod talis
 N. Seius spoliari, etc. fecit & mandauit,
 uel etiã aliquãdo ratiõ ^{in rebus publicis,}
 & c. ^{etiam} deduc, quod spoliũ ratũ ha-
 buit, imò rem spoliatã ad se recepit, etc.
 De diuersis modis articulandi uide Spe-
 cul. de testib. §. nunc uidendũ. & in tra-
 ctatu suo libel. etc. et not. c. 1. de confess.
 lib. 6. in glos. mag. cum c. sequen. Effe-
 ctus articulandi super iure patronatus,
 & pro præsentato potest esse talis, quod
 inter cæteras, etc. sit ecclesia parochia-
 lis N. etc. Item, quod inter cæteras capel-
 lanias in eadem ecclesia, etc. sit talis, etc.
 Item quod huiusmodi capellania fue-
 rit per N. laicum, etc. instituta, erecta
 & fundata, ac de bonis suis dotata, li-
 centia & confirmatione diocesani sub-
 secutis. Item, quod idem N. laicus
 tempore huiusmodi foundationis ius pa-
 tronatus, etc. sibi, & eo uita functo, hæ-
 redibus suis reseruauit. Itẽ, quod de præ-
 missis, etc. Item, quod N. præsentator
 fuit, & est hodiernis temporibus uerus
 & natu-

& naturalis atq; propinquior hæres, de tali linea, scilicet fundatoris, superstes, quodq; propterea ad eum ius patronatus fuit, & est legitime deuolutum, etc. Item, quod idem præsentator se pro uero patrono & hærede, etc. gesserit, & reputatus fuerit. Item, quod præsentationis per quemcunque de linea dicta, ut præfertur, hæredem, sæpe factæ fuerint, & sortitæ sint effectum. Item, quod præsentator tali anno, etc. die, etc. Seium ad dictam capellaniam tunc per d. N. uenerabili uiro. N. officiali præsentauit. Item, quod præsentatio admissa fuit, etc. ac illius prætextu præsentatus, ad eandem capellaniam rite institutus, etc. Itē, quod de præmissis, etc. Item, qd tali die, etc. capellania supradicta uacauit, etc. Itē, quod præsentatus tēpore præsentationis fuit habilis & idoneus, ac in ætate legitima cōstitutus, etc. Effectus articulādi in matrimōiali, & pro matrimonio, potest esse talis, qd talibus anno & die A et B. in tali loco cōuenerūt, animo matrimōniū inuicē cōtrahēdi, & de illo

tractandi, etc. Item, quod idem A & B, eisdem anno & die, diuersis colloctionibus præmissis, nō coacti, aut etiam seducti, matrimonium inter ipsos uerbis de præsentis aptis, huiusmodi scilicet, Ego A te B in uxorem, & ego B te A in uirum meum recipio, uicissim promisso alterum alium nō dimittere uelle pro meliori uel peiori, cōtraxerunt, etc. Itē, quod in signum matrimonij ipse A, B uxori suæ prædictæ id consentienti, & manum porrigenti, eidem manu anulum imposuit, & per eūdem ipsam subarrauit, etc. Itē, quod tempore dicti contractus matrimonij, ijdem A & B habiles fuerint & idonei ad dictū matrimonium contrahendum. Effectus articulo rum super diuortio potest esse talis, & deducendi sunt primo gradus propter quos consanguinitas exigit diuortium. Et primo, quod sit talis uilla, etc. Item, quod in eadem uilla morari consueuerint A & B, coniuges, etc. Quod ijdem coniuges procrearunt duas proles, masculinam N, & foemininam N. etc. nun cupatos

cupatos, filios naturales & legitimos, etc. Quod idem N. filiū naturalem N. cū uxore sua genuit & procreauit, etc. Quod etiam dicta N. ad matrimonium tunc conuolando, cum N. contraxit, & B. filiam legitimā ex se generauit. Quod præfati C & D. fuerint & sint in tertio cōsanguinitatis gradu cōstituti: quod cōtalismodi cōsanguinitatis gradu, siue impedimento obstāte, non possint sine dispensatione canonica matrimonialiter, saltem canonicē, copulari. Quod omne matrimoniū in simili gradu, & eodem defectu obstante, cōtractum, tanquam de facto & de iure nullum & inualidū, sit dirimēdum, atq; copulati diuortian- di. Quod ijdem C & D. nuper de anno, etc. matrimonium, etc. licet de facto contraxerunt. Item, quod positiones & articuli pauca & necessaria debeant cōtinere, aliās, & etiam propter sex modos infra scriptos, repelluntur. Primo, si positio fuerit negatiua. quæ tamen duplex est, explicita & implicita: quæ similiter non probatur. Secus de explicita,

ut, Ego tecum non contraxi, quæ indubie pbari potest, scilicet quod tali die, in tali loco fui, & absens à patria. Sed deducenda est materia negatiua sub uerbis affirmatiuis, seu quasi, ut sic articulando, Quod ueritas est, etc. præter, etc. Qd unquam tali die matrimonium cum tali contraxi, quoniam ueritas est quod eodem die in tali loco fui, etc. Secundo, si positio probata nō releuaret, ut quod habeo deducere & probare matrimonium, etc. et solum pono quod factus sum cum una solatiofus, aut tractatum habui de cōtrahendo, etc. quia similia probata non probant matrimonium. Tertio, si positio non facit ad causam, uel non descendit ex libello, & quia actio est de & super matrimonio, & in articulis deduco quod uobis decem mutuaui, etc. Quarto, si positio pendet ex alio & diuerso, quoniam originaliter actio indicat: ut puta, si pono me uobis centum mutuassee, & subinfero me uobis eosdē centum tradidisse, seu donasse, etc. Quinto, si fit super facto, super quo pri
 us re-

us responsum est, uel negatum: utputa, si semel confessus sum uobis tenere C. non sum amplius interrogandus, uel si negauiero. quia tunc articulus solum de super fieri debet, animo probandi, etc.

Sextò, Si positio sit implicita, utputa si in uno articulo deducantur membra duo, quorum unum potest esse uerum, & aliud falsum, ut hoc ponendo, quod possideo ecclesiam ad collationem, etc. spectantem, etc. quia potest esse uerum, quod possideo ecclesiam, etc. & falsum, quod spectet ad collationem, etc.

DE ILLIS QVAE FIVNT

*post dationem articu-
lorum.*

ARticulis datis, praefigitur terminus parti articulatae, ad dicendum contra articulos, in quantum articuli, ac respondendum eisdem, in quantum positiones, etc. Et licet non dicatur peremptorie, tamen subintelligitur. & intelli-

intelliguntur omnes tales termini peremptorij, nisi fieret specialis prorogatio seu assignatio ad secundum diem, etc. De primo, c. pastoralis. de excep. Oblatio in super positionibus et articulis, si sunt positiones pertinentes clare & certæ, pars articulata si interrogata et compulsa fuerit, tenetur eisdem respondere. de testib. presentium lib. 6. Et si compulsus aut citatus respondere recusauerit, tunc positiones habentur pro confessatis, nisi rationabilis causa excuset. de quo c. 2. de confess. lib. 6. Et quæ sit rationabilis causa, not. ibi in glos. Et potest esse talis: si positio est superflua, quæ non facit ad causam: uel obscura, captiosa, de facto alieno, impertinens, etc. de quibus omnibus in d. c. 2. de confess. in glos. Omnis positio est articulus, si negatur, et succedit in locum articulorū, in quibus clausula, quæ frequenter ponitur, scilicet probare intendit, est, et censetur conditionalis, scilicet casu quo posito negata fuerit. de quo Specu. de testib. §. nūc uidentum. in primo. cum remiss. In termino
igitur

igitur prætactæ diuersæ exceptiões possunt opponi, secundum diuersitatem naturæ causarū, ut infra, per quas expresse debet peti articuli declarari impertinentes, etc. Ioan. Andr. in c. 2. de elect. Tamen iudex potest etiam et debet examinare pertinentiā eorundem, licet in dubio potius debet admittere, saluo iure, etc. quàm repellere, ut not. de test. per tū as. de cōfess. c. 2. lib. 6. & de appell. cum simili, de diuersis exceptionib. Vide supra contra libellum, in ordine suo.

DE EXCEPTIONIBVS CONTRA
articulos, & responsionibus
super eisdem.

IN causa beneficiāli potest sic excipi, & primo generaliter, scilicet quod positiones & articuli sint generales, nimis obscuri, incerti, informes, indeterminati, dubij, multiplicēs, indefiniti iuris, captiosi, de facto alieno, impertinentes, ac probati, minimè releuantes: ac aliàs etiā tales, quod eis in quātum positionibus, non est respondendum, etc. In excipiendo

do potest dici, quod beneficium, de quo agitur, petenti & agenti minime debetur: quia uel gratia obtēta est & extorta per ueritatem tacitam, uel falsam suggestionem, quia forte tacitum est, impetranter beneficium aliud obtinere, de quo nullam fecit mentionem in gratia. uel forte suggessit, impetrans fructus beneficij impetrati x. marc. non excedere, qui forte xvi excedunt. Vel forte gessit se clericum, & non est, & sic de alijs, prout infra in suis formis. Si autem respōdendum est positionibus, respondeatur sub hac forma: Saluo iure impertinentium, etc. & talis clausula excusat & releuat respondentem, quod responsiones ad impertinentes positiones, pro non factis habentur. Tutum tamen est de illis expresse protestari in responsionem, etc. Et debent dari responsiones medio iuramento, & per eas responderi per uerbum credit, uel non credit, etc. Item nota, quod licet aliquando positiones sint de facto alieno, tamē eis est respondendum si faciūt ad causam:
 & ff

& si causa, aut actio iustificatur ex ip-
 sis, secundum Ioan. Andr. in addit. Spe-
 cul. de posicio. §. 7. Item nota, quod suf-
 ficienter respōdetur per uerbum credit,
 uel non credit alicui articulo, etiamsi se-
 quentibus & dependentibus ab eodem
 respondeatur per uerbum, ut supra ad
 primum uel secundum. Quia ex quo ne-
 gatur uel confitetur contractus princi-
 palis & essentialis uenditionis, negan-
 tur uel confitentur singula concurrentia
 & necessaria ad talem contractum.

Aliquando tamen huiusmodi concu-
 rentia diuersimode descendunt, & deri-
 uantur unum ab alio. ut not. de confes.
 c. 2. lib. 6. in glos. Item quod talis re-
 sponsio per uerbum credit, uel non cre-
 dit, fit & est sufficiens, procedit ex ui iu-
 ramenti calumniæ. Sed iuramentum
 de ueritate requirit hæc uerba, scio, uel
 non scio, not. Hostiens. in c. literas, de
 iura calum. Attamen confessio de cre-
 dulitate præiudicat, sicut confessio de
 ueritate, ut not. in c. de iur. ex literis. c.
 fin. de iure cal. cum causam. in glos. r.

Re spon-

Responsio cōditionalis, scilicet si actor
petit centum, & reus confitetur se illos
teneri, sed sub cōditione, est secundum
Archid. & Ioan. Andr. in d. c. de con-
fess. lib. 6. sufficiens, & per eam fundata
intentio actoris. Nam confessioni con-
tra confitentem statur, & hoc p̄sertim
nisi reus probet conditionem, quæ so-
lum superesse uidetur probanda, ut ibi.
Reliqui tamen doct. uolunt, quod quia
talis responsio non est pura, igitur per
eam minime fundatur intentio actoris,
imò unicum dinoscitur, igitur aut totū
approbandum, aut totum refutandum
per actorē, ita quod si uult unam, oportet
etiam reliquam partem approbare,
secundū Ioan. Andr. Ad respondendū,
si reus dubitat de articulis, potest petere
inducias deliberatorias, sed non consu-
latorias, aduocati uel procuratoris, cum
quis in facto proprio debet esse certus,
c. pastoralis. de iud. & ibi opt. gloss. Et
igitur principalis etiam debet responde-
re, cum non sit uerisimile quod quis fa-
ctum suum proprium ignoret, imò non
admit-

admittitur ignorantia de facto proprio.
 Si autem reus recusauerit respondere,
 contumax in quibusdā curijs censetur.
 Aliquando uero in Romana curia cita-
 tur sub pœna confessati: & tunc si recu-
 sare, res habetur pro confessata, etc.

DE INTERROGATORIIS.

Interrogatoria debent dari articulis
 admissis, cum protestatione, scilicet
 quod secundum interrogatoria testes e-
 xaminentur & interrogentur, atq; ipso-
 rum desuper factæ responsiones cum
 alijs dictis ipsorum in actis redigantur.
 Aliquādo de inutilitate depositionum
 protestat, etc. De his interrogatorijs ui-
 de infra in suo loco, for. etc. et etiam hic.
 Et primò interrogari potest testis, an sit
 nobilis uel plebeius, cuius ætatis, fidei
 & famæ, etiam cuius status, an sit liber
 uel seruilis, etc. De causâ scientiæ, & un-
 de sciat aliquid ita esse, & quando illud
 esse contigit, & utrū fuerit præsens cum
 fieret, scilicet cōtractu, uel simili, etc. aut
 qui & quales cum eo fuerint, et quot nu-
 mero, Item de loco contractus, et qualis
 fuerit.

fuerit: utputa si domus, utrum fuerit si-
 gnea, uel lapidea, & in qua parte do-
 mus. Item, an audiuerit, etc. à quibus,
 & quales fuerint, utrū boni, etc. uel par-
 tiales. Item si de fama interrogetur, quid
 sit fama. Item de tempore, mense, die,
 & hora. Item de forma contractus, an
 fuerit purus, uel cōditionalis, & per que
 uerba celebratus. Item, si sub cōditione,
 an conditio extet, uel fuerit purificata,
 uel non. Item, de ulterioribus circum-
 stantijs contractus, scilicet an solummo-
 do fuerit promissa, & in qua monera, ac
 per quem, & in quo loco fienda, et sem-
 per de causa scientiæ, de quibus not. c.
 cum causam, de testibus, & per Specul.
 eo. tit. §. iam de interrogatorijs. Nota;
 duplicia sunt genera interrogatoriarū.
 unum ad destruendum dicta testium,
 aliud ad fundendam intentionem inter-
 rogantis, seu interrogatoria offerentis,
 cum testis secundum aliquos deponere
 debet pro utraq; parte. Licet tamen Io-
 an. Andr. in Add. ponat & dicat, quod
 interrogatorium non debeat continere
 nouum

nouum capitulū pro aduersario: utputa si testis producitur ad probandū mutuum, non debet interrogari de solutione, quia de ea speciales fieri debent articuli, seu exceptiones. Primum adhuc dictorum generum fit dupliciter, scilicet ratione personæ, siue testis, ut quia uel excommunicatus, instructus, subordinatus, suspectus, uel alias minus idoneus ad testificandum. Vel ratione dicti, ut quia deponit contraria, uel uacillat, uel non reddit ueram causam sui dicti. De quibus et diuersis, uide Specul. in d. rit. & §. de interrogatorijs, & etiam not. in c. presentium, de testib. lib. 6. & in c. pred. cū causam, & c. per tuas, de testib.

Interrogatoriarū copia non est danda ppter timorē, subordinationē testiū, etc. sed iudici omnino presentāda, ut illud prout op^o fuerit moderari, & superflua reijcere possit, etc. De interrogatorijs circa et cōtra matrimoniū, possit interrogari testis, utrū A et B cōtraxerint matrimoniū quis primo, et per quæ uerba, et qualia sūt cōstituētia matrimoniū.

utrum animo cōtrahendi, uel ludendi,
 uel solatiose, utrum metus, uel coactio
 interuenerit: an semel uel pluries itera-
 rint contractum. utrum consensus ami-
 corum interuenerit. Item quot annorū
 fuerint contrahentes, utrum aliqua sub-
 arratio fuerit subsecuta. utrū steterint,
 uel sederint, tempore quo, etc. quibus
 uestibus induti, etc. De interrogatorijs
 super iure patronatus, interrogari pō-
 test testis, quomodo sciat aliquē esse pa-
 tronū, & an ex fundatione, uel quomo-
 do ius patronatus peruenit ad eum. Itē
 utrum sit uerus hæres uniuersorum bo-
 norum, à quibus ius patronatus depen-
 det. Item quomodo acquisierit domini-
 um, uel hereditatis aut alio titulo, et qua
 li. Item, utrum acquisitio fuerit licita, &
 canonica. Item, quot annis fuerit in
 possessione dominij, etc. à quo ius depē-
 deat. Item, an ab eodem domino deden-
 dus. Item, an fuerit in possessione nomi-
 ne proprio, uel alieno. Item, quoties præ-
 sentauit, & an pacifice & continue fue-
 rit in possessione præsentandi. Item, an
 tempore

tempore uacationis, etc. fuerit uerus patronus, & talis reputatus. De interrogatorijs super spolio, potest sic interrogari, quando & quo tempore spoliatus incœpuit possidere. Itē, quid sit possessio, & quanto tempore possedit, & quæ requirantur ad possessionem. Itē, an possederit continue, & pacifice. Itē, proprio nomine uel alieno. Item, quo tempore fuerit spoliatus, & quibus modis, & formis. &, an ut uerus uel meticulous possessor extitit, etc.

DE PROBATIONIBVS FIENDIS, & dilationibus desuper concedendis, testibus producendis, et eorum dictis.

SI positiones & articuli negati fuerint, actor tenetur eos probare. l. ei qui. ff. de probat. & v. i. q. ult. actor. & danda est ei dilatio ad probandum. de qua not. de dilat. c. 2. Vna & peremptoria dilatio est danda, & non alia, nisi ex iusta causa. de quo Specul. in tit. de probat. in princ. & not. etiam in c. in causis. de testibus, in glos. & c. ultra tertiam. eo.

tit. Quanti spacij debeat esse dilatio ad probandum, uide not. 3. q. 3. § spacium.

Testes sunt citandi, aut compellendi ad perhibendum testimonium: & aduersarius uocandus, ad uidendum eos iurare. iuxta c. 2. de testib. Iudex personaliter tenetur examinare testes, 42. dist. qui es. Sed quia onerosum est, potest examen committere notarijs, tamen personis idoneis & honestis, de testib. si qui testimonium. & de test. co. c. 1. de cōsang. & affin. c. 1. Et quid si testes egregie personæ fuerint, aut senes, uel in remotis degentes, uide d. c. si qui testium, & in Specul. §. qualiter uer. sunt autem testes. & not. etiam in c. constitutis, de fideiussi. in glos. antepen. & in c. statutū. de rescript. lib. 6. Aliquando articuli admittunt ad probandum in partib. et tunc decernitur remissio cum subdelegatione seu cōmissione examinis. & hoc dupliciter, quia aliquando in uim rescripti siue bullæ, aliquando in uim nude cōmissionis. de quo in c. presentium. de testib. lib. 6. Et quādo ulterius iudices remissionis subdelegare

delegare possunt, uide de re iud. cū Ber-
 toldus, & uide Innoc. in c. quoniam cō-
 stitutum. de proba. Dicit ibi Inno. quod
 de tali commissione si fuit, tutum est qđ
 iudex referat, et fidem faciat, & non no-
 tarius, quia ei in ea parte non creditur.
 In remissionibus potest dari facultas iu-
 dicib. ipsius remissionis audiendi, reci-
 piendi, & examinandi testes reproba-
 rios, de quo & clausula, quæ dicitur, Si-
 gnificantes nobis quanta fides, etc. uide
 d. c. constitutus, de fideiuss. in princ. Te-
 stes iurare tenentur, nec eis remitti debet
 iuramentum à partibus, ut in c. nuper,
 & c. tuis, de testibus. & Specul. eo. ti-
 tul. §. sequitur. Et forma iuramen-
 ti habetur c. fraternitatis, de testibus,
 in ultim. glos. De probanda autem
 cōsanguinitate ad dirimendum matri-
 monium, est specialis forma iuramen-
 ti, de qua in c. licet ex quadam. de testi-
 bus. Procurator in termino quo ci-
 tatur ad uidendum iurare testes, po-
 test excipere quæ uult contra perso-
 nas testium, uel saltem protestari de

excipiendo ante publicationem dictorum eorundem testium: quia post publicationē non potest nisi in certis casibus, scilicet si iurat, obiecta primitus didicisse, & non malitiose obijcere distulisse, de quibus in d. c. presentium, de testib. lib. 6. Et de dicta protestatione uide c. ex parte, eo tit. Testes secretē & sagaciter sunt examinandi, ut not. c. 2. eo. tit. in glos. De falso teste, & quod tribus personis sit obnoxius: scilicet Deo, cuius potentiam contemnit: Iudici, quem mentiendo fallit: et parti innocenti, quā falso testimonio ledit: habetur de crimi. falli. c. 1. Vbi etiā habetur, quod occultatio ueritatis & mendacium, seu depositio falsitatis æquiparatur: quia primus prodesse non uult, & secundus uocem desiderat. Notarius suadere non debet, nec inducere testem, ut aliquid certū dicat, sed solum quærat in genere, de quo Specul. de testib. §. nunc tractandum. Item, dictum cuiuslibet testis est specificè extendendum: & nequaquam Notarius ponat, **Testis in omnibus, & per omnia**

omnia deponit, sicut talis, etiam si taliter
 cōcordaret & deponeret, ut not. de uer-
 bor. sig. nihil obstat. Item, super prin-
 cipalibus articulis notarius non dicet,
 Testis interrogatus deponit, etc. sed so-
 lum dicet, Testis iuratus deponit, etc.
 Sed de & super cum conscientia, testis
 examinatus non dicet, testis interroga-
 tus dixit, etc. de quo Specul. eo. tit. & §.
 nunc tractādum, uerb. aduerte diligen-
 ter. & uerbor. ut autem. Hæc plenius
 ibi tractantur, quæ & qualia sint consi-
 deranda circa examinatore, & quæ cir-
 ca testes, & quæ circa ipsorum dicta.
 Debet enim attendi, an testis in dictis su-
 is uacillet, uel titubet, uel cū trepidatio-
 ne loquatur, & similia in actis seu dictis
 suis per notariū scribi. Testes sunt pro-
 ducēdi expensis producentis, in 6. c. sta-
 tutum. de rescrip. §. penult.

DE ATTESTATIONVM PV-
 blicationibus, & testium repro-
 bationibus.

AD publicationem attestationum
 pars est uocanda, ut si uelit, possit
 f 5 protestari

protestari in publicatione. de quo de re iudic. cum I. & A. & de modo publicandi, uide Specul. de testib. §. satis utiliter. in princ. Verum post publicationem testium liceat ipsos reprobare, uel non, habetur in c. præsentium, de testib. lib. 6. et c. de proba. licet. Et reprobantur testes dupliciter, scilicet ratione personæ, & ratione dictorum. Ratione personarum, scilicet ob crimen, ut quia est latro, fur, raptor, infamis, seu excommunicatus, uel aliàs inhabilis: ut habetur c. testimonium, & c. sicut nobis. Etiam propter suspicionem, quia est pater, consanguineus, socius, familiaris, affinis, uasallus, libertus, uenator, seu fideiussor eius qui eum producit, de quo 4. q. 3. §. item testimonium. & de test. c. cum in super. et c. cum nuncius, etc. Etiam quia impubes, uel furiosus, uel infidus, eodem titu. de testib. Iudæi. & c. licet. In teste requiruntur generaliter septem, quæ in his uersibus continentur.

Conditio, sexus, ætas, discretio, fama,
Et fortuna, fides, in testibus ista requiruntur.

De

De quibus etiam c. 2. de testibus. in
 glos. Vtrum exceptiones legitimæ om-
 ni tempore, & præsertim tempore pro-
 ductionis testium, sint contra ipsos reci-
 piendæ, & statim probationes recipien-
 dæ. Et si in omnibus casibus, & in qui-
 bus non, uide c. ex parte. de testibus, in
 glos. & innuantur, quæ mouere debent
 iudicē ad admittendū exceptiones. Pri-
 mi reprobatorij testes possunt per alios
 testes reprobatorios reprobare, sed alte-
 rius nō admittitur reprobatio. Versus,

In testem testis, & in hunc, sed non datur ultra.
 de quo in d. c. licet. de testib.

DE EXCEPTIONIB. CONTRA
personas primo, et contra ipsorum dicta. etc.

Effectus exceptionū cōtra personas
 testiū potest esse talis, qđ testis fuit
 periurus, & debet deduci modus & for-
 ma periurij. Item, qđ fuerit et sit adulter,
 et talis reputatus, imò condemnatus, de
 quo c. super eo. de test. It em, qđ fuit cor-
 ruptus precio, uel quod simpliciter fal-
 sum deposuerit, reddendo causam, etc.
 Item, quod sit leuis opinionis, suspectæ
 uitæ,

uitæ, & sic de alijs, etc. ut supra, quæ tamen & qualia circa præmissa sint deducenda, & probanda, not. in c. licet. de prob. & c. sicut nobis. de testibus. & ibi signanter colliguntur sex exceptiones contra testes. Prima est de conditione, Secūda, de singularitate, Tertia, de mala fama. Quarta, de leui opinione. Quinta, de falsitate. Sexta, de corruptione.

Vtrum testis puniatur propter aliquod sic obiectorum criminū, not. c. 2. de ord. cog. Effectus exceptionum contra dicta testiū potest esse talis, quod dicta testium sint singularia, dubia, obscura, etc. similiter de testibus, quod sint uarij & uacillantes, negatiuamq; obtinere & probare intendentes, nec causas dictorum suorum scientiæ reddentes requisiti, seu saltem malas & ineptas explicantes, in dictis suis euidentissime contrarij, non iurati deponentes, etc. Testes omnino concordare debent. de testi. c. 2. unde Innoc.

Res, persona, gradus, hæc sunt cōformia, tempus.
Quando opponenti seu excipienti præmissa,

missa, aut alterum præmissorum contra testes, aut ipsorum dicta, incumbit probatio, & quando quæq; & qualia producenti, uide Ioann. Andr. in add. Specul. tit. de test. §. publicatis. Vtrum post publicationē testium, seu ipsorum attestationem, quis audiatur allegans & excipiens falsitatem contra testem, uide cle. 2. de testi. & nota ibi in glos. Panor. qui dicit, quod sic, si opponitur cū corruptione. Contrarietas dictorum testiū intelligitur talis, quæ perducī non potest ad concordiam, & semper si fieri posset concordanda sunt, propter odiū periurij. Per quem autem modū hoc fieri possit, habetur in c. cum tu. & in c. nostra. de testib. in glos. Quod reddenda sit uera causa scientiæ dicti alicuius testis, alioqui ualida exceptio, uid. c. de testibus. cum causam. Et interrogandus est testis secundum interrogatoria, si data fuerint, ut in d. c. præsentium, eo. tit. lib. 6. Semper examinatus tenetur, etiā si per partem petitum non fuerit, interrogare testem de causa scientiæ, alioqui
 parti

parti tenetur de interesse. l. si quando C. de testibus. in fin. maxime in foro pœnitentiâli, si causa expressa non nocuisset, secus in iudiciali. De quo etiam Specul. eo. titul. § 1.

DE REPLICATIONIBVS MODICIS
contra præmissa, et illarum effectum.

Contra prædictas exceptiones potest replicari, testē criminofum de crimine esse emendatum, ergo in ciuili ad testimoniū perhibendū admittendū. de test. testimoniū. Item infamem suæ famę restitutum. de re. iur. cum ab homine. Item absentem, licet citatū, cōtumacem tamen fuisse, etc.

DE PRODVCTIONE IVRIVM
et instrumentorum, et exceptionibus.

Si testes non probāt sufficienter, aut aliàs legitime intentionem actoris, recurrendum est ad alia probationum genera, quæ quatuor sunt numero ut not. in c. cum ad sedem. de restit. spol. in glos. et alterum huiusmodi generum est produ-

productio iuriū, siue instrumētōrū. Qui
 bus igitur, & qualibus instrumentis fi-
 des sit adhibenda, uide Specul. in tit. de
 instru. edi. per totum. Excipiendum est
 contra instrumētum productum, quia
 si aduersarius citatus nihil opponit, ip-
 sum instrumentum approbare uidetur.
 de off. deleg. & not. Hostiens. in c. quo-
 niam cont. fal. de prob. Excipiens non
 debet deficere in probatione obiectorū.
 alioqui puniendus, secundum c. fratrem
 de dol. & cont. maxime dum sufficien-
 tem dilationem, & longam satis habue-
 rit, ut ibi. Excipiendo reus fit actor;
 & in eum transfertur onus probandi. l.
 i. ff. de excep. Excipiuntur tamen aliquæ
 exceptiones, scilicet non numeratæ pe-
 cuniæ, etc. & aliæ, de quibus Specul. tit.
 de except. §. uiso.

DE RENUNCIATIONIBVS,

et conclusionibus.

Concludendum et renunciandum
 est in causis, atque conclusio et re-
 nunciatio in actis publicis redigenda;
 de proba, quoniam contra. Idem sunt
 renun-

renunciare et cōcludere, ut not. de caus. poss. pastoralis. tamen textus in d. c. quoniam. ponit ea tanquā diuersa, ita quod per renunciationem renunciatur probationibus, & per conclusionem allegationibus iuris; tamen si per renunciationem renunciatur probationibus, satis æquipollet conclusioni not. in c. cum dilectus. de fid. instru. in glos. 2. Conclusio & renunctio causæ fieri debent, quando status causæ id patitur, ita quod si aliqua partium haberet adhuc aliqua proponere, seu producere, assignandus est ei terminus competens, saltem de æqualitate canonica. de quo Specu. de renunctia. in primo. et uide cle. saepe. de uerborum significat.

DE HIS QUAE FIENDA POST
conclusionem. & de sententijs & interlocutorijs ferendis.

FActa cōclusionē causæ, non est amplius locus probationi, præsertim in prophanis, ut in c. cū dilectus. de fid. instru. Iudex tamen interrogare potest post cōclusionē, ex officio. ut c. cū Ioannes. eo.

ñes. eo. tit. Sed hoc faciet potius ad instā
 tiam partis, ut not. in c. p̄sentia. de pro
 bat. & c. per tuas. Dupliciter fertur sen
 tentia scilicet super incidēti & emergen
 ti. Quid autem incidens, quid emergēs,
 uide c. 1. de ord. cog. Sicq̄ duplex est sen
 tentia, scilicet interlocutoria & diffiniti
 ua. Interlocutoria qualis sit, uide de. uni
 cam. de sequest. poss. in glos. & not. etiā
 in c. 1. de appell. lib. 6. Interlocutoria
 sententia potest dici illa, quæ fertur post
 principium & ante finem causæ princi
 palis, super incidentibus & emergenti
 bus quæstionibus. de quo de appell. si
 gnificantib. & de testib. significauit.
 Sententia interlocutoria, si ab ea infra
 x dies non appellatur, transit in rem iu
 dicatam, quo ad partem, sed nō quoad
 iudicem, quando post ipsos x dies pos
 set eam reuocare. de cuius prima parte
 uide c. cum dilectus. de elect. in fin. De
 secūdo uero. c. cum cessante. de appell.
 ubi tres species interlocutoriarum desi
 gnantur. Nam quædam preparant, seu
 ordinant litem; alia uero emergētia seu
 g incident-

incidentia in lite, decidunt: reliquæ aliquid dari, restitui, uel fieri, aut aliud æquipollens iubent. & sic interlocutoria mutari seu reuocari nō debet sine iusta causa aut uoluntate partis pro qua: alioqui locus esset oppositioni. de quo Specul. tit. de excep. §. uiso. Forma reuocationis aut mutationis interlocutoriæ tractatur in c. Apostolicæ. de re iud. lib. 6. & not. etiam in glos. d. c. cum cessante. de appell. Et si iudex grauauit aliquem propterea appellantem ab interlocutoria, poterit respondere apostolis, secundum formam traditam in c. nisi similis. de usu pal.

DE SENTENTIIS

diffinitiuis.

Sententia diffinitiuæ est, iudicialis diffinitio, cōtrouersiæ finem imponens, condemnationemq; uel absolutionem continens, ut in l. i. ff. de re iud. Omnis sententia debet continere condemnationem, uel absolutionem, ut c. illa. de accus. uel aliquod æquipollens, quod tantum ualeat, ut de uerb. sig. c. in his.

his. de quo etiam, & utrū sententiā diffi-
 nitiva sit de actis causæ, uide Ioan. An-
 dr. in addit. Specul. de sen. pla. in princ.
 & ibi uidetur tenere quod sic. per c. cum
 æterni. de re iud. lib. 6. Pars est uocan-
 da ad audiendum sententiā, de testib.
 cum olim. in fin. quia contra non cita-
 tum, aut non cōtumacem lata, nō tenet.
 not. de re iud. c. tenor. in glo. pen. Se-
 cundum aliquos necessaria est peremp-
 toria citatio, ita quod in citatione ad au-
 diendum sententiā exprimat̄ perem-
 ptorie. ut 24. q. iij. de illicita. Et secun-
 dum Ioan. And. in c. cum Bertoldus. de
 re iud. in glos. quarta. In his tamen exci-
 piuntur causæ. in quibus procedi posset
 sine figura iudicij. de quib. in clem. sepe.
 de uerb. sig. Sententiā diffinitiuā secun-
 dum speculatorem, titulo de sententiæ
 prolatione. §. qualiter. circa finē, debet
 sex continere, quorum tamen quartum
 & quintum non practicatur in Ro. cur.
 Primum est, & continere debet nomen
 iudicis, et ipsius intentionis qualitatem,
 scilicet an sit ordinarius uel delegatus.

Secundum, nomina litigantium. Tertium, tenorem petitionis porrectæ. Quartum, substantiam processus, scilicet terminorum substantialium habitorum et obseruatorum. Quintum, uocationem partis, & an præsentis uel absentes, seu contumaces altera partium fuerit. Sextum ut supra, condemnationem uel absolutionem, etc. Præmissa tamen omnia continere debet instrumentum sententiæ, absq; diminutione, etc. In sententia præponitur, seu etiã in instrumento sententiæ, In nomine domini, etc. & quare ponatur, 23. di. in nomine domini. & de testib. in nomi. domini. & c. ueritatis. de dol. & cont. Et non debet dirigi neq; instrumentũ, neq; sententia alicui, & uerba sententiæ debent esse præsentis temporis, sicut pronũciamus, etc. quia aliàs non facerent fidem, cum potius censerentur literæ testimoniales, & recitatoriæ præteritorum, quã assertionis præsentium. de quo in Specul. de senten. prolat. §. iuxta. uer. & quod quidẽ iudices. & etiam not. in c. Apostolicæ. de re iud. lib.

lib. 6. Sententia sine expressione causæ
 lata tenet. tex in c. sicut nobis. et ibi glos.
 uerbis exprimitur. Ibi glossa quærit, an
 iudex teneatur exprimere causam. Re-
 spondet, quod iudex potest apponere
 causam, quæ ipsum mouet. Si tamen nõ
 apponitur, bene tenet sententia. In cau-
 sa uero appellationis bene debet assi-
 gnare causam, quare reuocatur prior
 sententia, ut per hoc prioribus iudici-
 bus non imputetur, de fid. instr. c. cum
 Ioann. in fin. de praiud. c.

cum olim. el. 2.

FINIS.

g 3

SIMONI RICH.

VVINO CLARISS. DO-
ctori Medico.IVSTINVS GOBLER GOA-
rinus Iureconsult. S. D.

Ræclare mihi ab Isocrate dictum uidetur, carissime Simon, Malorum amicitias tempus exiguum dissoluere, at honorū ne omnem quidem æui tractum extinguere. Proinde cum te non lateat, quæ mihi cū Pesserio amicitia fuerit, homine docto ac pio, eius etiam post fata memorem esse me, nunc cum istam de Mosellani uita lucubratiunculam euulgat typographus, minime miraberis. Fuit enim ille proxima post Fichardum occasio, cur eam scripturam tunc in Academia Treuirensi susceperim, auxerimq̃, adiutus aliquot epistolis, quæ ob singulare in Mosellanum studium apud se diligentissime retinebat. Nunc uero cum occiderit Pessorius,

sius, & nihilominus publicare hæc uellet Oporinus, equidem nihil repugnaui, quin utriusq; & demortui Pesseri, & superstitis Fichardi amantissimi memoriam hac editione apud te refricarem. Simul ut hoc argumento etiam cognosceres, nos, tamen si longo interuallo abs te sumus, tui memoriam tamen firmissimam conseruare. Bene uale uir

carissime, Munda. Calendis

Maij. Anno M.

D. XLII.

PETRI MOSELLA,

NI PROTEGENSIS VITA, CON-
tinens studiosi hominis imaginem, à Iustino Goble-

ro Goarino Iureconsulto ad Doctorem

Ioan. Fichardum aduocatum Franc.

phurtensem, amicū sincerissi-

mum conscripta.

E forsitan & ego, Ficharde do-
ctissime, istorum morem aut se-
qui, aut probare uidear, qui ut
aliquam rem suscipiant, alios
quidem adhortātur sedulo, ca-
terum ipsi nihil, quo id pacto
faciant, uel suggerunt, uel subministrant, duxi
iam te, ut aliās, non solum admonere, sed & no-
stro aliquo exemplo confirmare, ut quam in de-
scribendis publicandisq; illustrium uirorum ui-
tis operam susceperis, eandē me hortatore urge-
res atq; absolueres. Neq; enim lychnum seu lu-
cernam illam tuam eiusmodi pulcherrimi ope-
ris, ut ardeat, emungam tantum, uerum etiam
quodcunq; hoc olei, ut magis ardeat, infundam,
exponendo tibi obiter ac transmittendo optimi
& honestissimi uiri Petri Mosellani Protegensis
uitam, à me sanè his contractioribus horis leuio-
riq; manu congestam uerius quàm compositam.
Quę si non forte indigna prorsus tibi uidebitur,
ut Cata-

ut Catalogo illi atq; ordini inseratur, efficere poteris, ut & pro mea summa ac singulari erga illū pietate, & studio erga te meo incredibili, locus ipsi aliquis inter tuos deputetur. Quanquam in eā sum opinione, ut putem iam pridem sua uirtute ac meritis consecutum esse Mosellanū, ut uel me tacente in celebrium uirorum ac memorabilium numerum receptus sit, ipsumq; non solum ciuitate Romani Græciq; tanquam de se optime meritum ciuem donauerint ultro, sed nos Germani etiamnum propter liberalia eius beneficia nobis collata, memoriam uiri uigentem ac florentem conseruare uelimus, debeamusq;. Neq; enim ullo pacto ex monumentis illis post se relictis, obscura eius uoluntas ac studium uideri potest, in prouehendis amplificandisq; melioribus literis, cui tam nihil sanè ad eam rem, quàm uitam longiorem ac fati benignitatem defuisse, dicendum, atq; dolendum est. Equidem in præsentia non omnino uerbis atollere, aut decantare illius laudes, quod meis uiribus maius quiddam, & ab alijs eloquentioribus iam antea summa cum gratia explicatum est, conabor, sed simpliciter tātum nudā rem ipsam rudi penicillo delineare atq; ostendere contentus ero. Proinde sic habe mi Ficharde, natum esse Petrum nostrum loco humiliori atq; obscuro, in quodam Treuirorum ac Mosellæ pago, cui nomē Proteg, ad quintum ferè lapidem supra Cōfluentes: tenuibus quidē ac plebeie fortunę parentibus, honestis tamē atq; probatis moribus. Patri nomen erat Ioanni, matri

uero Catharinæ. Ex qua muliere sic satis fecunda, liberos ille quatuordecim, quorum Petrus natus inter fratres erat minimus, sustulerat. Pater autem præter uinearum culturam, etiam constringnam habebat, ac uulgò mercaturam seu propoli tam exercebat. Filij indole ac probitate comprimis adductus, ipsum studijs mancipare non cessauit, impendiaq; ad hæc quantum pro facultate potuit, subministrare minime recusabar: quamquam is adhuc puero illo existente, è uiuis sublatus est. Quocirca res ista in uiduæ, matris arbitrium ac uoluntatem delabatur, quæ cum puerum à schola ac literis abstrahere, & ad domesticas occupationes sordesq; urgere uellet, adeoq; sic remotus aliquandiu Petrus, à fratre in Beylstein deniq; scholæ ac studijs, redditur, Lucemburgumq; ubi puer triennium egit, mittitur. Verum cum indurum hominem, & plagiarium potius quam literarij ludi moderatorem incidisset, tanto tempore tamen sustinuit imperium, donec opportune per amicos Limpurgum est id oppidum Lani) ablegaretur, ubi tametsi commodiorem ludum nactus esset, tamen inopia laborans, facile Treuerim se reuocari transferriq; passus est, functurus forte in summa æde choraulis munere. Hinc non longe post Coloniam Agrippinam Ioannis Schadæ auunculi sui Clottensis parochi beneficio, ac uatico instructus mittitur, setq; ibi mox simulac prima artium liberalium insignia adhuc penè puer acceptasset, in disciplinam ac familiaritatem doctiss. uiri Ioannis Cæsarei,

Cæsarei, qui tunc Coloniae utramque linguam, hoc est Græcas & Latinas literas profitebatur, in-
finuauit, à quo & Chrysoloræ grammaticam, &
Luciani dialogos aliquot hauriebat. atq; ita in eo
studio feliciter progrediebatur, ut & Homerum,
& alios quosque bonos authores summo ardore
cognoscere laboraret, idq; uni Cæsareo acceptum
ferret. Cui etiam postea ut præceptori ac parenti
optimo (sic enim eum ipse appellat) quando Li-
psiam uenit, Aristophanis Plutū, quam publice
prælegit Comædiam, in signum atq; testimoniū
sue erga præceptorem gratitudinis ac institutio-
nis, nominatim inscripsit ac dedicauit. Habebat
porro Colonia præter alios uiros doctissimos at-
que notissimos, præsertim Hermannum Buschi-
um, & Iacobum Sobium, quorum utriusq; opera
tunc ea in ciuitate publico stipendio elegantiores
Musæ tradebantur. Ac horum quidem beneuo-
lencia & obseruantia. Mosellanus nihil habuit
uel prius, uel antiquius: eosq; quum bonarum
literarum studio mire flagraret, diligenter au-
diebat, & obseruabat amanter, suisq; expecta-
tionem indies maiorem ac probabiliorem red-
debat, ita ut & doctissimis uiris illis conatus e-
ius profectusq; arriderent, & uotis expectatio-
nisq; propinquorum perpulchre responderent.
Commemorari autem non abs re uidetur, Mo-
sellanum adhuc penè puerum magno iudicio
tamen & literas meliores sectatum esse, & quo-
rundam Sophistarum doctrinam contempsis-
se & abiecisse. idque etiam postea scriptis suis
cum ab amicis demittendo iuuenē ad scholam
consu-

consuleretur, manifeste testatus est, & declarauit his uerbis: Probo uestrum omnium consilia, qui malueritis bonæ indolis iuuenes, huc, aut Vuitbergam certè, omni disciplinarum genere florentissima Gymnasia, mittere, quàm istis Sophistis perdendos permittere. Equidem sic sentio, uix esse Germaniæ regionem aliquam, quæ si optimorum studiorum cultum spectes, sapientissimorum principum meorum Ducum Friderici & Georgij ditioni anteponi possit. Rursus tot putidos, barbaros, ac pertinaces sophistas, quot istic regnant, ipse multis Academijs lustratis nusquam reperit, ut satius esset illic nullam, quàm talem uniuersitatem haberi. Expertus loquor, ut qui olim penè puer in ea schola prima artium liberalium insignia susceperim. Sunt tamen & apud illos uiri egregiè docti, sed ad gubernacula non admittuntur facile, nisi qui sit adeo indoctus, ut præter tria quatuor ue argumenta ex Petri Hispani copulatis deprompta nihil teneat. Hæc ille. Degustata igitur apud Colonenses obiter, ut tunc tradebatur, Dialectica, alioqui discendi ac docendi magistra, iactoq; in Græcis literis, quas cum Latinis ex M. T. Ciceronis præcepto coniungendas putauit, fundamēto, ad munus docendi comprimis inter æquales adspirauit: utilissimum sibi fore ratus, si eorum quæ ipse didicisset, docendo alios periculum faceret. Ea namq; ratione sibi euenire existimabat, ut & alijs plus prodesset, & maiorem sui profectus utilitatē eo ipso exercitationis genere consequeretur. In hoc igitur docendi munere

munere cum illic inter æquales emineret, & iam florere inciperet, uiresq; sibi aliquas eruditionis non uulgaris comparasset, suas quidem inde extulit alas, & Saxoniam, Misniamq;, ubi illustrissimorum Ducum illorum clementia ac liberalitate meliora studia erigebantur, & efflorescebant, adiit, cultamq; Liptiam uenit. Vbi primum inita cū Casparo Bornero, uiro in Mathematicis haud uulgariter uersato, amicitia, adductus est atq; per suafus huius consilio & auctoritate Mosellanus ad suscipiendam conditionem, nauandamq; nouæ scholæ seu pædagogio operam, quod Ioannes Aesticampianus, grauis comprimis & eruditus uir, Freibergæ apud Lipsenses instituerat.

Qua in re illi cū haud grauate obsequeretur Mosellanus, summa cum laude istud ipsum profiteri munus, ac omnium admiratione in utraq; lingua præstitit. Nec uero longe post migrare aliò, ubi & frequentia auditorum maior esset, et locus celebrior, cōstituit. cœperatq; iam eum mira quedam exterarum Acadæmiarum, atq; Italiæ uisendæ cupiditas. Qua eius nimirum uoluntate perspecta, effectū est per amicos uiros ornatissimos, ut publicum ei docendi munus in Acadæmia Lipsensi, ac stipendium è communi ærario decerneretur, quod & illustrissimi Ducis Georgij gratia beneuolentiæq;, & celebrium hominum cōmendatione, non difficulter impetrauit atq; obtinuit: factumq; est, ut post Richardi Croci discessum, unus Græcæ linguæ docendæ cum Latina prouinciam magno omnium applausu et congratulatione

latione sustineret, eamq; cum laude ac studentium profectu hunc in modum administraret, ut statim summis eius loci utriusq; linguæ professoribus par, ne dicā superior haberetur. quā sic quoque ad decennium, adeoq; ad extremū uitæ diem constantissime exequabatur. Erat autem initio hanc potissimū studiorum ac uitæ rationem optimo consilio ingressus penè puer, ut nihil preciosius tempore duceret, idcirco & noctis multū in studia insumebat, & summo mane Homerū suis contubernalib. enarrabat. Seruabat & hoc, ut antemeridianū tempus grauioribus studijs & Græcis literis, pomeridianū leuioribus & Latinis daret. Bis primū, aut etiā ter in die publice prælegebat: bis item, uel sæpius priuatim. Reliquū uero tēpus omne lectioni, scriptioni ac stylo dabat, ciuilitati nonnihil relinquens. Theodori Gazæ græmaticæ Diomedis latinā coniūgebat: Aristotelis dialectica pure, & multum diuersa ab illa sophistica tractabat. Quosdam Platonis, Ciceronis, & Plutarchi libros, ipsumq; Suidā, & Aristophanis comædias aliquot, mira dexteritate atq; facundia auditorio suo proposuit ac enarrauit. Isocratis orationes quasdam, Demosthenis item, summorū apud Græcos oratorum, enarrare interpretariq; aggressus est, nō sine magna studiosorum utilitate ac fructu. Verūtamen ne his tantum uti prophanis authoribus delectari Christianus homo uideretur, Prudentium cōprimis pium poetam, cum Diui Augustini de doctrina Christiana libris, Militem Erasmi, Ioannis Euangelium, ac

illam Pauli ad Romanos epistolam, aliâq; his nō
 ab similia sacra diuinâq; scripta, publice explican-
 da suscepit, cognoscendâq; dedit: maximi profe-
 cto faciens atq; extollens diuinarum scriptura-
 rum maiestatem, quas quidem suis è fontibus po-
 tius quàm ex turbulentis quorundã riuulis hau-
 riendas esse putabat. Itaq; ad hoc studium theo-
 logiæ deinde omnem suam operam & industriã
 cōuertebat, adeoq; nomē illi dabat, ac uelut sum-
 mam cogitationum suarum eò referebat, ut non
 modò impensissimè dilexisse, sed etiam rectissi-
 mo consilio adiuuasse illud & excoluisse uideretur.
 Ac ne in tantam præclarissimæ disciplinæ ar-
 cem illotis, quod dicitur, pedibus, aut omnino te-
 mere (quemadmodum hodie permulti faciunt)
 ascenderet, omnes liberales artes, nobilissimâq;
 linguarū cognitionē sibi ad hoc iam à teneris an-
 nis comparatam, uelut in auxilium adhibebat,
 supraq; Græcas literas etiã Hebraicæ linguę stu-
 debat, atq; operam dabat. Ad quã rem domi suæ
 sesquiannum alebat Bernardum à Goppingen
 Sueuorum oppido, iudæum baptizatum, quem
 & familiarem suum uocare, & in priuatis nego-
 cijs procuratorem ad patriam & propinquos
 mittere non dedignabatur. Atque huius
 theologici studij sui quemadmodum fructum
 ipse tulit uberrimum Mosellanus, ita speci-
 mina edidit, ac signa comprimis illustra, at-
 que egregia. Etenim Basilij de uita Mona-
 stica, seu solitaria, in quo utrunque & Phi-
 elphum & Volaterranum nobili conuentione
 æmulationeq;

æmulationemq; uicisse atq; exuperasse uidetur:
 nonnulla item Chrysostomi, utpote orationem
 De auaritia uitāda: plura G. Nazanzeni Theolo
 gi, quem uirum Diuus Hieronymus præceptorē
 suum agnoscit, cuiusq; scripta sicut & cæterorum
 duorum in lectionem ecclesiasticam sunt recep
 tā, honestissimo inchoato labore è Græco in Lati
 num sermonem conuertit, nimirum De duplici
 Christi generatione orationem, ac libros quinque
 de Theologia, quos ita uertit, ut ob id laudis plu
 rimum & gratiæ ab eruditis omnibus, præsertim
 sacre Theologiæ candidatis emeruerit ac repor
 tauerit. Admonitorium quoq; seu Regiam (ut a
 pud Græcos nominatur) schedam Agapeti Dia
 cono ad Iustinianum imperatorem, atq; alia non
 nulla. Inscripsit eas quidem uigilias suas, ut di
 gnum erat, summis ac maximorum ordinum ui
 ris, à quibus etiam talium meritorum ac officio
 rum causa unice adamatus est, & muneribus am
 plissimis cohonestatus. Basilij Magni opuscu
 lum de Vita solitaria, illustri Domino Adolfo
 Mersburgensi Episcopo, principi Anhalti: Chry
 sostomi concionem aduersus auariciam, genero
 so Sigismundo Lobdowicæo, & Hassitenio Ba
 roni: Gregorij autem Nazanzeni libros quinque
 de theologia, Reuerendissimo Domino Richar
 do Gryffenclaw Archiepiscopo Treuirensi, ac
 principi Electori, Mecænati meo meritissimo.
 Quam ipse traductionem omnino talem fore ra
 tus est, sperabatq; ut ea et delectari & iuuari pos
 sent sacrarum literarum studiosi. Tum et promit
 tebat;

iebat, literis ad Ioannem Scheckmannum monasterij prædicti cœnobitam, singularem amicum datis, se ubi per ocium liceret, non grãuatè illustrissimi huius scriptoris panegyricũ quoq; quod uirum sanctissimum Athanasium pro meritis laudauerat, in latinum sermonem trãspositurũ esse: idq; cùm in utilitatem publicam, tum uero cõp̃rimis in Treuirorũ gratiã, ut quæ urbs merito gloriari posset, quondã tantum ueritatis propugnatorem hæreticorũ se uicia exulantem, Athanasium, hospitio suo acceptũ fuisse, idq; per Diuum Maximinũ, suum Archiepiscopũ. Ac huius quidem Panegyrici inscriptionẽ nominatim se dare promiserat reuerendi Patris & Domini Vincentij eiusdem monasterij Abbatis tanquam Patroni sui singulari erga se beneficentiã, à quò honorifice quoties Treuerim ueniebat Mosellanus, hospitio exceptus est, & tractatus humanissime. Quem ob id etiã eisdem in literis ut plurimum cõmentabat, prædicabatq; his uerbis: Quoties cogito (inquit) quã ille propenso erga hominõnem hunc animo sit, quã apertis indicijs hunc declararit, toties me, qui hæcenus nullo officio tantæ benignitati respõderim, non possum non ingrãtitudinis damnare. Debeo illi fateor, ac debeo quantum soluendo uix esse queo: at quantum queo, breui dissoluam. Sed horum operum præstantia ac magnitudo me tamen non deterret ab enumeratione aliorũ, etsi in speciem fortasse minutiorum ac leuium, sed non minus quã illa et laboris & ingenij indigentũ, cuiusmodi est nobi

h lissima

lissimæ illius orationis Isocratis pro Pace uersio, Aphthonij item, & Lucianicorum dialogorum Charontis & Tyrani, Apologia item pro ijs qui in aulis principum degunt, traductiones. Quæ sanè græcè pariter & latinæ linguæ peritis auribus tantum abest ut displiceant, ut sint qui putent idem argumenti non posse tractari latinus. Ad hæc quasdam non protritas, aut uulgares Orationes conscripsit, ac habuit ipse in florentissima tunc Lipsensi Academia, quæ ab hominibus doctis mirifice probantur & adamantur: uidelicet Pro linguarum studio & utilitate contra barbaros, De cõcordia in scholis publicis retinenda, deq; ratione in re theologica disputandi. Nec præterea fugiunt studiosos reliqua illius, etsi tenuiora, tamen eius generis scripta, ut facile eiusdè authoris esse appareant: nimirum Annotationes illæ in Fab. Quintilianũ, & Aul. Gell. Figurarũ tabulæ, Pædologia, Rhetorices progymnasmata, Annotationes in Dionysiũ cosmographũ, Recognitio operis Claudiani Mamerci de statu animæ, & quæ uel à magnis hætenus desiderata daturus erat plura & absolutiora, uir optimus iuxta ac diligentissimus Mosellanus, nisi ante diem è medio nobis fuisset fati manibus proli raptus auaris. Erat enim ingenij ui longæ fecundissima ac fœlicissima, intelligendi acumine perspicacissimo, memoriæ mira quum uelocitate, tum tenacitate, ad hæc industria quadã natua, animiq; nigore tanto præditus, ut nihil exhorreret, nullum laborem defugeret, nullumq; periculũ adire recusaret,

recusaret, quin ea mente ac pronitate cū erga meliora, quæ uocantur, tū maxime sacra studia mirabili atq; alacri, ut ea sanè (si quis alius propagasset quam latissime ac foelicissime, Habebat ad hoc quæ uidebantur necessaria cōprimis & apta, ferè conquisita omnia, meliorū literarum ac linguarum abstrusioem ac solidiorem, non illam uulgi scolorum, cognitionem, dicendi & interpretandi singularem facultatem & gratiam, miram uerborum copiam, sententiarum grauitatem & pondus, præterea amabilem dictionem, puramq; ac elegantem phrasis compositionem, quæ uel ipsa lectorem allicere ac detinere posset.

Tum & uita uiri talis fuit, ut eius scriptis multum adderet authōritatis. Actanta quidem orbiterrarum, præcipue Christiano, bona affatim & tumulatè conferre potuisset unus Mosellanus, ni fato inuitabili, ac planè immaturo, quod optima ferè itasim rapit, ac subtrahit, secus uisum fuisset. Itaque tanti uiri occasum amicti, & docti uiri omnes, præsertim uero discipuli (quorum nobilissimum catalogum, si non breuitati magis quam prolixitati studerem, hoc loco recensere possem) dolentissimè ferebant. Erat autem ea comitare Mosellanus, eo in genij candore ac modestia, ut facile quemuis in sui amorem pelliceret: nec de suo erga illos quos semel complexus erat, animo quicquam immutabat. Fuit item ut ingenio eximio, ac pene diuino, ita quoque moribus honestissimis, probatissimis, & integerrimis, purissi-

mæq; ac castissimæ uitæ: ex quo uisus est uerâ,
 ut Iureconsultus ait, philosophiam profiteri si-
 mul ac præstare. Vnde etiâ facile factum est, ut si
 quæ, uelut corporis præstantia, robur, forma, na-
 talium splendor, opes atq; diuitiæ illi deesse uide-
 rentur, in eo minus requireres: cû & hæc à priscis
 philosophiæ studiosis propemodû neglecta sint,
 & non in ueris bonis habeantur, neq; unquam ob
 ea quisquâ fuerit melior existimatus. Quamob-
 rem ingressus est eam potissimû (ut dixi) studio-
 rum rationem, atq; acerrime sequutus, quæ uide-
 batur esse & libero homine dignior, & cæteris o-
 mnibus multo quietior atq; tranquillior, eorum
 uidelicet, quæ omnibus sæculis iucundissima pa-
 riter ac liberalissima habita sunt, & multiplicem
 utilitatem ac fructus uberrimos generi humano
 conferre solent. Erat imbecilliori corpore, ac late-
 ribus (ut uidebatur) non satis ualentibus, statu-
 ra breui ac humili, uoce debili, magis sonora, acu-
 ta tamen, facie subsusca, cæsiôq; (quod de Miner-
 ua Homerus prædicat) aspectu, subcrispo & ni-
 gro 2dmodum capillo, ingenio omnino graui, et
 quidem præter ætatem canescente: ex quo etiam
 accidit ei id, ut ætate ante tempus ingrauescente
 atq; affecta esset. Somno parcissimo, nec cibo, nec
 potioni unquam indulgebat, circa uenerea & uo-
 lupratem continentissimus: ut cuius hic pythago-
 ræ uersiculus semper obstreperet auribus,
 Γαστρός μὲν πρότις α, καὶ ὕπνου, καὶ φιλοτινῆς. hoc est,
 ut doctissimus uir Hermolaus Barbarus uertit,
 Venter, pluma, uenus, laudem fugienda sequenti.
 Nullum

Nullum homini otium, nulla cessatio, nulla laboris prolixa fuit remissio, seu intermissio. Sermonis atque colloquij suauissimi, qui neminem tædio aliquo adficeret audiendi. De studijs ac pietate, creberrime simul & grauissime disputabat. Optimos quosq; & Græcos & Latinos authores, nulla habita pecuniæ aut sumptuum ratione, maxime ex Aldinis typis, sibi multo ære cõparabat. Quotquot autem librorum congesserat, ita perlegit, ut multa signaret, plura ediceret, nonnulla etiam describeret, indicant hoc hodie quidam illius codices. Metaphorarum quidem, ut obiter etiam id indicem, inter legendum obseruantissimus, eorũq; ex Cicerone, alijsq; optimis utriusq; linguæ authoribus, iustum uolumen editurus erat: id quod & ipse in figurarum tabula pollicetur, et ex annotatis in frontispicio ac marginibus quorundam codicum suorum animaduertimus. Iam & eruerat non parum multa ex uetustis & probatis scriptoribus, quæ ad communis patriæ, & Treuerici soli antiquam gloriam illustrandam facere existimabat: quæ unã cum illo, quia nusquam apparent, intercidisse Treuerici nominis studiosi ac fautores merito dolere poterunt. Quantum enim hinc ad ipsorum commendationem & laudem, quamq; honorificum fuisset, à tali scriptore res eorum illustrari, nemo ut arbitror, iuerit inficias. Commonescerat tamen eiusmodi arguimento, atque instigauerat etiam priuatis literis Scheckmannum, ut ea de re ipse quoq; cõquirendi in ueterioribus apud Treuiros bibliothecis, ac

h 3 describendi

describendi operam sumeret, si quid tale forte reperiret. Fuit & uoluntas Mosellano singularis, atq; cupiditas, apud Treuiros tanquam in patria uiuendi ac commorandi, si qua ipsi oblata fuisset commoda ac tolerabilis pro suo statu conditio: quemadmodū non obscure suis ad amicos quosdam indicauit literis, tunc potissimum, cum necdum principis Georgij & amicorum, adeoq; totius Academiae Lipsensis beneficio ac studio summo arctius deuinctus esset. Cæterum à nulla re tam abhorrebat natura, quàm à turbis & rixis: placida ac quieta adamauit ingenia, cæcidos mores & uerecundos ualde probauit, nulli obtrexta bat, in neminem inuehebatur, aut acerbius stilū acuebat, uel laceisurus. Vnde etiam nihil eque abhorrebat auersabaturq; atq; mutuas huius seculi doctorū hominum criminationes, et ceu mutuas dilaniationes. Denique nihil exoptabat magis, quàm & se ab eiusmodi morbo præseruari, placidamque posse uitam ducere, ac publicæ tranquillitati (quod quis facile ex ipsius ad illustriss. Ducem Friderichum Saxoniae Electorem literis intelliget) consultum esse. Itaque pacis artes & alumnas, bonas literas, propensissimo animo ac studio semper complexus est, ac dolebat ijs quosdam non nisi ad rixas & contentiones excitandas fouendasq; abuti. Meliorem igitur multo probabilioremq; cum priuatorum studiorum suorum, tum publicarum literarum rationem iniit, quæ quum priori seculo ualde iacerent neglectæ atque oppressæ, essentq; pauci

qui

qui dignā illis manū operamq; adhiberent, sum-
 mis uotis ac laboribus eō contendit, ut pro sua
 uirili non uulgare quiddam illis contulisse uide-
 retur. Itaque cum ob id etiam multa eſſet à
 pueritia, & teneris (ut aiunt) unguiculis perpeſ-
 ſus atque perfunctus aduerſa, breui ſcholam Li-
 pſenſem ita inſtruxit ac informauit, ut ueræ &
 germanæ eruditionis quaſi publica officina exi-
 ſteret, in qua & ipſe facile eſſet honoratiſſimus
 uirtutis ac literarum ergò, & omnes bonæ artes
 ac diſciplinæ ceu nouo quodam & iucundo uere
 effloreſcerent. Siquidem in ea ſchola ipſe ſe
 talem gerens, ſacræ Theologiæ laurea, inſigniſ-
 que ſtatim decoratus eſt: ex Principis tamen at-
 que amicorum iudicio & uoluntate, impulſuq;
 potius, quam ſua, ac Collegiatura quidem (ut
 uocant) maximi collegij eſt hæc dignitas in Li-
 pſenſi uniuerſitate ſumma & perpetua, ſingu-
 lis annis ſupra centenos aureos unā cum certa
 domo pendens) ornabatur. Denique ſuffra-
 gijs etiam omnium, magnoq; conſenſu totius
 Academiæ rector ac moderator iterum legeba-
 tur ac deſignabatur, In cuius quidem mu-
 neris ſimul ac Moſellani dignitatis commen-
 dationem honorem & gratiam conſcripſit, ha-
 buitque publice ſermonem Panegyricum ele-
 gantiſſimum Doctor Henricus Stromer Aur-
 bachius Medicus, quo talem honorem illi gratu-
 abatur publice. cui uiciſſim diſerta oratiōe Mo-
 ſellanus, de concordia præſertim in ſcholis pu-
 blicis tuenda reſpōdebat, proq; gratitudinis uice

ac benevolentiae mutuae significatione festiuissimi pariter & acutissimi Luciani Apologia illam *περι τῶν ἐπιμαθῶν συγγραμμάτων*, hoc est, Pro ijs qui in aulis principum degunt, in latinum à se sermonem conuersum dedicat. Quanta uero cura, prudentia, atq; industria hoc scholasticū munus illo tempore amplum satis ac difficile obierit, qualemq; se in eo magistratu gesserit, prolixum iam fuerit narrare. & satis hoc declarat, quod alium optare meliorem ac commodiorem illo tempore Lipsensis Academia non potuerit. Ex qua permulti sane ornatissimi atq; doctissimi prodire uiri, suū etiam nū præceptorē agnoscētes Mosellanū, inter quos facile primas & meretur & obtinet amplissimus uir & clarissimus, Dominus Iulius Pilug, præpositus in Zeutz, ac summæ ædis Moguntinensis Canonicus, qui singulari quoq; pietate ac disertissima oratione præceptoris sui charissimi funus profecutus est. Ex eadem schola prodire quoq; nobiliss. iuuenis Christophorus à Carlowitz, tantā dicendi arte laudēq; præditus, ut facile Mosellani discipulum agnoscas, cuius quidem beneficio Laur. Vallæ Antidotus libros multo quàm antea correctiores, sibiq; ipsis plenissime restitutos habemus. Atq; huius similes permultos alios cum equestri ordine, tum dicendi facultate ornatissimos iuuenes (à quorū nominibus iam lubēs abstinco) Germaniæ nostræ dedit Mosellani institutio ac eruditio, qui nimirum eam uitæ atq; studiorum rationem iudicauerat esse optimam & præstantissimam, quæ rectas disciplinas cum

cum honestis moribus ac uitæ innocentia copularer, quemadmodum eleganter ipse in epistola ad reuerendum patrem Martinum à Lochau testatur, his uerbis: Deum, quem nihil latere potest, mihi aliquando animam agēte, & cum morte luctāti propitium adesse nolim, si non iam inde à puero non sine summo animi domandi labore, nihil tā caui, quàm ne alicuius uel lacefferis famam mordicus arriperē. quin omnibus quæ mihi non adeo cōtempnenda, si anniti uoluissē, contigissent, posthabitis honoribus, copijs familiaribus, ac communibus humanæ uitæ uoluptatibus, hoc unum sum subsecutus, ut optimi cuiusque ac doctissimi calculo probatus, tandem mentem disciplinis his elegantioribus à mundi sordibus repurgatam, Christo Iesu uerę sapientiæ fonti diuinæ doctrinæ scatebris irrigandam supplex offerrem. Hoc interdum cogitauī, hoc noctu somniaui, huc manibus pedibusque contendi, huc omnibus aspirauī uotis, in hoc ocium & negocium omne collocaui, ac denique omnes ingenij neruos intendi, uidelicet ne desit, quod Euāgelico illi diuinitatis rationes suas olim explicati, pro talēti quantulicunque mihi crediti usura rependere possim. Nullus alius uitæ meæ unquā fuit scopus. Nam si ad uoluptates, ad opes, ad honores, ad potentiam anhelaissē, longe alia uia fuissē ingressus. Nec operam hic lusi omnē, nec caruit successu conatus. Hæc de se ipse. Quam quidem uitæ atque studiorum rationem ac modum, quum Mosellanus sedulo promptissimoque animo cum docēdo

tum uiuendo sequeretur, breui tempore eam famam apud optimos ac reputatissimos quosque uiros, tantum nominis famæq; quantum ferè alius illa ætate nemo consequutus est. Cœperunt eum maximi quiq; principes ac præclarissimi uiri ob singulares illas ac raras uirtutes impensissime amare, ac beneficijs maximis prosequi. Reichardus Treuironum antistes, ut aliquando Mosellanum in patriam reuocaret, præter literas, quibus ipsum honorifice iuxta ac amanter salutat, etiam per clarissimum uirum Doct. Henricū Dungen utriusq; iuris atq; adeo bonarū artium cum scientia tum usu instructissimū atq; dignissimū cancellariū, centenos aureos offert annuos, si assentiretur Treuerim ad docendū cōmigrare. Albertus quoq; Cardinalis, & Mogūtinensis Archiepiscopus, suam propensam in Mosellanū uoluntatē suis & ipse literis quā amantiss. scriptis abunde ostendit in quibus item non parū generali Lipsensi studio gratulandū censet, quod hoc rectorē talem nactū esset, qui cōsilijs, eloquētia, eruditione, ac uite sanctimonia polleret, ut ipsius principis uerbis utar. Dux Friderichus Saxoniae Elector, quanquā in cōmune omnibus eruditiss. mire fauet, tamen quā non uulgari esset erga Mosellanū fauore, quāq; Isocratis de Pace oratio ipsi dictata grata esset, & literis suis indulgentissime scriptis, & munere uestis luculentæ declarauit. Eas autē, quia breues sunt, & Laconicæ, ceu magnificū tanti principis iudicij testimoniū, subnectere libuit. S. Nominib. multis placet nobis,
Petre

Petre Mosellane, oratio Isocratis de pace amplectenda, belloq; fugiendo, à te traducta, nobisq; nūcupatim dicata: Gratiam igitur tibi habemus, pro ista tua opera & industria. Dignū enim arbitramur opusculū, quod non solum multi legant mortalium subinde, sed etiam moribus reddant. Quā uero tibi mandauimus emendā undulārā, non tam renumerationis istius esse laboris uolumus, quā nostri de tua eruditione & eloquētia iudiciū testimoniū. Nā ut te & studia tua, ita quos nobis cōmēdasti bonos & eruditos homines, gratia prosequemur. Datum Aldenbergæ. Calend. Ianuar. Anno M. D. XX.

Porro Georgiū & ipsum Saxonix Ducē, Mosellani præcipuū Mecēnatē, sibi quoad uicturus erat honestū otii, cum uictu & amictu, domo, librisq; prospexisse, adhuc supra trecentos aureos paucis annis salarij uice adiecisse: præterq; illud salariū collegiaturā quoq; maximi collegij, ut supra ostendimus, cōtulisse, suomet scripto attestatur. Huic ergo (inquit Mosellanus) omnis mea opera nauatur, huic ingenioli huius agellus omnem prouentum debet: huic paret Lipsia sedes mihi satis iucunda: hic paratus est, si magnopere cupiā, fortunas meas augere. Sed satur penē sum ambitionis, & iam dudum senum more quietem mihi circūspicere incipio. Video plerosq; omnes quāto plus habeāt, tanto pluribus egere. Ita uitā meā instituere certū est, ut quā paucaissimis egeā. Id fiet frugalitate, animiq; moderatione. Cui corradā diuicias, qui neq; uxorē, neq; liberos post me

post me sum relicturus. Haecenus ille. Ceperant eius lucubrationes passim ab omnibus sic legi, sic adamari, ac in manibus haberi, commēdariq; & comprimis à summo illo & maximo non unius tantum sæculi uiro, ERASMO ROTERODAMO, ut & hunc mira uidendi Mosellani cupiditas in-cesserat, & hæredē etiam sibi, ut quidā putāt, scripturus esset, si parassent animæ fata superstiti. Percharus erat Philippo Melächtoni, charus Eobano Hesso, charus Ioachimo & Micyllo, celeberrimis huius ætatis & incomparabilibus literarū heroibus, qui Mosellanū & in uita dilexerūt plurimum, & post obitum honorificentissimis officijs ac sententijs suæ beneuolentię uel ut amplissimis testimonijs, quæ publice extant, decorarūt, & dolentissime profecuti sunt. Neque his solis tamen doctis uiris cognitus aut dilectus extitit, quinimò ea ætate fuisse neminem in toto Christiano orbe eruditione celebrē existimo, qui Mosellanum non magnificerit, paucissimos qui per literas appellare et amanter salutare neglexerint. Sic enim & ipse fatetur in epistola quadam, sui alioqui modestissimus deprædicator, eruditos proserosq; undiq; ex Italia, Gallijs, Hispanijs, Germanijs, Anglia, Polonia, Bohemia etiam, ad se subinde scribere, suamq; optare amicitiam. Moritur autem in ipso propemodum ætatis flore Mosellanus, immortale literatorum hominū decus, uix annum alterum & trigesimum egressus, cum iam iterum rector & moderator florentissimæ Lipsensis Academiæ fuisset, morbo atq; languore

guore admodum diuturno, qui ipsum planè debilitarat, cōfeceratq; longa uigilia, nec nisi paulò ante emigrationem quiescere paululum atq; dormire fuit absumptus, à quo demde somno exactus statim animam exhalauit. Itaq; factū est, ut cum forte fortuna Philippus Melächthoni peregre Lipsiam reuersus, Mosellanum suum inuisere, ac ueteris amicitiaē nomine salutare uellet, uita defunctus nunciaretur, suo profecto & aliorum bonorum uirorum summo & acerbissimo cum dolore. In cuius quidem beneuolentiaē atq; amoris significationem & testimoniū, pro epitaphio Philippus elegantissimos hos inscripsit uersiculos Græcos,

ἡἄται τῆ δὲ τάφῳ ᾤτρησθε ποθέμιο μοσιλλᾶ
 τῶνομ' ἔχου, ρῆτωρ δὲ ποθεῖ θάνατ' ἔχου.
 τῷ μακρόντι βίῳ, γῆρας τε φθόνουσι ποθεύου,
 Ἀντί δὲ ἄσβεστον μοῖρ' ἀπίδουκε κλέσθ.
 πᾶς δὲ μινυθάδιεσθ ἠεὶ τερπεία πάλαι αἰῶν
 κρηάτωνσθ οὔμ δόρυ γῆρας ἀμειψιθ Διός.

Alij quoq; uiro optimo Mosellano iam defuncto officia suae erga illum pietatis & obseruantiaē testificati sunt, nominatim Eoba. Hessus, et Iacobus Micyllus uir ad unguem factus, elegiaco epicedio: Ioachus item Camerarius græco & latino epigrammate, Ioannes Muslerus Ottingensis oratione funebri. Denique ipse Dominus Iulius Pflug, perennis ille Mosellani amicus, præter suam illam funebrē orationem & disertissimam, & ab omnibus eruditissimā, etiam
 pro aris

pro aris templi Diui Nicolai Lipsiæ monumētum
in præceptoris sui charissimi sempiternā me-
moriā extrui, atq; in æs incidi fecit hoc carmi-
ne, quod equidem nuper Misniam & Saxoniam
peragrans describebam.

D. O. M.

Conditus exiguo iacet hic sub marmore Petrus,

Nobile cui nomen clara Mosella dedit.

Attica quo primum hic audita interprete lingua,

Cum docuit Graio Teuthonas ore loqui.

Et Latine ueterem lingue reuocauit honorem,

Natiuumq; illi reddidit arte decus.

Illius eloquium uiuo Cicerone probasset

In medio quondam Roma diserta foro.

Magna etiam coluit pietate oracula Christi,

Et sanctis studijs consona uita fuit.

Ipsæ sua uiuens quod spe uotisq; petebat,

In gremio ut uiuat, da bone Christe, tuo.

IULIUS PFLUG PRÆCEPTORI

charissimo F. C.

Hæc testimonia, Ficharde, atq; elogia publi-
ca clarissimorum hominum de Mosellano no-
stro tametsi magna sunt fateor, tamē nescio quo
pacto mihi adhuc inferiora esse quā pro eius
meritis uidentur. Qui uir sanè præter nobilem
illam pulcherrimarum uirtutum possessionē, su-
pra uariarum linguarum cognitionem & orna-
menta, omniumq; liberalium artium mirabilem
doctrinā, tanta quoque innocentia fuit, ut ne
quidem

quidem iniquissime læsus lacessitusq; quandoq; illatam iniuriam amarulentius retulerit, seu vindicauerit: sed propemodū nescius etiam doctiss. & nobiliss. suæ illius innocentiae, quam omnibus triumphis uictorijsq; anteferebat, aduersus Iacobum Latomum theologum Louaniësem patronos ac propugnatores habuerit Erasmum Roterodam. & Petrum Suauenium equitem, ne quos alios eius amplitudinis & gloriæ defensores recenseam. Exemplum igitur tanti uiri imitentur omnes, præsertim mansuetioris Musæ sectatores, ne non modo ad quaslibet calumnias non rapiantur statim, uerumetiam illatam iniuriam patienti æquoq; animo excipere ac ferre assuescant, cum & innocentiae suus honos deesse non possit, & liberalius ubique habeatur ferre iniuriam potius quàm propulsare, ne dicam inferre.

Proinde cum iam alius, quem cum Mosellano, ut pace omnium dixerim, citra impudentiam componas in hisce regionibus, uix sæculis iam aliquid extiterit quisquam, minime committendum fore arbitratus sum, ut incomparabilis uiri memoria & recordatio non mihi tantum, sed omnibus qui sacra literarum studia colunt, non sacrosancta habeatur. Te autem, mi Ficharde, cum id animo tecum agitates, atq; ita nuper me coram instituisses, ut laudatissimas quasq; doctissimorum uirorum uitas, præsertim qui superiori ætate, & post renatas literas floruissent, conquireres, in studiosorum iuuenum utilitatem & exemplū publicandas, precor, ut si hanc lucubratiunculam

tiunculã aut Mosellani nomine fortassis, aut tuo fauore indignam arbireris, eam nequaquã choro illi tuo inferas, sed qua digna est perire, & in spongiã incumbere patiaris. Sin autem hæc uoluntas tibi, hoc officium meum non obscurum uidebitur, ac fortẽ probabitur, fac te quidem ipso teste hoc me debitum Mosellano præstitisse, ceteri etiam mortales cognoscant. Vale uir clarissime. Datum apud Treuiros, Calendis Martijs. Anno M. D. XXXVI.

D. IVSTINVS GOBLER GOA
rinus D. Nicolao Pesserio Treuro
Salutem D.

Quam uerum sit illud quod Græci dicunt, *Αστέρων ἀειρόνων*, hoc est posteriores cogitationes sapientiores esse prioribus, uel hac Mosellani uita describenda comperi, charissime Pesseri: qua nuper in gratiam Doctoris Fichardi clarissimi & amantissimi uiri, cum is quorundam celebrium uiuorum uitas superioris ætatis colligeret, subito congesta, abs te de multis postea, quæ me tunc scribentem latebant fugiebantq; admonitus, ad alteram hanc cogitationem operamq; te postulante redij. Tua enim erga Mosellanum pariter, & ea studia, quæ ille summe dum uixit, excoluit, pietate conseruata sunt pleræq; eius uiri epistolæ: quæ si intercidissent, comentos oportuit esse tumultuaria illa qualicumq; descriptione nostra. Nunc autem quum tu liberaliter illas mihi communicaris, simul ac humaniter rogaris, ut quæ alicubi ad maiorem nominis commendationem & illustrationem facere existimarentur, prioribus adijcerem, culpandus essem multis modis, ni tibi æquissima postulanti parerem. Itaq; lubes quum Mosellani ipsius quidem, tū tua, mi Pesseri, causa ad hæc opellam alteram abs te, cœu auctarioli uel accessionis uice, me pertrahi passus sum, quum & pijs illius, ac optime de melioribus studijs meriti manibus id debeamus, & te mihi familiare, firmum fidelissimumq; esse publice etiam testatum uelim

lim. Vix enim in hac tota ciuitate suauiore te ami-
 cum habeo, à quo mihi plus solatij, quoties ex curis il-
 lis domesticis, & tedio publicæ lectionis fatigato
 expatiãdi facultas datur, capere liceat. Moribus enim
 es facillimis, humanitate præcipua, cum satis ex culto
 literarum cognitione, & quod maximi ego facio in
 amicitia, candido ac fido (quod rarum quidem est hoc
 tempore) ingenio, adeoq; mihi propenso ac fauente
 animo, ut quoties ad te uenio, singulari aliquo gaudia
 & alacritate propè gestire uidearis. Ob quam be-
 neuolentiam & candorem tuum, bonasq; ingenij do-
 tes, fateor & mirificè me tibi deuinctum: & quod à
 me tibi denegatum uelim, nihil esse. Facis autem hu-
 manissime, quod Mosellanum etiam nunc diu satis sub-
 latum, peneq; obliuioni traditum, ad posterorum me-
 moriam reuocari cupias nostra opera. Fuit enim is
 uir singulari uoluntate ac studio cum in R. patrem
 Vincentium olim Ablatem uestrum, tum in totū hoc
 monasterium Diui Maximini, quod sepe literis ma-
 nu sua scriptis, et in hunc usq; diem abs te reseruatis,
 declarauit. Vale, & te Mosellanicis studijs, hoc est op-
 timis, frequenter oblecta. Datum apud Treuiros, Idibus
 Augusti. Anno M. D. XXXVII.

151
IOANNES LANGVS SILE

fius Andreae Vinclero suo,
S. D.

Quod à me amanter nuper & fraternè petij-
sti, Andrea humanissime: quum ad te libellus
Ioan. Apelli Norinbergens. Isagogam in Institutiones
iuris ciuilis diui Iustiniiani Imperatoris Rom. conti-
nens, per honestum uirum Erasmum Poberl ciuicem
Vratislauenf. cõmunem amicum nostrum, ab ipsa us-
que Norinberga allatus esset, & tu de editione eius
deliberares, ut ipse libello perlecto, iudicium de eo fa-
cerem, & an publicandũ eum esse typis officinæ tuæ
recentis censerem, ad te perscriberem: id à me factum
est libenter: & quantum per negocia licuit, quibus
me admodum occupatum atque distentum esse non
ignoras, diligenter. Qua quidem in re, ut tu iudicio de
me tuo, ita ego amori in te meo nimium indulsi. Quã
enim de eo libro, qui de iurispudentia cõscriptus sit,
sententia ferenda, & de publicatione eius maiorũ gen-
tium iuriconsulti in consiliũ adhibendi essent, quales
aliquot celebris urbs uestra habet, qui non modo ut
egregij athletæ aduersarijs suis ferendis & sternen-
dis in harena fortiter decertando: sic ipsi patrocinijs
obeundis & causis agendis, in foro diligenter uer-
sando: uerumetiam pluribus consultoribus priua-
tis & principibus uiris, honorario & auctora-
mento luculento cohonestati, consilia communicãdo

atq; in utraq; parte insignis industria specimen edendo, ingentem sibi gloriam pepererunt: maluisti tu tamen iudicium experiri Langi, & in opinione eius cōquiescere, quem non ita pridem in sacrum iuris & iusticie sacerdotum ordinem lectum atq; conscriptum, & intra domesticos parietes, priuatis legendarum sacrosanctarum legum studijs deditum, se à forensibus & publicis actionibus, quoad eius unius principis sui res patiuntur, abstinere scires. Mihi uero, quum te & petitionem istam tuam, ad eos quos modo dixi spectatos iuris peritos, pro eo atque debui, reijcere possem, subire potius impudentiæ & audaciæ (quæ moribus & temporibus nostris pro sapientia locum obtinet) crimen est uisum, quàm ut in ea re quam te iure tuo à me flagitare crederes, tibi non morem gererem. Quum ut antiquum naturaq; simul & instituto susceptum morem meū, amicis obsequendi & quoad possem commodandi, tibi uero præcipue, qui me iam inde ab incunte adolescentia egregie charum habuisses seruarem: tum quemadmodum in instituenda officina tua suasor tibi fuisset, ut idem etiam in perficienda essem adiutor. Perlegi itaq; quod dicere ceperam, lucubrationem istam Apelli: & si quid perperam à librario scriptum erat, annotaui. neq; me operæ eius ita collocatæ poenitet. Visus mihi est uir ille, quū eximia in utroque iure nostro explicando peritiam præditus fuisse, ita ut merito suo paucis istis consultis, qui atate nostra leges imperiales ab exotica barbaria

varia cum laude & gloria summa vindicant, & anti-
 quo natiuoq; nitore suo restituunt, connumerari pos-
 sit: tum arte ea quæ ad alias artes omnes exornandas,
 & recte atq; ordine tractandas plurimum afferri mo-
 menti, mirifice excelluisse, ut quavis de re apte atque
 distincte differeret: id quod non tantum in Isagogico
 isto, sed altero etiam libello, cuius titulus est, Metho-
 dica Dialectices ratio ad iurispudenciam accommo-
 data, ab eo edito animaduerti. Quum enim elementa
 seu Institutiones iuris ciuilibus ab autoribus suis sub no-
 mine Iustiniani Imp. quem Laurentius Vallensis uir
 doctissimus, & de literis latinis optime meritus, Sui-
 dam testem laudans, ea adq; ab ipso fuisse scribit, ea po-
 tissimum de causa, atq; eo consilio sint compositæ, ut
 uniuersæ legalis scienciæ compendium essent & me-
 thodus, non solum ea quam dixi exacte definiendi, di-
 uidendi, partiendi, atq; distinguendi arte usus, in ordi-
 nem magis appositum & diuicidum, quam antea
 fuerunt, eas digessit, atq; in artem redegit: sed ratione
 præterea addidit, et uiam strauit, qua insistentes atq;
 progredientes iuris candidati, minore cum labore &
 dispendio, ex sacrosancta hac sciencia fructus percipe-
 re & reportare ualeant, et maturiores & uberiores.
 Quapropter adducor ut credam, scriptum hoc grati
 omnibus fore, qui liberalibus præditi ingenijs, ad di-
 sciplinam iuris, seu potius ad sanctius iusticie sacræ-
 rium ita accedunt, ut aliquando Reip. aut patriæ suæ
 præclaram, non inferendam, sed propulsandam ca'um-

nia, non item serendis atque fouendis, sed componendis atq; decidendis inter homines litibus, operam nauent, & ad exemplum C. Aquilij iurisconsulti se & studia sua comparent, ut eorum prudentia in cauendo, non in decipiendo (libet enim præclaris M. Tullij uerbis uti) perspiciatur, ut iuris ciuili rationem nunquam ab æquitate seiumgant, ingeniumq; , laborem, fidem suam, amicis ciuibusq; suis promptam expositamq; habeant, & ut ita iusti & boni uiri sint, ut natura non disciplina consulti esse credantur: ita periti & prudentes, ut ex iure ciuili non scientia solum: uerum etiam bonitas nata esse uideatur: ut quicquid inde hauriatur, purum liquidumq; sit. Itaq; Andrea facies, ut libellus hic tam utilis & commodus, qui nunc ad te remittitur, typis tuis excusus in lucem & manus prodeat studiosorum.

Optandum sanè esset, ut iuris *προνόμοι* *ἀναγνωστοί* in Academijs & ludis publicis ad Apelli nostri præscriptum, *ἀντιγράφα* præceptiones & dictata sua instituerent. Quod quidem illi profectò facièt, si rectè sapient, & ut dici cupiunt, sic esse etiam consulti uolent, ut scilicet non tam glorie suæ nescio cui eruditionis inanem famam captantes, quam discipulorum, auditorumq; suorum commodis & profectui consulant. Acriscatorum uero & circumforancorum istorum rabularum, qui sanctissima iura studijs & moribus suis sycophanticis prophanant, omnia ad lucrum & id quidem parum honestum (præterquam quod

quod nunc moribus cōprobatur) cōferentes, quiq; nul-
 lis literis tincti, eas tamen bonas ætenuum literas esse
 censent, quæ wpos ra àdpra, & ad rem augendam
 faciunt. Istorum inquam, quorum magna ubique est
 copia, nequam hominum sententiam prauam non est
 quod moreris: paucorum, eorumq; ingenuorum &
 bonorum uirorum recto iudicio contentus, à quibus
 editione libelli istius (quod tibi affirmare ausim) ma-
 gnani inibis gratiam.

Adiunxi hisce literis carmen, quo libellum nescio
 an ornauerim, & studiosis commendatum reddide-
 rim: conatus quidem sum certe. In eo carmine iudi-
 cium de hoc opusculo meū amplioribus uerbis, quod
 præfationis loco, ei si tibi probabitur, præmittere po-
 teris, exposui. Fac ualeas. Datum Nissæ, ipsi Sote-
 rijs. Septimo Calend. Aprilis. Anno

M. D. XL.

DE DIALOGO ISAGOGICO
in Institutiones Iustiniani Imperatoris, Ioannis
Apelli, ad candidatos Iuris ciuilis, Io-
annes Langus Silesius.

Dadalea constructa manu, quum tecta subiret,
Aegides Theseus irremediabilia,
Implicitum, certo tenuis moderamine fili,
A chara monitus coniuge, rexit iter.
Atq; ita secretosq; sinus uariosq; maendros,
Lustrauit gressu prouidus inrevido.
Vnde, ubi Pasiphaes sobolem demisit ad orcum
Taurinam, reducem rettulit ille pedem.
Rettulit & summam celebri cum nomine laudem,
Et quod ad astra ferat nunc quoq; fama decus.
Si quis sanctarum sinuosa uolumina legum,
Et uersare parat tetrica scripta uirum,
Qui sacris lucem & splendorem afferre uolentes,
Fumum offuderunt legibus, & tenebras,
Na duros Thesei tibi sumens ille labores,
Ingreditur dubiae tecta recurua domus.
Tot quippe anfractus, labyrinthos totq; reductos,
Ardua sacra lectio iuris habet.
Asiduo qui sudore usq; atq; usq; fatigant,
Alternaq; uiros compede quosq; tenent.
Ut si te nantem saeuo ac septemplici fluctu
Euripus huc illuc differat Euboicus.
Quin & monstra fouent Labyrinthi plurima tales,
Semibouesq; uiros, semiuirosq; boues.

Dada-

Dædaleis quæ monstra libris, quos diximus ante,
Certi asperserunt barbara turba uiri.
Ergo Theſeani ſis inſtructus ab arte,
Vſurpans certa fila tenenda manu,
Non adeunda tibi temere penetralia legum,
Nec tangenda ſacri limina iuris erunt.
Nam ſtudio laſſius fruſtra inſudabis inani,
Nec quò nam gradiens progrediare ſcies.
Atq; his atq; illis trepidus terrebere monſtris,
Damnaq; cum nulla plurima laude feres.
Sed tibi ſuccincta præſens breuitate libellus,
Leges monſtrabit qua ratione legus.
Hoc duce ceu Theſei filo penetrare licebit,
Et iuris dubios exuperare ſinus.
Vt te nec uario Labyrinthi calle recurui,
Nec ſpecie fallant horrida monſtra truci.
Sed ſimul ut magno fructus & laudis honore,
Legali poſſis ire redire uia,
Donec ad optatam ſic per compendia metam
Perducto imponat laurea ſerta tibi,
Vnus & exiguus magno cenſendus ab uſu,
Tanta præcellit commoditate liber.

F I N I S.

i s

ARGUMENTVM.

S Empronius Iurisprudentiæ nouitius auditor, accessurus publicum iuris ciuiliſ profefſorem, Pandectas prælegentem, inter eundem ab Alberico Iurisperito interpellatur, & admone tur, ut iurisprudentiæ operam daturus, primum edifcat artis ipſius prima principia, adeoq; Inſtitutiones Iuſtiniani Imperatoris. Sulpirius accedens rogatus, indicat illi earundem ſummam, at que perſtringit eas nouo quodam, & hætenus inſueto ordine ac modo: fideliter atten men, & citra pompam.

DIALO-

139

DIALOGVS ISAGOGICVS IN
Institutiones Iustiniani Imp. Ioanne
Apello autore.

Abericus, Sempronius, Sulpitius.

A L B.

Vò properas Semproni, cum libro isto tuo tam magno? SEMP. Hæc rectâ ad auditorium Iurisperitorum.

ALB. Ad celebrem illum & magni nominis Iurisperitum, qui proceribus & principibus etiam solet esse formidabilis?

SEM. Ad istum ipsum, qui olim, cū ei potens princeps in publico cōuentu minitaretur, atq; audiret, habiturum se eum inclementem principem, propterea quod aduersarij sui desiderium coram principum senatu exposuisset, suoq; desiderio contradixisset: non est ueritus eidem respondere, daturum se uicissim operam, ut esset ei futurus parum clemens Doctor. Neq; cum animus sefellit, cum non multo tempore interiecto, ad eum fuerit hic princeps necessitatis angulum impulsus, ut cogeretur Doctorem multis pollicitationibus & muneribus ad se uocare, atq; tertio demum nūcio uix potuerit impetrare ut ueniret. ALB. Noui factum. Erat etenim controuersia talis, ut potuerit hic princeps uel ei qui unigenitum illius interemisset, supplex fieri. SEMP. Atque hæc fama mouit patrem

patrem meum, ut me ad hanc Academiam mitteret
potius, quàm uel Felsinam, uel Ticinum. ALB.

Quot annos in hac professione uersaris? SEMP.

Annos? nondum perpetuū mensem. ALB. Quam

legem hic suis auditoribus prælegit? SEMP. Legē,
cuius est initium, si non sortem. ff. de condic. inde.

ALB. Hui, tenebricosam illam nimis, & obscuram?

SEMP. Sic adparet Alberice: nam ego in hoc pro-
scenio sum cæcior talpa, & turdo surdior. imò non
surdus: audio siquidem uoces singulas, sed sic, ut ha-
rum rerum nihil prorsus intelligam, perinde ac si Sar-
mata concionaretur. Primum non satis intelligo, quid
sibi uelit hæc uocula SORS: neq; is, quum caput le-
gis auspicaretur explicuit. nisi, quia coniectura du-
cor, eam esse summam, quæ ab initio data est mutuo
debitori: nimirum sic iubente hac uoce VSVRA, quã
ipse cum illa confert. Neq; adhuc excidit mihi, quod
puer olim apud Terentiū in Adelph. legi, etiam de sor-
te nunc uenio in dubium miser: hoc est, de precio quo
empta erat fidicina. Deinde quum debiti tum natura-
lis, tum ciuilis meminit, atque inter utrumq; tam an-
xium facit discrimen: præterea de ignorantia iuris et
facti tantum intelligo, quantum is qui nihil intelligit.
Quid uero sit usura cætesima, docuit me ANDREAS
ALCIATVS: quæ tamen interpretatio, cum Accur-
sij & huius Doctoris explicatione non quadrat. In-
super cum Iurisconsultus loquatur de conductione, hic
professor solius cōditionis facit mentionem. Inter hæc
autem

autem duo tantū interest, quantum inter medicinam
 fortassis et ingenuitatem. Obsequia uero libertorum
 & operas sic confundit, ut non uereatur obsequia
 operas obsequiales appellare: quum obsequia & ope-
 ræ, non aliter quàm equus & bos, hoc est, iuxta es-
 sentiam inter se distet, ut explicat Vdalricus Zasius.
 Prætereo hic infinitas uoces, quas non assequor, Sti-
 pulationem, Acceptilationem, Præscriptionem, No-
 uationem, atq; similes: ut non longe absit, quim putem
 me nullo posse modo in hac professione quicquam ef-
 ficere, ac planè desperauerim: atque præstet in pa-
 triam propediem reuerti, & nihil agere, quàm tanto
 sudore nihil proficere. ALB. Non nego mi Sem-
 proni, plerasque uoces à plerisque nostræ ætatis Iu-
 risconsultis Alciato, Zasio, & Budæo aliter explicari
 hodie, quàm ueteres illi interpretes, propter histo-
 riarum & linguæ latinæ non plenam cognitionem,
 quadringentis ferè annis, ex quo LOTHARIUS
 SAXO leges ipsas reduxit, interpretati sint: neque
 aliquem uel mediocriter eruditum, eorum interpreta-
 tionibus contradicere. Verum quod propter pau-
 culas aliquot uoces, quas causaris te non satis intelli-
 gere, tam imbecillis & abiecti animi factus es, ut con-
 stitueris à tam egregio incepto desistere, minime tibi
 assentior: imò suadeo quantum possum, ut hanc ha-
 rum radicum amaritudinem contemnas, perinde qua-
 si catapotia uoraturus, expectesq; ipsorum fructuum
 dulcedinem. S E M P. Id eram facturus ô bone, ac
 me.

meipsum hac in re in consilium adhibui, nihil profus ab Accursiano abhorrens absynthio, ut ille nuper ex Francis germanus eques solebat loqui: si modo pau- cule hæ sint uoces, quas nõ intelligo, ut cūq; in Gram- maticorum & Rhetorū scholis uersatus. Sed cum tan- ta sit multitudo, neq; professor uel unam explicet, ego uideo me nihil aliud agere, quàm uel laterem lauare, uel æthiopem dealbare, aut si quid est factu difficilius conari. ALBER. Confide Semproni, habes com- pendiariam uiam, per quam possis eò quo properas peruenire. SEMP. Indica, ostende, commonstra per Charites, & Musas, ut sis mihi non Mercuria- lis status, sed Mercurius ipse. ALB. Est hic con- ductus professor publicus, qui institutiones Iustinia- ni Caesaris Augusti prælegit, non infrequenti (ut aiunt) auditorio. quem tu poteris accedere libere, habet etenim ex publico salarium, atque libellus il- le continet artis prima principia, & summam: & est talis, ut omnes suos numeros contineat, totus te- res ac rotundus. SEMP. Interfui hominis præ- lectioni semel ac iterum, & minus inde fero quàm ex illius de quo iam loquimur. Explicat namque præ- terea de Actionibus, in quo loco aiunt eum iam ultra mensem uersatum esse. Deu bone, quàm multa hinc audio, quæ non intelligo. Actiones bonæ fidei, actio- nes stricti iuris, actiones arbitrarias, restituere, ex- hibere, soluere, debere, actiones in rem, in personã, Pu- blicianam, Seruiam, Hypothecariam, arbitrium iu- dicis

dicis, officium iudicis, tum nobile, tum mercenarium, quum inherens, tum non inherens actioni, uim, meritum, dolum. Cetera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem delassare ut ualeant Fabium: & fama est annum iam quintum agi, ex quo is eum libellum publice prælegendum in manus sumpserit, & periculum est ne intra annum sit finiturus. Quod si hic libellus tanti constat, quid sperem futurum de hoc codice, quæ baiulo? quid de reliquis qui restant? ALB. Ut uerum fatear Semproni, nunquam mihi placuit cum libellum tam anxie, atq; tanto temporis tractu adolescentibus explicari, qui nimirum à Tribuniano & suis collegis, Iustiniani mandato ideo scriptus est, ut ad summam intra annum unum finiretur, adeoq; ut auditores eadem opera & artis prima principia (se modo ad artem reducta est iuris prudentia) & uoces ipsas perdiscerent. Sed quia sic usus habet, non contradicamus temere publicæ, ac nunquam non receptæ consuetudini. SEMP. O consuetudines, ô mores, ô tempora. & audebis tu quoque consuetudinem paucorum, multorum utilitati præferre? Quod si conquestus est Iustinianus in sua præfatione, quam Institutionibus suis præfixit, de quadriennio, quis non conquerratur hodie de septennio, quod ad hunc libellum perdiscendum uix est satis? Neque tamen eò dicuntur ista à me, quod putem satis esse pleuraque summis tantum digitis attigisse, præsertim in legibus ubi quotidie inuenias aduersarium, qui tibi
contra-

contradicat, atq; nihil non in disceptationem uocet:
 adeò, ut non sit satis, meo quidem iudicio, carnes te-
 studinis gustare, nisi etiam edantur. sed quia desiderè
 in docendo quendam ordinem: nisi fortassis debeat
 grammaticus puero impuberi. simul & Donati præ-
 cepta de octo orationis partibus, atque Cicronis o-
 rationem pro T. Annio Milone explicare: imò Cice-
 ronem ei qui grammatices prima principia nondum
 didicerit, & cum ille ipsius status, hypothesis, thesis,
 epiphonematum, & schematum rhetoricorum faciat
 mentionem, puer nondum nouerit ea que nomini &
 uerbo accidunt. ALB. Fortasse non male ratioci-
 naris Semproni, attamen sic ferunt tempora, ut nihil
 sit magis inuisum hodie, quàm hæc uox N O V V M.
 Quas putas tragœdias excitari, si quis aliter præ-
 legat, quam à maioribus quasi per manus acce-
 pit? SEMP. Fateor, neque ignoro, æquiore
 laturum animo Galliarum regem, si Mediolanum
 amiserit, quàm istos professores, si amittant uete-
 rem illum suum prælegendi modum. Neque id mi-
 rum, quum rex ciuitatem semel amissam rursus re-
 cuperare queat: hi uero semel è possessione deiecti,
 nunquam possint ea potiri, id quod hac luce meridia-
 na clarius cernunt: quo fit, ut eam tam strenue pro-
 pugnent. Quod si hanc prouinciam tenuitati meæ de-
 mandaret CAROLVS V. ut ea in re adolescentiæ
 studijs prospicerem: iuberem, ut nouitijs, præter pri-
 ma artis elementa, nihil prælegeretur: neq; permitte-
 rent

rem eos ad sacras illas Pandectarum & Codicis prælectiones illotis manibus ad hunc modum irruere. Id quod mea quidem sententia nihil est aliud, quam infirmos hominis oculos in solis radios aciem intendere. **S V L.** Quanto rectius, deum immortalem, iudicat hic nouitius, isto tam multos annos in hac professione deperit? ut non parum referat, quo unguento testa recens sit imbuta. **S E M P.** Dic mihi Alberice, qua uia ad huius artis fastigium perueneris? num cõpendiaria aliqua, an uero consueta illa, & uulgari, quam uideo mihi præscriptam? **A L B.** Dicam bona fide, neq; celabo te quicquam. Cum annos ab hinc uiginti, à patre huc, nimirum ad publicam scholam, pro iure ciuili addiscendo mitterer, incidi statim in publicum professorem, qui prima tamen lectione ordiebatur §. sed cum nulla .l. iuris gentium. ff. de pactis. Hic mihi planè accidit quod nunc tibi. Cum enim is loqueretur de pacto nudo, & pacto uestito, de coherencia contractus, de obligatione naturali, de actiõibus bonæ fidei. quomodo infirmentur illa, & multis alijs, accessi ad unum ex amicis, qui huic professioni tum quadriennium ferè dederat operam, indicans ei, hac ratione fieri haud posse, ut donum unquam reuersurus essem doctior. iam enim una & a tera septimana præterierat: ego uero utcumq; anhelans & sudans, disceram nihil. Proinde rogans eum, ut consuleret studijs meis. Malle autem me, uel Medicorum, uel Theologorum auditoria uisitare, nimirum quod præ

k staret

staret aliquid addiscere, quàm nihil: esse me fortasse
 ad eam professionem, pro ingenij tarditate, non satis
 idoneū. Ibi ille: Cōfide, inquit, Alberice, neq; despera.
 nō enim ingenij infirmitas tibi obstat, quo minus ea
 quæ audis, hoc primo statim congressu ex animi tui
 sententia adsequaris, sed ipsius rei difficultas. Adeoq;
 cogitabis, hoc unicum neq; tuum esse, neq; ipsius arti
 ficis, qui olim scripsit, uel hodie explicat, sed ipsius
 materia: allegans pro ea sententia. l. si seruus seruum.
 §. si calicem. ff. ad. l. Aquil. Subinde mihi uulgatum
 hunc uersiculum occinens, Tu ne cede malis, sed con
 trā audentior ito. Neq; solus talia conquereris. habes
 hoc cum multis commune, qui in infimis amplius nō
 sunt, sed in medijs consistunt. Multi cliuo sudamus in
 uno. Quid agerem? Recepti animum, quem antea abic
 eram, reuersus sum ad *περὶ τοῦ ἰουρὶ* hoc, audiui fre
 quenter publicum iuris professorem, consulens inte
 rim domi Perotum, Calcpinum, Varronem, Sex. Pom
 peium, Nonium Marcellum: & qui tum mihi erat sa
 cra ancora, Vocabularium iuris. pleraq; assequutus
 sum utcūq; sed paucula admodū. In summa, sic trans
 egi biennium, cum ferè aliud nihil, præter uulgatas
 aliquot regulas didicissem: quales sunt, Actore non
 probante, reus absoluitur: iura sunt ad absoluendū
 promiora, quàm ad condemnandum: Præstat
 possidere potius, quàm petere: Victus uictori condē
 natur in expensis: & si quæ sunt similes. Habebam
 præterea in numerato, unum & alterū exemplum ob
 ligat

ligationis naturalis, unum tantum obligationis ci-
 vilis. Ad hæc, decem & septem esse actiones bonæ fi-
 dei, reliquas omnes stricti iuris: neque tamen intel-
 ligens inter hæc duo genera discrimen. Noueram
 quatuor esse contractus, quibus ad obligationem in-
 ducendam solus consensus est satis: quinque qui con-
 trahuntur re. Atque hæc ferè omnia doni, ex mutis
 præceptoribus, & sic ut possem referre potius quàm
 intelligere: non aliter quàm *ψιτάκος σὺν πατρί.*

SEMP. Fortassis in ædibus quoque paternis
 edisciturus minore impensa. ALB. Rectè diuina-
 sti. Sed sic me mea fata trahabant. SEMP. Vtinam
 hic saltem imbecilliora sint fata mea. ALB. Hic in-
 ueni *ἀγαθὸν τυχόν* & Mercurio propitio præceptorem
 nouum, & fidum admonitorem: cui per literas eram
 ab auunculo meo commendatus, ut mihi & consilio
 et opera sua non deesset. Qui simulatque perlegisset
 literas, interrogauit me, quot annos essem in ea pro-
 fessione uersatus? respondi, biennium: & iterum, an
 edidicissem Institutiones Iustinianis? Non potui re-
 spondere: simpliciter confessus sum, me percurris-
 se, pleraque tamen affecutum non esse. Ibi ille (ut
 erat & ueri, & studiorum adolescentiæ, maximus
 amator) Alberice, inquit, nisi has Institutiones no-
 ueris, perinde quasi tuos ungues, fieri haud potest,
 ut aliquem Iuris ciuilibis interpretem, qui Bartoli &
 Baldi facit mentionem, intelligas, etiam si te rupe-
 ris. Ego gratias agens uiro, in quo mihi magnopere

h x placebat

placebat hæc *καρπύσις*, quam non dubitabam mihi profuturam: reuersus sum domum hi arior, atq; post dies non ita multos inueni hominem haud pigrum, nõ tam celebrem quàm fidelem, qui meis studijs satis esset aptus, & qui aliquot nobis Iurisprudentiæ nouitijs auditoribus hæc Institutiones in suis ædibus enarraret. Eas ego intra annum unum perdidici, atq; frequentavi postea publicorum professorum auditoria, non sine fructu, multo autem maiore cum uoluptate.

S E M. Dic mihi bona fide, num & alij, qui clarèt hodie, eodem quo tu compendio ad hoc artis fastigium peruenerint? Num & iste quem nunc audire paro, qui medium digitum huic principi tam potenti ostendebat? A L B. Dicam Semproni, fide optima: sed sic, ne quis Corycæus auscultet. Habent hæc auditoria passim non paucos auditores, quod hæc professio plus polliceatur & diuitiarũ, & splendoris, quàm uel theologia, uel medicina, habent nobiles, ignobiles, patricos, plebeios, sacros, prophanos, adolefcētes, iuuenes, & plerunq; quadragenarios, dum alius consulit existimationi, alius diuitijs, alius inediæ. Et quum ingenia cõfluant diuersa, eruditi, non cruditi, gnaui, ignaui, diligentes, pigri, uigilantes, oscitantes: publicus tamen professor eius inæqualitatis nullam prorsus habet rationem, atq; uix uni prælegit & alteri. Et inuenias qui prius habeant famam suam, quàm cõmodum auditorum, dum in maiore propositione amplificanda, in qua sunt maxime exercitati, quæ tamē

[atis

satis alioqui est clara, citant sexcentas leges, & totidem glossas, utentes in re non dubia testibus non necessarijs, ut ait Cicero. Contrà uero in explicacione subsumptionis & propositionis minoris, quæ raro nõ solet esse *λεϊνὸς κρυπτός*, tam sunt frigidi, ac ieiuni. ut cordatus auditor, quiq; hoc odiosum tædium nondum deuorauit, sine stomacho non possit audire. SEM. Sic est Alberice. Nã & ego pariter qualis qualis sim dialecticus, deprehendi nõ sine molestia, sic fieri. Sed perge. ALB. Iam qui ideo frequētati hæc auditoria, ut legum studiosi tantum habeantur, non magni faciunt, qualem fructum, dummodo peracto stato tēpore purpuream illam miram inde ferant, quòd domi sit uel pingue sacerdotium, uel locuples patrimonium, laudant memoriam, laudant ingenium professo- ris, & admirantur. ut sint quales haberi uolunt, scilicet auditores, ut aliquis ex eorum numero mala sua si norit, cum Satyrico iure possit exclamare, Semper ego auditor tantum? Qui uero moleste ludunt hanc operam, uel statim resiliunt, uel si sperant aliquando futurum, ut & ipsi tandem aliquid consequantur, ferunt quoquo modo: & dum alter alterum adhortatur, manent non aliter quàm in hostium congressu milites. ut uideas plerosq; utcunq; non succumbere, at- tamen cū ignominia se cōslictui subtrahere: dū uide- licet quatuor aut quinq; annos in hac acie dimicāt, neq; tantillum uel laudis, uel manubiarum inde re- portant, quando inanem illum titulum non ambiunt,

qui nimirum nec esurientem alat, neq; cupidum gloria illustret. Proinde fit, ut cum ille triginta, uel quadraginta auditoribus prælegat, uix habeat unum & alterum, qui ad frugem perueniat, reliqua seges in herbam moritur. Atq; utinam hæc non querant pleriq; ut soli mancant iurisperiti. SEM. Bona uerba Alberice. putas tu tantam infidelitatem in hominis tam docti mentem posse descendere? ALB. Non puto: precor tamen ne descendat. Neq; enim ab homine imperito scriptum est, Præclara ingenia quemadmodum & uirtutes maximas, ita etiam uitia maxima sepe uero continere. Hi uero duo multo sudore emergunt, neque singuli hanc perturbatam legum cognitionem, ut magis ERASMVVS ait discunt, sed bini. Nam dum alter alterius opera utitur, uterque præceptoris uice fungitur, uterque discipuli: quandoquidem nunquam desunt consulta duobus. Atque plus olei interim quam uini absument, & sunt homines alioqui acutissimi, quiq; ad hanc professionem nati uideri possint: ut minime falsus fuerit, qui primus eos uocauit ERREGIOS, hoc est, extra uulgi gregem natos, cum bona eorum pars si quid discit, hoc in foro discat, & apud iudicum subsellia. Neque tamen per quandam uniuersitatem, sed unciatim (ut Comici uerbo utar) & non aliter quam mendicantes ostiatim recipiunt panem. Aded ut leguleium inuenias procuratorem, qui post triennium peritior è foro redeat, quam è schola post septennium talis auditor, tametsi magna clientum iactura.

rd. S V L P. Alloquar homines. Saluete Scauole.

A L B. Et tu saluete Papiniane: derides nos superba illa tua salutatione, qui non uereris nos appellare Scauolas. S V L P. Et tu me uicissim Papinianum.

A L B. Non temere. quin prior hoc auderes, fortassis etiam non immerito. S V L P. Superbum hoc Papiniani nomen nō agnosco: utinam tamen sim unus ex illis, qui in secundis uel tertijs consistunt. A L B. Ego mi Sulpiti, libere admodum locutus sum, credēs me ab hoc uno Sempronio audiri. Quod si tu pariter audisti quae in eius sinum effutiui, quae so te ut non aliter celes quā Bonae deae mysteria. S V L. Noli esse sollicitus Alberice magis ero hic mutus quā quilibet piscis. Noui huius gentis mores & impatientiā, et quomodo hi caelum terrae hac in re soleāt miscere. S E M. Ego uero interim dum ausculto, perdo hanc horam cum illo meo libro. Sed Deus bone, uideor mihi non male locasse hoc quantūcūq; est temporis, qui compendiariam hanc cōmonstratam uiam quasi per transennam conspicio utcūque caligantibus adhuc oculis. S V L. Recte diuinasti o bone. nam ego colloquium hoc uestrum ab initio percepi, abscondens tantisper me post columnam hanc. A L B. Bene est Sulpiti charissime, quod in amicū, & qui huic conatui fauet, incidimus: neq; enim ignoro, quae tibi tractatio in hac professione placeat, quae cōtra displiceat, maxime uero cū nouitijs praelegendū est. Nā & tu quoq; nebi seū ab illis eo nomine audis male. S V L. Fortē non

admodum bene, qui temere soleam hoc meum institutum celare diligenter. A L B. Eadem opera celabit aliquis uel amorem, uel ignem. Habent hi suos Corycæos, qui auscultent & insidientur incautis mendacijs, siue calumnijs, non aliter quàm uulpes gallinæ: imò ut dicam accommodatius, quàm crocodylus uitæ hominis, qui se insinuant ijs, qui cum alijs in hac re ex omni parte non consentiunt, perinde quasi consilium flagitaturi: mox digressi, cum nullius rei quàm præpostere tractationis facta fuit mentio, idq; fide optima, atq; eo animo ut maneat hic sepultum, deserunt uirulenter, addentes magnam partem de suis medicijs, una uidelicet manu ostentantes panem (ut ait Comicus) altera gestantes lapidem. S E M. Disperreant pessime nebulones isti, qui inter professores sic suffundunt frigidam, digni cum suis geminis sellis quos Suffetiana quadrigæ discerpant: tantum abest, ut ad boni & æqui notitiam admitti debeant, mihi uerò haud mit ora, si uel micam eius mentis apud me habeam.

A L B. Hec non eò dicta sunt Semproni, quod de te aliquid suspicer sinistri: sed quia mihi tam uirulenta delatio non parum fuit incommoda. hoc tamen me beat, & recreat, quod impudentes illi delatores aliud nihil ex illa sua improbitate reportauerunt, nisi quod hi quibus sic inseruierunt, nihil eis amplius fidant.

S E M. Nihil mirum, cum sint uiri non mali, & fuerit falsus Fabius, qui scriptam reliquit, honesta magis inuare. Et quis fidat delatori, qui modò mentem habet

beat? ALB. Ego sic euenire didici usu. Graditur siquidem iuxta pedes ultrix illa dea Nemesis. Sed ualeant isti Metij Suffecij, Sulleij & Caprij delatores, male pestes, quas habent scholæ quoq; nedum principum aulæ. Tu uero Semproni ibis quò destinastis

SEM. Equidem non ibo, quòd hæc inter nos habita confabulatio, quam spero propter Sulpitij aduentum nondum esse finitam, potior sit mihi futura, quàm decem prælectiones, quas non intelligo. Te uero mi Sulpiti, per omnia sacra quæso, ut non graueris hac in re, quando huic colloquio nostro tametsi nobis ignorantibus interfuisti, tuam pariter mihi sententiam explicare. uidebis aliquando hoc tuum officium non in immerentem locatum esse. SVL. Quando sic rogas, & iubes Semproni, inhumanus sim ualde, si tibi tam cupido in re tantilla morem non geram, errãtiq; uiam non commonstrem, id quod olim Athenis erat piaculare: neq; alio animo sub hanc porticum ueni, quàm ut quærerem congerrones aliquot, cum quibus me animi gratia oblectarem. Neq; etiam grauior in re seria tibi commodare. SEM. Bene facis Sulpiti humanissime, nisi fortasse molestum est Albertico, hæc minutiora tractari.

ALB. Nihil minus. nã & ego pariter adolescentiæ studijs faueo, neq; temere hanc dissertationem suscepi. SVL. Prius quàm hanc rem aggredior ego, tu Semproni depone hoc onus, quod utraq; manu ad lassitudinem usq; tenes.

SEM. Vix memineram præ attentione. en deposui.

SVL. Principio ualde mihi placent ea quæ à te Al
berice de Iustiniani Institutionib. ediscèdis dicta sunt.
uerum hoc memineras Semproni, Ius uniuersum, hoc
est ipsam iurisprudentiam, ut proprie loquamur,
eo libello, iuxta T. Caij Iurisconsulti sementiam,
fundi in tria membra seu capita, in Personas, Res, &
Actiones: hæc enim tria tractat. Atq; eam partiti-
onem tam esse obscuram, ut possit ingeniosissimo cuiq;
si non imponere, attamen negotium non modicum fa-
cescere. SEM. Expecto desiderantissime, atq; au-
res & oculos arrigo. SVL. Primum persona ipsa
non est peculiare iuris ciuilib, siue Iurisprudentiæ ca-
put, ad quod pleraq; in legibus relata referantur, sed
nihil aliud quàm circumstantia: quales etiam sunt,
causa, locus, tempus, quantitas, qualitas, & euentus,
quas perstringit Claudius Saturninus in l. aut factio.
ff. de pœnis. SEM. Sunt ne reliqua duo, quæ conu-
merantur? SVL. Sunt. SEM. Quid mouit Caium,
ut personam annumeraret? an fuit falsus? SVL. Mi-
nime: sed cum uideret hanc circumstantiam in legi-
bus latissime patère, uisum est ei commodum, separa-
tim etiam explicare, atq; duobus Iurisprudentiæ ca-
pitibus connumerare. aliæ enim personæ sunt liberæ,
aliæ seruiles. liberæ, uel ingenuæ, uel libertinæ. que-
dam alieno iuri subiectæ: atq; harum aliquæ sunt uel
sub tutela, uel sub cura: aliquæ uero neq; sub tutela, ne
que sub cura. hinc matrimonia, arrogationes, adop-
tiones, emâcipationes, manumissiones, capitis diminu-
tiones,

tiones, tutela et cura explicatur. atq; hæc est libri præmi tractatio, quam etiã sine præceptore queas ediscere citius quàm intra duos menses, cõnumeratis etiã duobus titulis qui præcedũt de iusticia et iure, de iure natu. gen. & civili: hoc uno animaduerso, inter ius nature & gentium nullum prorsus esse discrimen. Nam quod Domitius Ulpianus nimis anxie iuris nature, & non gentium esse uoluit, maris & scemine coniunctionem, liberorum procreationem & educationem (perinde quasi iuris nature sint, & non gentiũ, quæ nobis sunt cum brutis communia: & contra iuris gentium, quæ nos à reliquis animatibus distare faciunt) tam quadrat (absit uerbo inuidia) quàm si algerre, esurire, sitire, & somnolentum esse, iuris nature dixerit aliquis, cum ea quæ natura omnia animalia docuit, sine potius naturales quidam affectus. Id quod ex locis communibus Philippi Melanchthonis, quos in Theologiam scripsit, poteris probe colligere. Quãto rectius, meo iudicio, DECEMVIR in suis tabulis scripsit, Quadrupedem pauperiem facere, non iniuriam. quod ius ipsum quadrupedem & brutum minime complectatur, sed hominem tantum, habentem rationem, & iniuriandi animum & uoluntatem. Ius naturale interpretantur legislatores & glossæ passim, Ius gentium. Is natura debet, inquit Iulius Paulus de reg. iur. quem iure gentium dare oportet, idem facit M. Cicero lib. iij. Offic. Proinde meo quidem iudicio, Alberice, nihil necesse est,

inter

inter ius naturæ primæuum & secundarium tam anxium constituere discrimen, quod tamen cum pace Bartoli et reliquorum interpretum dictum esse uolo: neq; pugnabo admodum, si quis contradixerit. ALB. Ego nouitius olim & auditor rogitare solebam, qui fiat, ut cum triplex diceretur ius, naturale, gentium, & ciuile, quare non etiam triplex diceretur obligatio. SVL. Non longe abluat ab hac affinitate Alberice, si cui libeat paruer & ab effectu & ab absurdo colligere, quorum est utrunq; in legibus admodum firmum Enthymema. Atq; ego puto huic lapsui occasionem inde datam, quum uideret Domitius Ulpianus seruitutem passim apud omnes gentes esse receptam, non aliter quam dominia, contractus, obligationes naturales, & iuris gentium reliqua, eandemq; cum natura ex diametro pugnare, inductum eum fuisse, ut ausus fuerit hæc duo inter se discernere, atq; talia exempla quaesuisse. Est autem captiuitas & seruitus Philippo autore, prauus quidam hominum affectus magis quam aliquid tale, quod inter ea quæ iure gentium introducta sunt, connumerari debeat. Nam utcumq; cum natura non pugnet, ut homo scditiosus, fortassis etiam iusto bello captus, quem liceat occidere, à uictore in seruitutem redigatur: sed quis iuste mancipabit illius liberos natiuituros? Nemo nisi tyrannus, cum naturalis ratio dicet, ne filius parentis culpam præstet.

SEM. Ago tibi gratias ô Sulpiti: quam nunc beasti me, quam reduxisti oberrantem in seruitam. ALB.

Vt ingenio pudore fatear Su'piti, nunquā uenit in mē
 tem mihi, ut ex personæ tractatione facerē tertium iu-
 ris ciuilis caput, sed circumstantiam. **SVL.** Hoc cla-
 rius apparebit, simulatq; duo capita uidebis, deinde
 obscurius loquuntur & Caius Iuriconsultus, & ha-
 rum Institutionum architecti, qui primum ac potissi-
 mum Iurispudentiæ caput appellant **REM.** quid e-
 nim in uniuersa rerum natura non est res? Id uero sic
 accidit, quia partiuntur res in corporales & incor-
 porales. Et quum res corporales, pauculis aliquot ex-
 ceptis, ueniant in dominium nostrum, tradum modos
 iure gentium receptos, & iure ciuili introductos, qui-
 bus dominium acquiritur, adeoq; dominium ipsum.
 Proinde doctius & apertius, ut cum reuerentia dicā,
 quod appellauerūt **REM.**, appellassent **DOMINIUM.**
DOMINIUM uero est ius de re corporali perfecte dispo-
 nendi, si rei copiam habeas: sin minus, uendicandi, nisi
 uel lege uel conuentione prohibeas. **DOMINIUM**
 est duplex. Directum & utile. Directum habet frudi
 dominus, Cæsar, Dux, Marchio: utile, Feudatarius,
 cliens, seu uasallus. **MODI DOMINIUM ACQUI-**
RENDI iure gentium recepti sunt, occupatio, hoc
 est aucupium, uenatio et piscatio: tot enim habet spe-
 cies, inuentio, captiuitas, alluuius, commixtio, ædifica-
 tio, implātatio, traditio: cui apprehensio & retentio
 adsimulantur, atq; nonnulli alij modi, qui perstrin-
 guntur titulo primo li. ij. de rerum diuisione & acquiren-
 do rerum dominio. Modi iure ciuili introducti, sunt
 par-

partim uniuersales, partim singulares. Vniuersales sunt quibus quedam bonorū uniuersitas acquiritur, sunt, aditio hæreditatis, agnitio bonorum possessionis, arrogatio, & assignatio bonorum libertatum conseruandarum causa. Quibus acquiruntur res singule, sunt, usucapio, præscriptio, legatum, & fideicommissum. Vbi nõ ignorabis eos modos qui à iure ciuili introducti sunt, tam firmos esse, ut traditio nõ requiratur, sed modus ipse sit satis ad dominium ipsum transferendum, dummodo res que acquiritur, indiuiduum sit (quemadmodum dialectici loquuntur) nõ etiam genus, siue species, exceptis solis usucapione ac præscriptione. Nam qui Colonie Agrippinæ adit hæreditatem eius qui Romæ quoque & in Hispanijs bona reliquit, fit dominus hac additione earum rerum etiam que absunt, quas nunquam uidit, tantum abest ut attigerit. Is cui legatur uas argenteum, uel equus, uel uestimentum, fit dominus eius rei legatæ, etiam prius quam ei tradatur. Id tamen quod modo acquirendi dominium iure ciuili introducto obtinetur, uel acceptum ferri, uel expensum referri debet. Vniuersitati uero, quemadmodum hæctenus creditum est, nõ etiam. Præterea traditionem esse modum infirmiorum, sic ut iustam causam requirat, utpote emptionem, donationem, transactionem, sententiam, dotis dationem, legatum generis, aut rei alicuius mobilis, uel simile. Neque enim commodatum, depositum, locatum, precarium, & pignus, satis sunt ad dominium transferen-

ferendum. Atque hi modi omnes tractantur suo ordine lib. ij. cū priore parte tertij, usq; ad titulum de obligationibus. Quod uero donatio usucapioni & præscriptioni subiungitur, non habet hunc sensum, perinde quasi donatio sit modus acquirendi dominium, uel iure ciuili introductus, uel more gentium receptus. Est etenim contractus iuris gentium non aliter quàm emptio, locatio, mutuum, commodatum, depositum, & reliqui. Sed quia Iustinianus legislator per legem, Si quis argentum. C. de donationibus. uoluit donationem hodie etiam sine traditione & stipulatione eatenus ualere, ut eo nomine actione personali ageretur, propterea quod liberalitatem satis putauerit iustam ad exigendum causam: quæ ratio an sit satis, ut hunc locum fuerit sortita, ego non parum dubito. nam hoc ausim affirmare (id tamen cum uenia tantorum uirorum dictum esse uolo) longe accommodatius subiungi eam quatuor contractibus, quibus utrâque obligatio etiam solo consensu plerumque introducit. Talis siquidem est hodie Iustiniano sic uolente, donationis natura, præsertim quantum ad eam attingit, quæ fit sine mortis mentione. Alteram etiam speciem maluit Iustinianus ultimis uoluntatibus connumerare, quæ nimirum à iure ciuili suum robur accepit, quæ tamen admodum frequens non est, & in qua traditio inest. atq; ego ante annos nõ ita multos exemplum uidi, in quo in eum modum hic donationis tractatus distinctus erat: id quod statim signifi-

significabo tibi. ALB. Paradoxa loqueris Sulpiti.
 SVLP. Fortassis. SEMP. Perge uir doctiss: me
 dispaream si quid unquam optatius audiui. Ego me
 perpetuum ferè mensem sic ex cruciaui, ut minus ha
 beant negocij qui in pistrino ex cruciantur, & in lato
 mijs. Iam spero futurum, ut cum meis studijs omnia fi
 ant bene. SVLP. Ego tibi rerum summam tantum
 uel digito demonstro, tuum erit tibi querere praecep
 torem, qui te in uiam hanc compendiarium deducat.
 uix etenim eò perueneris sine duce. Postremo fecit si
 ue Caius iurisconsultus, siue hi autores institutionum
 tertiam partem, tertium caput ACTIONEM, atque
 id pariter non satis exacte. Nam cum dominium sit
 una iuris uniuersi pars, consequitur, ut non actio, sed
 obligatio sit altera. Conferuntur namq; dominium &
 obligatio non aliter, quàm architectus & calcearius.
 Ridiculus uero fuerit, qui architectum cum calceo
 potius contulerit, quàm cum calceario. Promde con
 feruntur primum dominium & obligatio, non aliter
 quàm architectus & calcearius: nimirum duo artifi
 ces, & duæ causæ efficientes. Deinde actio realis siue
 rei uendicatio, & actio personalis, non aliter quàm
 domus & calceus, nimirum duo effectus & duo offi
 cia. Quemadmodum enim actio personalis fuit ex
 obligatione, ita rei uendicatio fuit ex dominio. Iam
 uides opinor, alterum Iuris uniuersi, hoc est Iurispru
 dentiae caput, uidelicet OBLIGATIONEM. SEM.
 Sic puto. sunt ergo duo uniuersæ iurisprudenciæ capi

ta, Dominium & Obligatio. SVL. Sunt, Et ad hæc duo, reliqua omnia quæ sunt in legibus referuntur. Nam sunt utriusq; capitis uel partis, uel species, uel causse efficientes, uel effectus, uel adfinia, uel contraria: exceptis circumstantijs, quæ & illa & ista uariant. Neq; diffido, quin tu Alberice luce hac meridiana clarius cernas, qui factum fuerit ut T. Caius per sonam utriq; iunxerit: nimirum non quia sit tertium iurisprudentiæ caput, sed quia non multo minus latè ipsius tractatio pateat, quàm unius ex illis duobus, ordinem doctrinæ potius quàm naturæ sequutus. Potuit enim eadem opera uel loci, uel euentus circumstantias, uel aliam quamuis ex reliquis, aut etiã plures cõnumerare. Nam hæc ratio quòd per se nõ sit dignior, nunquam potuit mihi satisfacere. Propterea quod docentes alios commodum auditorum potius, quàm dignitatem rerum tractandarum spectare conueniat, præferentes honestum utili in hominum officijs, quæ admodum admonet & explicat Cicero. Id quod in nostro proposito nulla ratio requirit. ALB. Eo in tuã sententiã, mi Sulpiti, & pedibus et manibus. SEM. Obsecro te uir optime, ut hoc quoq; posterius caput perstringas utcumq;. SVL. Quia ad hunc modum cecidit alea, pergam. Obligatio est iuris uinculũ, quo necessitate adstringimur alienæ soluendæ rei, secundum Romanæ ciuitatis iura. Atq; hæc definitio continet effectum rei quæ definitur, cuius generis sunt multe in legibus definitiones, & ad hanc formam prius
 l illud

illud caput dominium definiui. Obligatio est duplex, naturalis & ciuilis. Naturalis sola est, quum iure gentium, nimirum æquitate & communi sensu sic iubente, debetur: ita tamen ut eam conuentionē, ex qua hæc naturalis obligatio fluit, legislator propter circumstantiam forte impediētem non adprobet. ut si credam pecuniam pupillo sine tutoris autoritate, atq; is eam pecuniam male consumat: si frater credat fratri, quorum uterq; sit in patris potestate. Impedit etenim circumstantia personæ, quo minus ciuilis obligatio oriatur. Ciuilis sola est, quum legislator, uel iudex uult ut aliquis obligetur: nimirum falsus in eo, quod lex naturæ siue gentium contradicat, quia fortasse desit consensus, quem legislator deesse ignoret. ut si (uerbi causa) scribam syngrapham, accepisse me centum à Titio, ut spe future numerationis tradam, atq; is accipiat syngrapham, neq; tamen numeret pecuniam, fallitur nimirum legislator, qui interim dum latet ueritas, perinde habet, ac si numeratum fuerit. Præterea si ui, & tali metu, qui in uirum constantem potest cadere, cogar Titio centum promittere. Ad hæc soluenda si iudex me, ex falsis probationibus, per sententiam alicui condemnet debitorem, ciuilitè tantum obligor. Habes utriusq; speciei exempla, quum altera sola nascitur. Frequentius uero utraq; introducitur, tametsi fieri queat ut una ab altera subinde diuellatur: ut si creditor propter fortassis transactionem aliquam, nuda conuentione promittat, se id quod ei debetur, utroq; modo

modo non petiturum. tollitur naturalis: & contra si debitor per sententiam iudicis absoluat, quia creditor non probet mutuum, tollitur civilis, altera utroque casu interim remanente. Quae tractatio, quanquam scitu sit ualde necessaria, praesertim quantum ad cognitionem exceptionum attinet, neque tamen in eo libello satis explicata est, ut requiratur hic praecipitor diligentior. Quod enim autores eius libelli obligationem diuidunt in civilem & praetoriam, non uideo quorsum attineat, nisi quia prior perpetua est, et posterior plerumque temporalis. Iam uero disces obligationem oriri ex contractu, uel quasi contractu, ex delicto, uel quasi delicto. Atque eam contrahi quadrifariam. Primum re, in mutuo, in indebito, commodato, pignore, ac deposito. ubi faciunt eius libelli autores discrimen inter dolum, latam culpam, leuem & leuissimam, atque casum fortuitum. Quae quinque nihil aliud sunt quam species ipsius euentus, qui à Iurisconsulto in citata l. aut facta. ff. de poenis. connumeratur inter circumstantias ultimo loco. Quae tractatio in alijs quoque conuentionibus delictis, et quasi, praeterea modis acquirendi dominium, & nusquam non locum sibi uendicat. Deinde uerbis per stipulationem, quae est quaedam uerborum à iure civili solenniter introducta promissio, qua utraque obligatio introducitur. Tum literis: Si quis syngrapham spe futurae numerationis tradat, ut paulo antè diximus. Postremo consensu per emptionem, uenditionem, locationem, con-

ductio

ductionem, societatem & mandatum. Quibus iam ante
 te exēplo uetusti libelli inductus, ausus sum donatio-
 nem inter uiuos adnumerare. Vbi memineris, in alijs
 pariter contractibus, excepta sola literarum obliga-
 tione, esse consensum. Sed non solum contractus, uerū
 etiam quasi contractus sunt, ut negotiorum gestio,
 administratio tutela, legatum generis, non indiuidui,
 rerum communio, & si qui sunt similes, in quibus al-
 ter alteri obligatur: non quia contractum est, sed quia
 est quasi contractum. Neq; enim iussit negotiorum do-
 minus, ut hic amicus sua negotia gereret: neq; est ali-
 quid uel inter tutorem & pupillum, uel inter heredē
 & legatarium conuentum. Delicta propter quæ al-
 ter alteri obligatur, sunt delicta priuata, ut furtū, ra-
 pina, damnum, & contumelia siue iniuria. Quasi deli-
 cta imperitia iudicis, qui per imprudentiam per-
 peram iudicauit, eiectio familiæ ex coenaculo con-
 ducto: quæ poteris omnia suo ordine à præcepto-
 re illo tuo intra priuatos parietes, modo non desit ti-
 bi uoluptas & sedulitas, intra annum perdiscere.
 Atque hic te admoneo, ne modos acquirendi domi-
 nium cum contractibus delictis, quasi contractibus
 et quasi delictis, parum cautus confundas: neq; enim
 donationibus, transactionibus, sententijs condemna-
 torijs, legato generis, & similibus conuentionibus, uel
 quasi, rerum dominia transferuntur sed traditionib.
 retentionibus, apprehensionibus, & similibus modis,
 utcunq; fieri possit, & quotidie accidat, ut hi contra-
 ctus,

ctus, delicta & quasi, plerunq; etiam modi acquiren-
 di dominium iure civili introducti, ipsam traditionē,
 retentionem, & apprehensionem uestiant & adiu-
 uēt, id quod iam antea perstrinxi. Equidem sic puto,
 sex posteriores modos acquirendi dominium iure ci-
 uili introductos, legatum, fideicommissum (si modo est
 adhuc aliquod inter hæc duo discrimen) aditionem hæ-
 reditatis, agnitionem bonorum possessionis, arroga-
 tionem & assignationem bonorum libertatum confer-
 uandarum causa. alioqui uniuersales, tum proprios
 esse modos dominium acquirendi, quum de indiuiduo
 agitur, quasi uero cōtractus tantum quum de genere
 aliquo, uel de re mobili, ut si (uerbi causa.) legetur uas
 argenteum Titio, uel Titius arroget Sempronium,
 qui fundi Tusculani sit dominus. effici quippe Titium
 eius uasis uel fundi Tusculani dominū, absq; traditio-
 ne, apprehensione ac retentione. quod si centum au-
 rei Titio legētur, uel nomen aliquod siue debitū apud
 filium arrogatum inueniat Titius, non prius efficia-
 tur utriusq; debiti dominus, quàm quum ab herede ac
 debitore, uel ipsi uel filio arrogato numeretur, adeo
 ut hoc legatum & hæc arrogatio hoc casu postero-
 re nihil sit aliud, quàm quasi contractus, uestient-
 es has traditiones & annumerationes pecuniarum,
 nō aliter quàm emptio, donatio, transactio, ac reliqui
 contractus, & quasi, ad hoc apti. Atq; hoc est quod
 priore casu legatario datur rei uendicatio, postero-
 re uero personalis ex testamento appellata. His dua-

bus actionibus, rei uendicationi uidelicet, & actioni
 ex testamento (quarum utraq; iam olim erat introdu-
 cta in legatis petendis, à Iustiniano l. i. C. commu. de
 legat.) tertia, nepe hypothecaria fuit addita, nimirū ut
 legatarijs aduersus tenaciores hæredes uberius esset
 prouisum. Neq; ignorabis duos in eo libello esse titu-
 los, unum per quas personas cuiq; acquiritur: alterū
 per quas personas nobis obligatio acquiritur. priorē
 loqui de dominio, posteriorē de obligatione, adeo ut
Αἰς Αὐτῶν πᾶσιν inter se distent. Et quum habeas utri-
 usq; capitis causas, ex quibus fluunt, refert ut officia
 pariter non ignores. Ex dominio oritur rei uendica-
 tio, ex obligatione actio personalis. Atq; hæc est actio
 num summa ac potissima diuisio, quæ in has duas spe-
 cies diducitur. In explicatione uero actionum occur-
 runt communes illi loci scripti & uoluntatis, summi
 iuris & æquitatis. Ex summi iuris fonte fluunt actio-
 nes ciuiles, directæ, stricti iuris, quæ dantur in solidū,
 & natiuæ, ex fonte æquitatis, prætorie, contrariæ,
 utiles, bonæ fidei, arbitrariæ, quæ dantur quatenus
 quis habet uel facere potest, & datiuæ. imò ex primo
 capite sunt actiones in uniuersum omnes, si cum exce-
 ptionibus conferantur: & rursum exceptiones, si quis
 cum replicationibus contulerit. Atq; hæc est tantope-
 re à ueteribus celebrata *ἐπιείκεια*, quam Aristoteles
 Lesbicæ regulæ adsimulat, quæ ipsi structuræ cedat, &
 non cōtrā, & quæ in nulla iuris parte dominari nō de-
 bet. Iam adde utriq; sua adfinia. Dominiū adfinia ha-
 bet,

bet, quasi dominium, & ius in re. Ex priorē ori-
tur actio Publiciana, ex posteriorē Seruiana, quasi
Seruiana, hypothecaria, confessoria, & reliquæ rea-
les, excepta rei uendicatione & Publiciana: quarum
prior ex dominio est, posterior ex quasi dominio. Ob-
ligatio ad fine habet æquitatem, ex qua iudicis officium
fluit, non aliter quàm ex obligatione actio personalis,
quum uidelicet id petitur quod debitum quidem non
est, attamē forti accedit: ut sunt litis impense, id quod
interest, & fructus, præsertim in stricti iuris conuen-
tionibus. Hic sequuntur modi quibus dominium amit-
titur, traditio, apprehensio, retentio, usucapio, præ-
scriptio, & quum rem habemus pro derelicto. Qui-
bus uero tollitur obligatio, sunt, solutio, acceptilatio,
pactum non peti, nouatio, & si qui sunt reliqui. Præte-
rea sequuntur exceptiones, replicationes, interdicta,
officium iudicis, & criminalia: quæ tantū fortasse ob-
scuritatis non habet, quantū ista quæ iam perstrinxi.
Vbi nō ignorabis exceptionem esse duplicē: unam facti,
ut sunt exceptiōes solutionis, acceptilationis, trans-
actionis, iurisiurandi iudicialis, præscriptionis, & si-
miles. quum uidelicet solutum, acceptilatū, transactū,
iuratū coram iudice, & præscriptū est, nimirū neutra
amplius obligatione supersit, nisi forte altera tan-
tum: quæ tamen ullam effectum amplius non habet,
quemadmodum de exceptionibus & præscriptioni-
bus loquuntur interpretes. Alteram iuris, ut sunt pri-
mum exceptiones pacti, conuenti, iurisiurandi, con-

uentionalis siue uoluntarij, & similes, quoad ciuilibs obligatio supersit. Deinde exceptiones, quod metus causa, doli mali, in factum, propter errorem non numeratae pecuniae, ubi ciuilibs obligatio sola est introducta. Postremo exceptio rei iudicatae, ubi superest adhuc obligatio naturalis. Ad haec magnum esse discrimen inter possessionem et dominium, multumq; referre an experietur aliquis coram iudice possessorio, an uero petitorio. Nam possessorij tractationem continet Tit. de interdicitis. Atq; haec est posterior libri tertij pars, cum uniuerso lib. quarto. Iudicialis uero hic libellus non continet, quare ea poteris ex iure canonico pariter colligere, uedum ex Pandectis ac Codice. Nam quum à Iustiniani temporibus, qui in humanis esse desijt, annos ab hinc mille, nihil fere statuerint Imperatores, hoc egerunt Romani Pontifices, opera doctissimorum hominum, ut iuris ciuilibs interpretum uariantia dogmata conferrentur, atq; iura statuerent. Ceterum ut haec omnia melius & exactius intelligerem, adiuuat me libellus Institutionum, annos ab hinc quadringentos conscriptus, quibus Lotharius Saxo orbi Romano imperauit ad eum modum, qui sequitur. Primus in ordine liber erat qualis etiam hodie circūfertur, sic tamen ut titulus de iure personarum primū sibi locum uendicaret, reliqui duo tituli qui praecedunt essent uniuersae tractationis praeludia. Deinde secundus liber usq; ad Titulum de obligationibus protendebatur: tum tertius ab eo loco usq; ad titulum de actionibus

nibus, ita ut principium tituli de donationibus titulum de legatis, reliquum uero titulum de mandato sequeretur, quem admodum iam antea meminimus. Præterea titulus Quibus modis tollitur obligatio, titulum de actionibus præcederet, ultimoq; loco lib. tertio poneretur. Postremo titulus de actionibus, cum his quæ sequuntur, liber quartus erat: ut nimirum luce hac meridiana clarius cernas, librum primum tractationem personæ, secundum modos quibus dominium uel iure gentium, uel iure ciuili introducit: tertium contractus, delicta & quasi, ex quibus oritur obligatio: & quartum librum officia & effectus, tum dominij, tum obligationis complecti. **ALB.** Quis fecit tibi ô Sulpiti eius libelli copiam? **SULP.** Nuper inueni eum apud mare Balticum & sinû Codanum, in bibliotheca quadam haud ita magna à tineis corrosam, et pulueribus bene oblitam. **ALB.** Hui in hoc orbis angulo apud Cimmericos, tam splendidum libellum, qui possit talibus tenebris tam claram lucem reddere? **SUL.** Etiam Alberice, & puto eum à docto aliquo, qui cû Primislao aut Othocaro quinto Bohemorum rege, nisi me coniecturæ fallunt, proficisceretur, illuc perlatum fuisse, quum inibi temporibus Rodolphi Romanorum regis, qui ex Halsburgens. familia primus superiori Pannoniæ præfuit, Vlnirigiam, in eo loco quem Plinius Austrariam, gens ipsa Sudanen appellat, ædificaret, quæ hodie Illustris principis Alberti Marchionis Brandenburgens. & domini Borussiae beneficio, Sere-

nissimi Sigismundi Polonorum regis auunculi principalis sedes est, atq; à fundatore rege Mons regius appellatur. ALB. Verisimilia loqueris Sulpiti, nihilq; dubito idem affirmaturos hos Institutionum architectos, Tribunianum, Theophilum & Dorotheum, si à mortuis resurgant hodie. SVL. Sed nimium fortasse dico, & plus quam uolui. amphora coepit Institui, currente rota cur urceus exit? SEM. An nimium dixeris nescio, certe minus quam ego uolo. Gratium tamen est mihi ultra modum, quod hoc compendium aberranti monstraueris. SVL. Crede mihi Semproni, hac ratione fieri posse, ut & citius & minore negotio peruenias eò quò tu properas. ALB. Hæc ipsi audent inuidiosa uoce, ut ipsis uideatur, appellare noua? SVL. Audent Alberice. ALB. Eadè opera appellabit aliquis patrem suum et auum, ueteres: proauum, abauum, atauum, tritauum, & deinceps maiores, nouos. si hæc tractatio annos abhinc mille quum conscriptus est hic Institutionum liber, atq; non alio instituto, nisi ut adolefcentibus ad hunc modum prælegeretur, obtinuit suum locum: qui sit, ut id quod est tam uetus, ausint appellare nouum, & cõtra? SVLP. Qui sit Alberice, ut Monasticen hodie appellent ueterem religionem: uerum Christiane fidei cultum quem Apostoli à Christo, nos ab Apostolis accepimus, nouum? ALB. Habeo quod respondeam, sed in aurem. SVL. Dic ò diuim Alberice interpret. ò maxime uates. ALB. Illis fortasse Accursius uetus est, et Vlpianus nouus. SVL.

Non

Non löge abest. inuenias etenim à quib. habeatur maior & antiquior, nescio num uetustior. ALB. Veni mihi in mentem iurisperiti cuiusdã sacerdotis, qui dicebat, canonum Romani pontificis, etiã in ijs quæ ad religionem attinent, tantã esse autoritatẽ, ut eam Paulus apostolus non potuerit labefactare: perinde quasi Paulus priore sæculo sub Sigismundo Bohemo euangelium gentibus prædicauerit, hi uero canones fuerint cõscripti prius quàm Theologus nasceretur. Huic ius pontificiũ erat uetus, Paulus apostolus nouus. quem adolescens olim in publica prælestione audiui historiã magno supercilio recitantem de Græculo homine Romã misso, cui à senatu fuerit oppositus morio, ex quo didicerit ille Romanos dignos quos Græci suis legibus dignarentur, atq; leges duodecim tabularũ post Christum natũ fuisse perscriptas, quas ipse legerat apud Accursium in l. de ori. iij. S V L. Talia fuerunt priora & patrum nostrorum sæcula. ALB. Fuerunt, sic fati iniquis ferentibus. Sed miror hodie plerosq; tam esse pertinaces, ut latum etiam digitum non uelint cedere: adeo ut nusquam potentius regnet Terminus Deus, quàm hic. S V L P. Noui unum & alterum, qui egregiam illam Norinbergensem editionem Pandectarũ & aliorum iuris nostri librorum hac ratione contenant, quæ mihi nõ unum tantum nodũ tam probe explicuit. ALB. Hi fortasse mallet ædes laceras & ruinosas quàm integras, uestimentum ab aliquo imperito sarcinatore confectum quàm à perito. Sed nunquid

nunquid necessarium fuerit Sulpiti titulum de uerbo. signifi. qui est in Pandectis penultimo loco positus, ipsis Institutionibus præmittere? id quod ego audio à multis affirmari. SVLP. Recte admones Alberice. Ego sic puto, neq; tamen admodum repugnās, si quis uel diuersum uel contrarium statuerit: scilicet eum qui auditori Institutiones prælegit, singulas uoces iuxta præscriptum eius tituli, suis in locis explicare debere, ut auditor intelligat, generaliter an specificè, proprie an improprie, figurate an simpliciter, ac deinceps quauis uoce hi Institutionū autores utantur. Quo enim modo poterit hic auditor (ut proferam unū exemplum pro omnibus) in L. pecuniæ uerbum, intelligere discrimē inter actionem & petitionem, nisi primum hic explicauerit §. omnium. de actio. SEM. Dicite mihi uiri optimi, qualem auditorem hæc professio requirat. ne si parum idoneus & prophanus ad hæc sacra irrumpam, idem accidat mihi quod cani in balneo. ALB. Quid cunctaris Sulpiti? perge ut cœpisti. SVL. Non libenter cōcionor audiente te, qui pluribus annis in hac professione & reliquis liberalibus disciplinis uersare. ALB. Nihil refert quā diu, sed quā bene. Noui ego παντομαθίαν meam, et contra ὀψιμαθίαν tuam. SVLP. Ego illam tuam extenuationem Alberice, utcunq; fero: & impudentior haberi possum, qui in hac scena gestum ago, spectate Roscio. ALB. Minime. SVL. Primū Sempronii necesse est, ut is qui se huic professioni dediturus est,

est, sit literis, ut ait Cicero, tinctus. Neq; satis erit Græ-
 matica ex Alexandro Gallo didicisse, sed ut habeat hi-
 storiarum non modicam cognitionē, utq; nouerit qui-
 bus temporibus quilibet Romanorum Caesarum Rei
 publicæ præfuerit, sub quo quisq; Iurisconsultorum de
 iure responderit, quod fuerit prætoris, & aliorum ma-
 gistratum officium, ut sit in Comædijs Terentij, li-
 bris Ciceronis, Salustij, Liuij, Quintiliani, atq; reli-
 quis probæ notæ autoribus (quibus Erasmmum Rote-
 rodamū, ac eos qui clarent hodie, iungo) non sine fru-
 ctu uersatus. ut uerbi gratia inter has formulas loquē-
 di, ex tempore respondere, & de tempore responde-
 re: inter has uoces, porro & proinde: inter non mirū
 & nimirum, inter deinde & subinde, nouerit discrimen.
 quorum primum Accursius in L. ij. de testib. Budeo sic animaduertente, non nouit: quemadmodū
 in l. ij. de or. iur. ignorauit discriminē inter ferē ac feræ,
 & inter aduerbiū et nomen aded, ut plerasq; ciuiles
 actiones ausus fuerit adpellare feras et crudeles. Neq;
 prorsus abhorreat à Græcis literis, si uel nō uult, uel
 non potest eas exacte perdiscere: propterea quod ple-
 rasq; sint in legib. loca, quæ sine harū cognitione perci-
 pi haud queant. Non credat Accursio, qui dicit, hoc
 græcum est nullius utilitatis, ut uidelicet ἐμφορῶν
 interpretetur implantationem seu insitionem, non me-
 liorationem. Deinde nō sit Dialectices imperitus, sed
 discat diligenter definire, ac probe diuidere. Neq; hic
 exigo anxiam illam prioris seculi, & quæ nuper re-

gnauit dialecticem, quæ quum in primis & secundis intentionibus, realitatibus & formalitatibus, utrum res ponantur in prædicamento an nomina, & eiusmodi rebus nihili esset ualde sollicita, non nouerat ullam aliam præter unicam hominis definitionem, ac extra consueta sua exempla de Socrate corrente et Platone disputante prorsus erat muta. Vbi etsi plures essent qui in ea cõsenuissent, nullus tamen reperiebatur, qui cum incudes, malleos, forcipes, folles, carbones, et reliqua instrumenta fabrilia sibi magno impendio comparasset, potuerit uel clauum fabricare. Quantum uero hæc ars nostræ professioni conferat, inde saltem liquere potest, quod M. Tullius in Bruto hac ratione Seruium Sulpitium Q. Mutio Scaeuolæ anteponat. Hæc etenim est reliquarum disciplinarum & artium amussis, & regula, quam nobis Plato tantopere commendat, & Aristoteles tam sceleriter absoluit. Præterea curam gerat hic candidatus, ut ante omnia ipsius æquiocationis habeat rationem, cum passim incidat in legibus, ut modo proprie, modo improprie, modo generice, modo specificice, modo figurate, modo simpliciter legislator eadem uoce utatur. Ut enim aliud est pignus, aliud hypotheca, hæc tamen duo sic solent Iurisprudentes confundere, ut uno utantur pro altero, etiam in eodem responso. id quod est admodum obscurum, & periculi plenum. Hac enim techna ueteres illi hæretici imposuerunt orthodoxis, præsertim uero Pelagius, dum uariè utitur hac uoce, gratia. Ad hæc
ut menti.

ut meminerit non unum tantum esse definiendi genus, sed plura. Insuper ut inter partitionem & diuisionem probe faciat discrimen, uidelicet quemadmodum arboris partes sunt, radix, truncus, & rami: species uero, pinus, quercus, laurus, pyrus. ita domini partes sunt, proprietas, & usus fructus: species, directum dominium, & utile. quando non frustra admonuit in Topicis suis Cicero, ne partes cum speciebus incautiores confundamus. Quinetiam quum ad compositum thema peruentum fuerit, ut sciat ex particularibus proloquijs nihil consequi, collectionem à simili esse nimis infirmam: neq; enim hanc professionem mera probabilia admittere, sed necessaria requirere. Tum syllogismum constare tantum ex tribus, non etiam quatuor terminis, ut ipsi loquuntur. Ad quod negotium multum conferent clarissimi uiri Claudij Cantuunculae Topica. Mathematica uero, Rhetorica, ac Poëtica, sub Grammaticis comprehendo. adeoq; ab hoc auditore exigo τῆς ἐπιλυτικῆς πειρασίας plenam cognitionem, quod is doctrinarum concentus Iuris ciuilibus studioso sit ualde necessarius. SEMP. Fortasse talis mihi erit quæredus Institutionum enarrator, qui ad hunc modum sit expolitus, atq; totius Encyclopedie magister. SVL. Erit, si modo eius haberi potest copia: sin minus, etiam is suffecerit, qui poterit tibi hunc libellum ad eum usum, ad quem præscriptus est, quoquo modo prælegere. SEM. Nō satis intelligo, de quo loquaris usu. SVL. Ut illam tantum uerborum seriem explicet, de longis

gis illis commentarijs non sit sollicitus, hoc est, ut summam dicam, ut intra annum sic finiat, ne locum aliquem prætereat, quem tu non exacte intelligas: additis subinde scholijs, quæ dicitur, sed breuibus & paucis. neq; uniuersa, quæ de eo loco dici possunt, attingantur. Nam qui uelit & item Seruiana. de actionibus, sic tractare, ut omnes titulos Pandectarum & Codicis, qui & pignoris & hypothecæ, præterea locationis & conductionis faciunt mentionem, explicet, is intra annum eum locum non absoluet. Qualem autem fructum inde percepturus sit auditor huius professionis ignarus, aliorum esto iudiciū. Et quanquam hæc quæ omnia sciri debeant, neq; tamè omnia debent statim à principio tradi. Quorsum enim attinet nouum auditorem tot rebus ignotis obrui? Neque enim est bona uox, cum publicus professor præfatur, uos scitis. uel scire debetis. Pari opera scire debet auditor id quod is collecturus est, neq; tamen potest propter illius prioris ignorantiam assequi ac intelligere: nisi fortasse non inepte Architectus eadem opera fundamentum iaciat, & tectum superstruat. id quod sensus communis dissuadere potest: tantum abest ut de tecto & conclauibus absoluendis sollicitus esse debeat, prius quàm fundamenta iacta fuerint & stabilita. Neq; ab ludunt, quæ tu iam antea de præceptis Donati & oratione Ciceronis pro Milone, Alberico dijudicante, differuisti. SEM. Teneo maiorem ergo cruditionem requiri in auditore, quàm in professore? SVL. Si fieri po-

ri potest, uolo; utrunq; esse talem: sin minus, ut saltem auditor. neq; enim omnia ex præceptoribus discemus. imò necesse est, ut diligēti lectione *αὐτοδιδάκτους* pleraq; consequatur. SEM. Pulchrè. Sed qualis uidebitur tibi hæc tractatio, quum hunc libellum finiunt, uix intra sex aut septem annos: atq; ijs prælegūt, qui accedunt ad hanc professionem nouitij? SVL. Dicam, sed sic, ut maneat apud utrumq; sepultum. ALB. Manebit optima fide: nã et ego quoq; sum (ut ait Horatius) dicenda tacēda loquutus. SEM. Nihil est quod uereare, uir optime. SVL. Olim adolescens, usus sum præceptore homine admodum fideli, in singulis quæ ad prima principia attinent explicandis. Is quum præpostere illius tractationis fieret mentio, solebat mihi in aurem dicere, similem sibi uideri talem Institutionē auditorem, ei qui cataphractus iret Compostellam religionis ergò inuisurus diuum Iacobum. SEM. Quid ita? SVL. Aiebat, eū qui se sic paret huiusmodi perfectioni, alia ratione non duci, nisi quia ad eum modū uidit aliquos incedētes. SEM. Quid si uidit quoq; laneos & lineos, quorum indies occurrit magna turba? SVL. Putat fortasse eos qui tam lene incedunt, tantum inde non ferre indulgentiarum. SEM. Hos ego dicerem referre plus, cum alioqui minus sint onus sti. SVL. Non erras Semproni, si cuiq; ex hoc indulgentiarum aceruo liceat auferre, non quantum mereatur, sed quantum uelit, atq; hæ indulgentiæ aliquid ponderis habeant, quæ nimirum sunt quauis plu

ma leuiores, adeò ut ferentem minime grauent. Et sunt plerunq; isti sic discurreres nihil aliud quàm ualidi mendicantes, qui hoc prætextu cum suis concubimis otiantur perpetuò. ALB. Satis false ô Sulpiti, uide ne quis in hoc peristyllo retro columnam lateat, què admodum iam tu, qui auscultet. SEM. Nemo prorsus. SVL. Deinde adsimulabat hunc harum Institutionum enarratorem cuidam pædagogo, qui duxerat puerum Vindeuianam, hoc est Viennam Pannoniarũ per longos circuitus: aiebat enim se ab hospite suo ciue Francofordiense ad amnem Mœnum, quum eò se, tempore nundinarum, ad libros emendos contulisset, audiuisse talem historiam. Pater hospitis statuerat filium impuberem literarum gratia, Viennam transmittere: nactus pædagogum uetulum, qui duceret, credidit eum fidei ipsius. Is accepto puero cum pecunia, cõscendit nauem publicã, ad nauigat Maguntiam. ALB. Ad zephyrum, adeoq; occidentem? Ignorabat ille stultus, ascendendũ sibi esse, non descendendũ, etiamsi maluisset naui potius quàm terra proficisci. SVL. Audi. Imbi conscendit nauem aliam. ALB. Iturus fortasse contra Rhenum, ad Nemetes, Vangiones, et Tribocos. SVL. Imò rectã descēdit, perinde quasi Vbios aditurus, & Coloniam Agrippinam. Vbi uenũ est Viceliam siue Vesaliam, descendunt & diuertunt in oppidum pernoctaturi. SEM. Est ne id quod appellant hodie Vesaliam, ubi cæsus est cum Mammea matre optimus princeps Diuus Aurelius, Alexander Seuerus

uerus iuuenis, qui tot iuris consultos à consilijs habuit, atque Domitianum Vlpianum tutorem, ubi & Mammea mater iacet sepulta? s v l. Istud ipsum est Semproni, si modo uera scripsit Aelius Lampridius. Inibi uenit in idem diuersorium pueri auunculus è thermis Emisensibus, quæ ad amnem Lanum, qui ex Cattis fluit, sitæ, & pulchris ædificijs ornatae sunt, uno miliari à Brabantia siue Cõfluentibus, ut inquit Tranquillus. Is interrogat pædagogum, quò suum nepotem duceret? Qui respondit, Viennam Pannoniarum, patris sui iussu. Cum igitur tibi sit eundum, inquit, ad solis ortum, cur proficisceris ad occasum? Hic contra indignabundus, Putas tu me tam esse stolidum, ut ignorem hoc iter, quod toties peragraui. & per quod olim ignarus ductus sum: an existimas nescire me Mœni fluminis mæandros, quos toties audiui à mercatoribus narrari, qui occasionem præstiterint, ut hic mercatus qui fuit olim in Virzenburg, translatus fuerit Francofordium, ubi & iamnum magno negotiatorum conuètu bis in anno celebratur. Is contra, Est fortassis aliquid quod dicis, si te oporteat nauis proficisci, & piculum sit terram attingere. & utcumque Mœnus flexuosus non sit, breui tamen futurum est, ut tu peruenias ad amnis fontem & caput. an est tibi demandatum, ut per Oceanum Germanicum, dein per Britannicum, Cantabricum, & Gaditanum, mox per fretum Herculeum, mare Hybericum, Balearicum, postea per Sardoum, Tyrrhenum, adeoq; inferum ac superum, tan-

toq; circuitu per Hadriaticum, Venetias, inde uero terra per alpes Noricas, per Istriam & Illyridem ad locum destinatum peruenias. Ibi ille nimium excandesens, atque impatiens probæ admonitionis, noli mihi tam grandæuo præscribere compendium aliud quàm quod ego iam ante annos triginta & didici, & plures subinde alios proficiscentes duxi, neque quisquam eorum unquam conquestus est. Eas, inquit alter, quò tua te pertinacia uocat. uerum si adsit affinis meus, pater pueri, & me in consilium adhibeat, suaderem ei aliud, nimirum peritior uiarum quàm sit ipse, qui hūc suum nidum paternum nunquam ausus est egredi: & ut erat uir peritus & prudens, cum homine tam imperito & pertinaci noluit amplius cōtendere. Hospes uero aiebat se his sermonibus ualde perterritū fuisse, quod ignoraret quali duci à patre, homine harū rerū ignaro, filius fuisset cōcreditus. SEM. Ad nauigabat ne per ostia Rheni in Oceanum? SVL. Apud Cōfluentes ascendit per Ornicam amnem, quem Mosellam appellant hodie, ad Belgas & Augustam Treuironum. SEM. Beasti me Sulpiti. iam enim timebam isti puero à Scylla & Charybdi. SVL. Et erat hic ductor Treuir, è uili quodam Treuironū pago, ad Mossellæ ripam ortus. SEM. Fortassis inuisebat amicos sanguine iunctos, quæ illi fuit caussa ut per Belgas proficisceretur. SVL. Minime. nam hunc pagum præternauigabat, quasi neminem ibi cognitū haberet. Sed ideo istac ibat, quia præter hoc iter nouerat nullū, &

puta-

putabat, nisi me fallunt omnia, hoc unū Viennam uer-
sus patère. Apud Augustam Treuirorum comparabat
sibi & puero equos, quibus per Rhetiam secundam
uehebantur Augustam Vindelicorum, rectà inde No-
rinbergam. ALB. Etiam hic aberrauit à compen-
dio. SVL. Norinberga profecti sunt Viennam cum
mercatorum sodalitia. ALB. Tigurina siue Augu-
stæ Tiberij, quam appellant hodie Ratisbonam, for-
tassis uendiderunt equos, et commiserunt se Danubio
rate proficiscentes ad locum destinatum. SVL. Ne
scio, neq; libebat percontari. ALB. Non poterat uē
sanus iste Francofordia per Arnobios montes ad Moe-
ni utranq; ripam & Vangiones Norinbergam profi-
cisci? SVL. Hoc iter ignorabat, et recte monentib.
non auscultabat. nonne similes sunt huic ductori hi hu-
ius tam egregij libelli. tam inepti enarratores: qui nul-
lo alio instituto ad hoc inducuntur, quàm quia à ma-
ioribus ad eum modum acceperunt? SEM. Tam si-
miles deus bone, ut uideo, quàm est ouū ouo. Pari ope-
ra mordicus tenemus multos errores, quos à patribus
accepimus, adeò ut cogamur hac ratione Christū abij-
cere. SVL. Recte coniectas Sempronii. SEM.
Sed ut tua dicam pace, hæc similitudo tenuior uide-
tur esse mihi, quàm ut negotio tam præclaro conuen-
niat: ut non abs re aliquis possit ad te dicere, Sic ca-
nibus catulos similes, sic matribus hædos Noras, sic
paruis componere magna solebas. SVL. Fateor, sed
tum sic ille loquebatur, nimirum ex tempore. Sed uis

tu ut meū hic calculū adijciam, & loquar (si fieri potest) accommodatius? SEM. Quæso te mi Sulpiti, ne graueris. SVL. Qui alios docent Iurisprudentiæ prima principia, atq; illis tam longis ambagibus utūtur, ubi inueniant auditores multa quæ admirentur, pauca uero quæ intelligant: similes mihi uidentur ei qui demonstraturus alicui in horto spacioſo, in quo ſint conſitæ arbores & hortenſes & ſylueſtres, ſingularū arborū naturas & ſpecies, ad auditorem cupidum dicat, uides hęc? hęc eſt pyrus, hęc malus, hęc ruruſ tres pyri, hęc populus, hęc platanus, hęc quatuor ſici, iterum malus una & altera. atq; auditor interpellat, nimum dicis o magiſter, iam excidit mihi quæ ſint in ordine prima. Ibi ruruſum demonſtrator, oportet te in genu habere in numero, et ut nihil excidat tibi. et mox pergat, hęc eſt pinus, hęc eſt iuniperus: neq; tamē ad dat, turdis feris cibū. ruruſum à leua cernis duodecim ceraſos, à dextra prunū, uiam ſylueſtrem, habes hic unā atq; alteram coryllū, hęc eſt laurus, hęc cædrus, hęc amygdalus, iterū quercus, inſuper cornus una, atque duæ lētifci, ruruſum duæ coryli. SEM. Certe onerabit hūc auditore citius quā erudiet. SVL. Sic mihi uidetur. iam ego te alloquor Alberice, qui iſta magis & exactius intelligis: nonne ad hunc modum ludit operam hic enarrator. cū dicit, P. Mæuiū obligare ſibi pupillū naturaliter tantū, ſi ei ſine tutoris autoritate uendat aliquid, neq; accipiat pecuniā, præterea fratrem ſic ſibi obligare, ſi credat ei aliquid, ſi pater filio, ſi do
minus

minus seruo. & contra, insuper si legetur aliquid in testamento parum solenni, si in testamento solenni legetur ultra dodrantem, ad hæc Mœuium sibi obligare Titium ciuilitèr tatum, si accipiat ab eo syngrapham, neq; numeret: si Titius ei promittat aut metu impulsus, aut dolo inductus, aut errore lapsus: si Titius reus per iudicis seuentiam inique condemnetur, si faciat Mœuius Titio pactum non peti, uel deserat ei iusiurandum extra iudicium, atq; is iuret se nihil debere. Insuper cum dicat hic professor, exceptiones solutionis, acceptilationis, prescriptionis, transactionis, iurisiurandi iudicialis, compensationis, rei iudicate, renunciationis, confessionis precij non soluti, reũ non possidere, tua non interest, litis pendentiæ, exceptiones esse facti, ac litis finitæ. exceptiones uero quod metus causa, doli mali, in factũ, propter errorẽ nõ numeratæ pecuniæ, nõ numeratæ dotis, pacti cõuenti, iurisiurandi uoluntarij seu conditionalis, exceptiones iuris esse, neque litis finitæ, sed quæ ad merita causæ tantũ apponantur: neq; addat earum rerum rationes, sed recitet tantũ horum exemplorum catalogum. putas facile reperiri memoriã, quæ tam sit tenax ut omnia retineat?

A L B. Est hæc profecto talis similitudo, ut in ea nullum n. eũ queas deprehendere, et quæ ex omni parte quadret. neq; uideo quorsum attineat habere hæc omnia in memoria, etiã si Theodectis, Simonidis, aut illius nuper Petri Raucennatis arte quisspiã munitus sit: nisi etiã habeatur, ut ait Macrobius, in ingenio. *Quã*

to rectius hic hortulanus est adgressurus hoc negotium, si commonstret huic harum rerum studioso arborum species, & dicat quæ pyra fert pyrus est, quæ mala malus, quæ tales nuces pinus, quæ tales amygdalus, quæ talem fructum iuniperus, quæ talem baccam oliua, quæ talē laurus, quæ botros uitis, quæ tali cortice tegitur corylus, quæ talem profert florem tilia, & deinceps. Nunquid uel intra biduum aut triduum præstabit, id quod alioqui intra annū uix poterit perficere, si magna aliqua sylua ueniat ei explicanda?

S E M. Nihil uerius, neq; facile reperio talem memoriam, cui nihil hic excidat, si non fructuum, foliorū, florum, corticum, plerūq; etiam radicum quadam cognitione ducatur. S V L P. An non hic quoq; professor, uel publicus uel priuatus, consultius est facturus Alberice, si ad definitiones, partitiones, diuisiones, causas, effectus, adfinia contraria acceperit, præsertim in simplicis thematis tractatione, additis subinde circumstantijs, quæ hæc omnia uariare ac moderari solent: atq; hæc omnia explicet non sigillatim, quemadmodum hic hortulanus, sed per quandam uniuersitatem, subiuncto ubiq; uno ac altero exemplo, ut uide licet una arbore cognita dinoscat eiusdem speciei reliquas, etiam si peruenerit ultra Garamantas & Indos.

A L B. Tam hæc sunt uera, quæ dicis, uir doctissime, ut nulla prorsus consuetudine quantumuis longæua uel infringi, uel labefactari queant. Atque huc ego puto L. Crassi dissertationem referendam esse,
quam

quam in Tusculano, Q. Mutio Scæuola, M. Antonio, C. Cotta, & P. Sulpitio audientibus, de iure civili in artem redigendo habuit, ubi generum, specierum quas ipse partes appellat, atque definitionum facit mentionem. id quod est apud Ciceronem libro primo de Orat.

S V L. Recte coniectas. nam & libri Ciceronis de iure civili in artem redigendo meminit A. Gellius ca. xxij. lib. 1. Noctium Atti. Et non longe abest quin dicam Iustinianum suis Institutionibus haud infœliciter præstitisse, quod M. Cicero quondam est meditatus.

Sed prætereo hic quorundam imperitiam dicam an insaniam, qui in hanc compendiarum uiam deductos conantur reducere. quorum est unus suo iudicio ualde celebris, qui non est ueritus publice prætextatum interpretari masculum personatum, qui fœmineis uestibus indutus est: & contra prætextatam, quæ masculi uestes personata induerit.

A L B. Non meminerat hic gloriosus §. penult. l. iij. ff. de liberis exhibendis. ubi sunt hæc uerba: Proxime autem prætextati ætatem accedere cum dicimus. qui puberem ætatem nunc ingressus est.

S V L. Nunquam uiderat eum locum, & si uiderat, non aduerterat animum.

S E M. Non ueniebat ei in mentem historia Papij prætextati, quæ est apud A. Gellium.

S V L P. Præter Alexandrum Gallum, Catholiconem, & Petrum Hispanum, haud ita multos legerat autores, Bartolum & Baldum excipio.

S E M P. O cœlum, ô terra, ô maria. & hic prælegebat Institutiones publico inductus sa-

lario, auditorio frequēti. S V L. Prælegebat magno supercilio holoseriatus, atq; ex eo suggesto præ se neminem non despiciebat, & eos qui Iustinianum in hoc imitati, asserebant hunc libellum intra annum finiendum, appellabat uoce admodū contemptibili, iuristas nouos. SEM. Fortassis ignorabat homo suavis, eum libellum in hoc esse scriptum. S V L. Prorsus, neq; legerat unquā ἀποστολῆς, hoc est uno spiritu, utcunq; purpuratus, utcunq; eius libelli publicus professor, proœmium quod Iustinianus Institutionibus præfixit.

SEM. Ludis me. eum qui aliquem librum publice profiteatur, non esse de proœmio sollicitum? S V L. Non ludo: nam cum hoc proœmium prælegeret, tantum hoc controuertebat, quare Iustinianus appellatur Cæsar, quare Flauius, quare Alemanicus, Gotthicus, Vandalicus, Africanus, quare Augustus denique, & an dignus habeatur hoc nomine, qui huic Monarchie nihil adiciat. qualis fuerit Constantini illius magni donatio, quis sit proœmij status, quæ summa, non meminerat, fortasse nunquam uiderat. diligentius siquidem explicant Accursium quàm Iustinianū, id quod à Ioanne Fabri, Angelo Aretino, Iafone Maino & reliquis interpretibus didicerunt: qui tamen non nouitijs, sed prouectioribus scripserunt, nec aliter quàm nuper Theologorum turba, quæ in explicatione Magistri sententiarum erat admodum sollicita, contextus Euangelici nullam prorsus faciebat mētionem, adeo ut inuenires Magistros nostros, qui uetus & nouum

rum testamentū domi non haberent, tantum aberat ut pellegissent. S E M P. Mittamus istos ineptos institutistas, & relinquamus eos Iustiniano irato, qui hac inuersa tractatione optimo Casari magnam faciunt iniuriam. Iam quū adolescens sic institutus est, ut intra annum fortassis hunc libellum perdidicerit, quid postea censes ediscendum, admonitor fidelissime, ad quos eum mittis præceptores? S V L P. Ad celebrem illum, qui hac hora in hoc auditorio prælegit publico, & ad illius similes, imò si uidebitur ad hunc pariter institutistam. iam enim fieri potest ut eum intelligat, cum non amplius peregrina, sed sua & sibi cognita lingua loquatur. S E M P. Nihil est quod in illis desideres? S V L P. Nihil. nam si deest aliquid in illis, habes Alciatum, Zasium, & Budeum. Quod enim nonnulli ex eis parum latine loquuntur, tam nō obstat auditori, quā non obstat ægroto, si doctus medicus non sit admodum eloquens. quin etiam ornarires ipsa negat, contenta doceri. Et sunt ex eo numero pleriq; ualde docti, atque Iurisconsulti absolutissimi, ut eos cum Scæuolis, Papinianis, & Vlpianis sine controuersia conferre possis. Iam cum ad responsa Iurisconsultorum & rescripta Casarum peruenerit hic auditor, admodum profuerit, ut primum quærat quæ sit in uiscuiusq; responsi et rescripti ratio dubitādi, quæ uidelicet ratione motus fuerit legislator ut legē ferret. Neq; enim legem tulit ut liceat cōmunem aquam bibere, publicam uiam ingredi, de re scilicet indubia. de
inde

inde quæ sit ratio decidendi, hoc est, cur hac ratione dubitandi non animaduersa, statuerit legislator uel diuersum, uel contrarium. Est enim ratio anima legis.

Quo fit ut legem prospexit, ff. qui & à quibus manu missi liberi non fiant. dicant iuris ciuilis interpretes carere anima et spiritu. Propterea quod uideatur carere anima & ratione. in quo uno, meo quidem iudicio, regnat diligentissimus Paulus de Castro. Neque enim mihi unquam in hac professione placuit Pythagoricum illud *αὐτὸς ἐφα*, et Theologorum *ᾠσῆσοσ*. tametsi non omnium quæ in iure sunt, ratio reddi queat: adeò ut quidam apud Platonem in Protagora, non sit ueritus Legem appellare hominum Tyrannum, quod multa contra naturam cogat. sic nanq; apparet multitudini. Quamobrem apud Nasonem libro X. transf. Myrrha puella his uerbis conqueritur, Felices quibus ista licent, humana malignas Cura dedit leges, et quod natura remittit, Inuida iura uetât. Quid quod ea pariter, quæ optima ratione constituta sunt, facile calumniari et cauillari possint: dum, ut est apud eundem poetam, pars inuenit utraq; causas. Ex quo nimirum liquidum fit, quàm necessaria res sit leges scriptas esse, ne uidelicet cuius tyrannico magistratui, quicquid libet liceat hoc unum adiiciens, ut neque Bartolo, neque Baldo, neque Saliceto, neque Alexandro, neque Iasoni, neque cuiquam interpretum statim credat, perinde quasi ex tripode loquantur. Sed dispiciant ipsi diligenter, an id quod explicant & colligunt, tale sit

ut

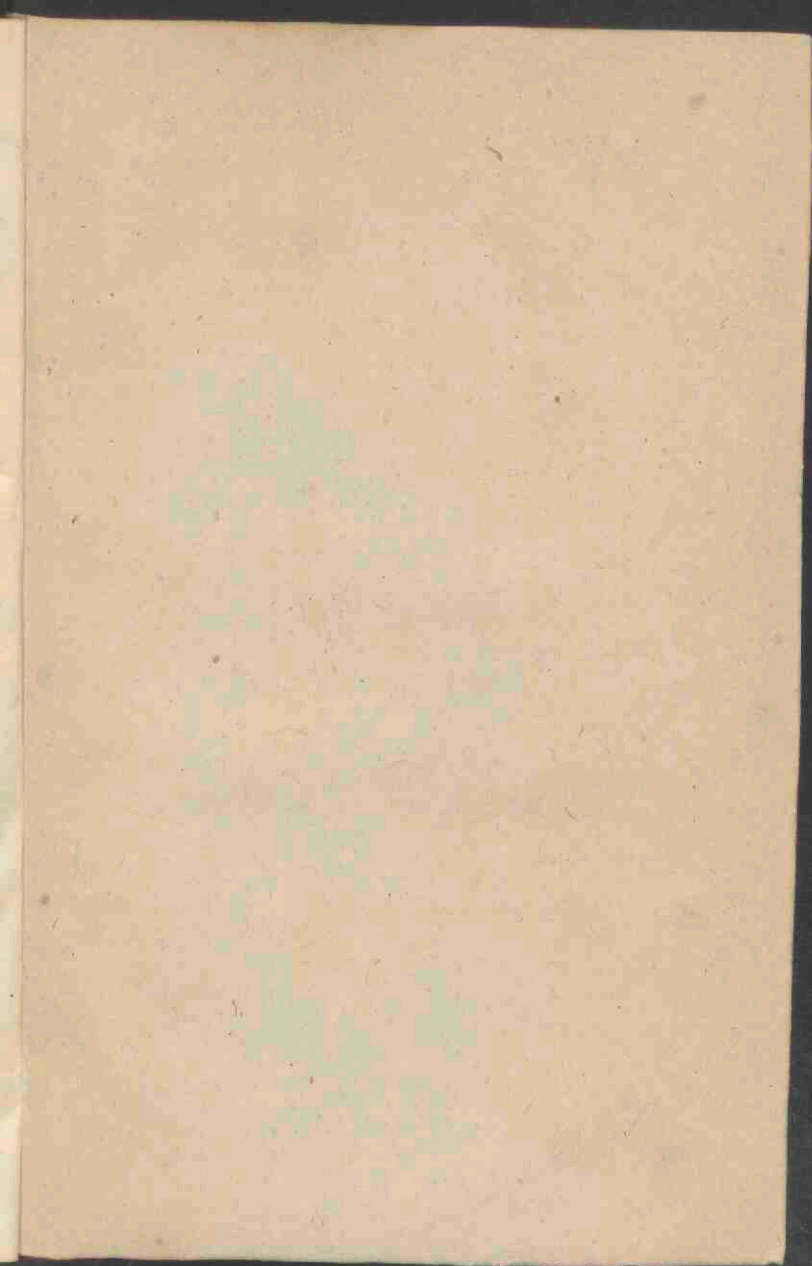
ut nullo modo infirmari queat. Hinc uero duplex foret commodum. primum quia non poterit ei sinistra interpretatione facile imponi. Sunt enim homines, & passim inter se dissentiunt: quin etiam inuenias, qui sibi ipsi in diuersis locis contradicant: deinde quia singula quæque melius & exactius intelliget, quorum utriusque possum tibi unum & alterum exemplum proponere. Iurisconsultus in l. uulgaris est quæstio. §. si quis æs. ff. de fur. ait, Titium quod in tenebris xxx. aureos Sempronio surripuerit, quos putarat esse argenteos, puniendum furti poena, quæ est in furti non manifesti, duplici, ultra aureorum restitutionem, in id quod surripuit, non in id quod putauit: hoc est ut sexaginta aureos pro totidem argenteis Sempronio præstet. Bar. in l. diuus. §. ad L. Cornel. de fidei. Hac lege perperam admonitus, affirmat eum qui abstulit calicem sacrum quem putabat esse profanum, puniendum esse ut sacrilegum, potius quam ut furem: uidelicet in id quod abstulit, non in id quod putauit. perinde quasi eadem sit ratio delicti utriusque, quum tamen longius inter se distent. quandoquidem in citato §. si quis æs. si hoc Titij commissum palam factum non fuisset, amisisset Sempronius eius pecunie dominus, non argenteos, sed aureos. Vbi autem et quatenus periculum est, ibi & eatenus lucrum collocari ac considerari debet. In posteriore uero crimine cuius facit mentionem Bart. tantundem amittitur, siue is calix sacer sit, siue denique profanus. atque in illo priore furto utraque poena est pecuniaria, & civilis:

ciuilis: in posteriore uero hic fur uno casu pecunia factis facit, altero uero uolatur, & amittit uitam. Non ergo mirum, si legislator priore casu spectet periculum domini, potius quam uoluntatem ipsius surripientis, qui iuris presumptione etiam aureos uolebat surripere. posteriore uero non statim presumitur sacrilegium uoluisse committere, qui furtum commisit, presertim eo tempore, quo fures non plecebantur, nisi uel dupli, uel qua drupli, quod tantum fuerit inter hæc duo delicta adeoq; inter has duas poenas discrimen. ALB. Satis argute. SVL. Præterea nemo est hodie inter iurisciuius interpretes, qui non affirmet statutum, ut extantibus masculis foemellæ non succedant, ualere id quod colligunt ex l. i. ff. de uent. insp. ubi sunt hæc uerba, Ut familiarum dignitas conseruetur. deinde ex l. super statu. C. de quæstio. postremo ex l. i. C. de adult. ubi permittitur marito, uxorem adulteram accusare, contra uero id ipsum uxori non permittitur: perinde quasi masculus ipse sit dignior, quum tamen illa prima citata lege non faciat Iurisconsultus discrimen inter masculum & foeminam, sed inter partum uerum & partum supposititium ac emetatum, siue is masculus fuerit, siue deniq; foemella. Et poterit familiarum dignitas in foemella pariter conseruari, quæ nimirum supposita non sit, sed uera patris ipsius, quam saltem nuptiæ demonstrant, filia. Idcirco enim filios filias uel cõcipimus atq; edimus, ut ex prole eorū earum uel diuturnitatis nobis memoriã in æuū relin-

relinquamus, inquit Callistratus in l. liberorum. ff. de verb. sig. quemadmodū Imperatores Diocletianus & Maximinianus in l. super statu. faciunt tantum discrimen inter sordidas stirpes atq; inter splendidos & ingenuos natales, quos noluerūt temere inter se confundi ac cōmisceri. Postremo uerò diuorum fratrum lege uxori non licet maritū adulterij accusare, quod maritus adulter domū nō repleat incerta et adulterina prole, id quod muliere adulterāte accidit. ALB. Et hīc pariter nō falleris Sulpiti. SVL. Sic puto, neq; tamē hīc definitio, an hoc statutū ualeat nec ne, sed hoc tantū, id ipsum ex citatis tribus legib. perperā colligi. ALB. Intellico. SEM. Ago tibi gratias uir ornatissime. equi dē uicissim dabo operā, ut si ulla ratione fieri queat, pro mea illa tenuitate abunde referā. Rogo autē humanitatē tuā, ut mihi de tali præceptore, qui hac in re mihi suā locet operā, propediē prospicias, neq; enim quā talibet merces uidebitur nimia. SVL. Prospiciā diligenter. ALB. Valde delectauit me hęc institutio Sulpiti. atq; utinam obtigisset mihi quondam adolescenti talis admonitor & adiutor, minore negotio hęc principia didicissem, & habuissem quod huic amico meo ad l. si seruus seruū. §. si calicē. ad l. & qui. respōdissem; nimirum non probe huc esse detortam, atq; hoc uiciū non esse materiæ, sed ipsius artificis prælegentis. Miror ciuitates opulentas tam esse liberorū suorum negligentes, ut tales præceptores minime cōducant, quī possent ista præstare domi, atq; parētes multa impera

sa, adolescentes uero & pueros multo labore ac periculo liberare, adeò ut si aliquis reperiretur ad hanc professionem parum idoneus, traderetur medicinæ, uel alteri disciplinæ (Sunt enim hominũ ingenia admodũ diuersa) uel etiã mercaturæ, aut cerdonicæ. SVL. Sic fit, ut earũ rerũ quæ optimæ sunt et summè necessarie minor ratio habeatur, ut si aliquis in republica, uel in aula principis talia suadeat, ab alijs rideatur. ALB. Video non sine animi dolore egregia instituta hoc sæculo optanda potius esse, quàm speranda. SVL. Ferramus, non culpemus, quod mutari non potest. & si uerum fateri uolumus, nulla unquam ætas non est conquesta de suo tempore. Sed rogo uos, ut uterq; uespere apud me cœnet. sic nanq; fieri poterit, ut tua opera Alberice huic Sempronio prospiciam de cõmodo præceptore. ALB. Si ita iubes, ego nõ detrecto. SEM. Neq; ego uir optime. ALB. Dummodo præter quotidiana exhibeatur nihil. SVL. Etiam non admonitus præstarem hanc frugalitatem. Cura te ut hora quinta adfitis. ALBE. Curabitur.

DIALOGI ISAGOGICI IN
Institutiones Finis.

OCN 68094480

